

บุคคลสำคัญที่มีส่วนสร้างสรรค์วัฒนธรรมไทยและ

ประวัติศาสตร์ไทย

กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม
ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ

สารบัญ

	หน้า
พระบรมวงศานุวงศ์	
๑. สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส : รัตนกวีศรีรัตนโกสินทร์	๑
๒. สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส : ปราชญ์การศึกษาทั้งทางโลกและทางธรรม	๒
๓. สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง : ผู้สำเร็จราชการแผ่นดินสตรีพระองค์แรก	๘
๔. สมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า : องค์กุลเชษฐ์ - สมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน	๑๐
๕. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงษาธิราชสนิท : แพทย์แผนไทย ต้นตระกูลราชสกุลแพทย์หลวง	๑๓
๖. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ : สมเด็จครู นายช่างใหญ่แห่งกรุงสยาม	๑๘
๗. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ : พระบิดาแห่งวิชาประวัติศาสตร์และโบราณคดีไทย	๒๑
๘. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ : พระบิดาแห่งการต่างประเทศของไทย	๒๒
๙. สมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก : พระบิดาแห่งการแพทย์ไทย	๒๔
๑๐. สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี : พระมารดาแห่งการพยาบาลไทย	๒๗
๑๑. สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ : พระมารดาแห่งดนตรีคลาสสิกในประเทศไทย	๓๐
๑๒. สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี : เกอัครราชูปถัมภกมรดกวัฒนธรรมไทย	๓๒
๑๓. พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ : ผู้ทรงบัญญัติศัพท์ภาษาไทย	๓๕
ขุนนาง	
๑. ออกญาโกษาธิบดี (ปาน) : ราชทูตลั่นทอง	๓๖
๒. สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) : สมเด็จพระยาองค์สุดท้ายของสยาม	๓๗
๓. เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (หม่อมราชวงศ์เปีย มาลากุล) : ผู้บุกเบิกการศึกษาไทย	๔๐
๔. พระยาอนุนานราชชน : นักปราชญ์ด้านไทยศึกษา	๔๑
๕. หลวงประดิษฐมนูธรรม (ศาสตราจารย์ ดร. ปรีดี พนมยงค์) : ผู้มีบทบาทสำคัญต่อประวัติศาสตร์การเมืองการปกครองไทย	๔๒
๖. หลวงประดิษฐ์ไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) : มหาดุริยางค์เจ้าพระยาแห่งอุษาคเนย์	๔๔
๗. พลตรี หลวงวิจิตรวาทการ : นักประวัติศาสตร์แนวชาตินิยม	๔๕
๘. พระสุนทรโวหาร (สุนทรภู่)	๔๖
๙. พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร)	๔๗
สามัญชน	
๑. สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตโต) : ผู้เป็นเลิศทางวิชาการด้านพระพุทธศาสนา และผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม	๔๘
๒. ศาสตราจารย์พิเศษ ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง : ผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม	๔๙
๓. ศาสตราจารย์ มล.ปิ่น มาลากุล : นักปราชญ์ด้านการศึกษาของไทย	๕๐
๔. ศาสตราจารย์ พลตรี หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช : ชื่อแม่แห่งขอยสวนพลู	๕๐
๕. ศาสตราจารย์ หม่อมหลวงบุญเหลือ เทพยสุวรรณ : นักวรรณกรรมวิจารณ์	๕๑
๖. ศาสตราจารย์ ดร. ป่วย อึ้งภากรณ์ : ข้าราชการและนักวิชาการผู้ซื่อสัตย์	๕๒
๗. ครูเอื้อ สุนทรสนาน : ครูเพลงของแผ่นดิน	๕๓
๘. นายกุหลาบ สายประดิษฐ์ : นักเขียนและนักหนังสือพิมพ์ผู้มีอุดมการณ์	๕๕
๙. ศาสตราจารย์ นายแพทย์ ประเวศ วะสี : ผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม	๕๕
ชาวต่างชาติ	
๑. บาทหลวงปาลเลอกัวซ์ (Monseigneur Jean Batiste Pallegoix) : ผู้เขียนพจนานุกรมเล่มแรกของไทย	๕๗
๒. หมอเบิร์ดเลย์: มิซซันนารี ชาวอเมริกัน ผู้นำวิชาความรู้สมัยใหม่และอารยธรรมตะวันตกมาสู่สังคมไทย	๖๐
๓. พระยาภิบาลนโมตรี (ดร. ฟรานซิส บี. แซร์) : ที่ปรึกษากระทรวงการต่างประเทศไทย	๖๑



บุคคลสำคัญที่มีส่วนสร้างสรรค์วัฒนธรรมไทย และประวัติศาสตร์ไทย



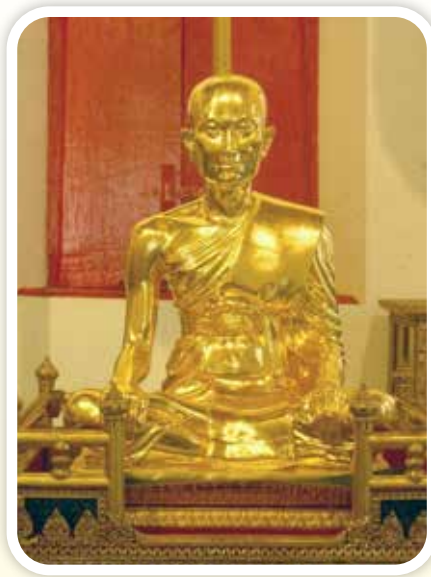
รองศาสตราจารย์ ดร. ไพฑูรย์ มีกุล
นายพีรพน พิณพงศ์
ศาสตราจารย์กิตติคุณปิยนวด บุนนาค
รองศาสตราจารย์รัชนิกร หงส์พันธ์
ผู้ช่วยศาสตราจารย์นวรรธน์ วุฒิกุล
อาจารย์คมชา ดิวงษา
ผู้ช่วยศาสตราจารย์อานนท์ คักดีวีชัย
นายณัฐพงศ์ ลาภบุญทรัพย์
นายณัฐพงศ์ จันทร์ศิริ
นายจิตรกร ตันโห
นายจิรวุฒิ (อูไรรัตน์) บุญรัมย์

พระบรมวงศานุวงศ์

๑. สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส : รัตนกวีศรีรัตนโกสินทร์

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส (พ.ศ. ๒๓๓๓ - ๒๓๙๖) เป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช และเจ้าจอมมารดาจ้อย มีพระนามเดิมว่า พระองค์เจ้าवासูกกรี เมื่อพระชันษาได้ ๑๒ ปี ทรงผนวช เป็นสามเณร ประทับ ณ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร จนกระทั่งพระชนมายุ ครบ ๒๐ พรรษา จึงทรงผนวชเป็นพระภิกษุ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๔ ในทางพระพุทธศาสนา พระองค์ทรงดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก และประทับจำพรรษาอยู่ ณ วัดแห่งนี้ จนสิ้นพระชนม์

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงศึกษาและมีความรู้ความสามารถอย่างแตกฉานด้านอักษรไทย ขอม มคอ (บาลี) โบราณคดี ประวัติศาสตร์ ขนบธรรมเนียมประเพณี โหราศาสตร์ และไสยศาสตร์ต่าง ๆ เป็นอย่างยิ่ง พระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส มีทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง ทั้งด้านศาสนา เช่น ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก ประวัติศาสตร์และโบราณคดี เช่น พระราชพงศาวดาร ฉบับสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ขนบธรรมเนียมและโบราณราชประเพณี ตำราคำฉันทน์ คือ ฉันทมาตราพฤติ และฉันทวรรณพฤติ กฤษณาสอนน้องคำฉันทน์ สรรพสิทธิคำฉันทน์ สมุทโฆษคำฉันทน์ตอนปลาย โหราศาสตร์ เช่น ลิลิต จักรทียปนี อภิธานศัพท์ และเบ็ดเตล็ด งานพระนิพนธ์ร้อยแก้วที่ยอดที่สูงสุด ได้แก่ พระปฐมสมโพธิกถา ส่วนงานพระนิพนธ์ร้อยกรองที่ยอดเยี่ยม ได้แก่ ลิลิตตะเลงพ่าย พระองค์จึงทรงได้รับยกย่องว่าเป็น “รัตนกวีศรีรัตนโกสินทร์”



พระรูปสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ภายในตำหนักวาสุกรี วัดเชตุพนวิมลมังคลาราม
ที่มา : นิตยสารศิลปวัฒนธรรม https://www.silpa-mag.com/history/article_11011

ดังนั้น เมื่อพุทธศักราช ๒๕๓๓ ซึ่งเป็นวาระครบรอบ ๒๐๐ ปี วันคล้ายวันประสูติสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส องค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization : UNESCO) หรือ ยูเนสโก (UNESCO) ได้ถวายพระเกียรติคุณในฐานะปูชนียบุคคลสำคัญผู้มีผลงานดีเด่นทางด้านวัฒนธรรมระดับโลก ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๓๓ นับเป็นพระภิกษุรูปแรกของประเทศไทยที่องค์การยูเนสโกได้ถวายพระเกียรติคุณอย่างสูงยิ่งและเป็นเกียรติอย่างสูงแก่ประเทศไทย

๒. สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส : ปราชญ์การศึกษาทางโลกและทางธรรม

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๑๒ เมษายน พ.ศ. ๒๔๐๓ เดือน ๕ แรม ๗ ค่ำ ปีมอก จุลศักราช ๑๒๒๑ ณ พระตำหนักหลังพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน ในพระบรมมหาราชวังทรงเป็นพระโอรสองค์ที่ ๔๗ ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและเจ้าจอมมารดาแพ พระสนมเอก พระนามแรกประสูติ “พระองค์เจ้ามนุษยนาคมานพ” เนื่องจากในเวลาประสูตินั้น มีปรากฏการณ์ธรรมชาติ “ท้องฟ้าสว่างไสว ทันใดนั้นมีเมฆปกคลุมหนาแน่น ฝนตกแรง น้ำท่วมถึงบันไดพระตำหนัก”



สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส พระราชาอุปถัมภ์ในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
ที่มา : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

ต่อมา ทรงศึกษาอักษรสมัยเบื้องต้นที่บ้านท่านนง ธิดาพระศรีวิโรจน์ ทรงศึกษาวิชาเลข หนังสือไทย แต่งโคลง กลอนและกลบทต่าง ๆ และเรียนดูดาว ที่สำนักกรมหลวงวรเสถรรฐสุดา พระราชาธิดาในพระบาท สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงศึกษาอักษรขอมและภาษาบาลีกับพระยาปริยัติธรรมธาดา (เปี่ยม) และศึกษา ภาษาอังกฤษ กับครู ฟรานซิส ยอร์ช แพตเตอร์สัน (Francis George Patterson) ที่โรงเรียนสอนภาษาอังกฤษ ตึกแถวริมประตูพินามชัยศรี ในพระบรมมหาราชวัง

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงผนวชเป็นสามเณรเมื่อพระชันษา ๑๔ ปี ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม โดยมีสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ ทรงเป็นพระอุปัชฌาย์ ได้เสด็จมาประทับ ณ วัดบวรนิเวศวิหาร ทรงผนวชเป็นสามเณรอยู่ประมาณ ๒ เดือนเศษ จึงทรงลาผนวช เมื่อพระชนมายุครบ ๒๐ พรรษา ได้ทรงผนวชเป็นพระภิกษุ ในวันศุกร์ที่ ๒๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๒๒ ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม โดยมีสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ ทรงเป็นพระอุปัชฌาย์ ได้เสด็จมาประทับจำพรรษา ณ วัดบวรนิเวศวิหาร ทรงศึกษาพุทธศาสนา เรื่องโบราณต่าง ๆ โหราศาสตร์ พยากรณ์ศาสตร์ กับขุนเทพพยากรณ์ และพระครูปลัดสุวัฒนสุตคุณ ที่วัดราชประดิษฐ์

หลังจากทรงจำพรรษา ณ วัดบวรนิเวศวิหาร เป็นเวลา ๑ พรรษาแล้ว ได้เสด็จไปจำพรรษาที่ ๒ ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม ในสำนักพระจันทระโคจรคุณ (ยิ้ม จันทรังสี) เพื่อทรงศึกษาพระปริยัติธรรม และ ทรงศึกษาภาษามคธกับพระพรหมมุนี (แพ่ง กิตติสาโร) เมื่อทรงผนวชได้ ๓ พรรษา ทรงเข้าแปลพระปริยัติธรรม หน้าพระที่นั่งบรมราชสถิตยมโหฬาร ทรงแปลได้เป็นเปรียญ ๕ ประโยค ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว จึงทรงสถาปนาพระอิสริยยศเป็นกรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ทรงดำรงสมณศักดิ์เป็นเจ้าคณะรองใน ธรรมยุติกนิกาย เป็นพระองค์แรก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๔

ต่อมาสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ พระอุปัชฌาย์สิ้นพระชนม์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ทรงครองวัดบวรนิเวศวิหารสืบต่อจากสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ เมื่อทรงครองวัดบวรนิเวศวิหารแล้ว ทรงเริ่มพัฒนาการพระศาสนา โดยริเริ่มให้ภิกษุสามเณรที่บวชใหม่เล่าเรียนพระธรรมวินัยในภาษาไทย โดยพระองค์ได้ทรงสอนด้วยพระองค์เอง มีการสอบความรู้ด้วยวิธีเขียน ทรงนำเอาแบบการเล่าเรียนที่ทรงจัดขึ้นในวัดบวรนิเวศวิหารมากำหนดเป็นหลักสูตรการศึกษาสำหรับคณะสงฆ์ เรียกว่า “นักธรรม” ซึ่งเป็นการศึกษาพระปริยัติธรรมในภาษาไทยคู่กับการศึกษาพระปริยัติธรรมในภาษาบาลีที่มีมาแต่โบราณสืบมาจนทุกวันนี้

เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งพระราชพิธีมหาสมณุตมาภิเษกที่วัดบวรนิเวศวิหาร ทรงสถาปนาพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงวชิรญาณวโรรส ขึ้นเป็นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงสมณศักดิ์เป็นสมเด็จพระมหาสมณเจ้า เมื่อวันที่จันทร์ ขึ้น ๔ ค่ำ เดือนอ้าย ปีจอโทศก จ.ศ. ๑๒๗๒ ตรงกับวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๕๓ นับเป็นสมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ ๑๐ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

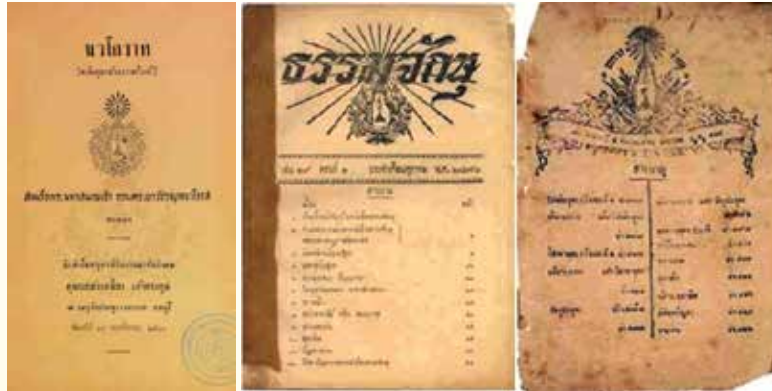
อวสานกาล เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๔ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงประชวรด้วยวัณโรค พระอาการประชวรกำเริบมากขึ้น จึงเสด็จโดยทางเรือ รักษาพระองค์ทางหัวเมืองชายทะเลจนถึงจังหวัดสงขลา พระอาการยิ่งทรุดหนักลง จึงเสด็จกลับโดยทางรถไฟมาถึงกรุงเทพฯ เสด็จประทับอยู่ที่พระตำหนักใหญ่ชั้นล่าง จนสิ้นพระชนม์เมื่อวันอังคาร แรม ๑๔ ค่ำ เดือน ๘ ปี ระกา ตรีศก จ.ศ. ๑๒๘๓ ตรงกับวันที่ ๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๔ เวลา ๑๐.๓๕ น. สิริพระชนมายุได้ ๖๑ พรรษา ๓ เดือน ๒๐ วัน ทรงดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชเป็นเวลา ๑๐ ปี ๗ เดือน ๒๘ วัน ทรงอยู่ในเพศบรรพชิต ๔๒ ปี ๑ เดือน ๖ วัน นับเป็นเวลาได้ครองวัดบวรนิเวศวิหาร ๒๘ ปี ๑๐ เดือน ๔ วัน และทรงได้รับพระมหาสมณุตมาภิเษก ๑๐ ปี ๗ เดือน ๘ วัน

สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงเป็น “นักปฏิรูปการศึกษาคณะสงฆ์” ทรงริเริ่มการปกครองบริหารของคณะสงฆ์ไทยรูปแบบใหม่ ทรงเปลี่ยนระบบการศึกษาของคณะสงฆ์ ทรงจัดตั้ง “มหามกุฏราชวิทยาลัย” ณ วัดบวรนิเวศ สำหรับเพื่อดำเนินการให้การศึกษาระดับสูง สมัยใหม่แก่พระสงฆ์ และกุลบุตรไทยเฉพาะอย่างยิ่งในการศึกษาของพระสงฆ์นั้น ทรงวางระบบจัดการศึกษาและสร้างหลักสูตรนักธรรม ทรงปรับปรุงหลักสูตรบาลีพร้อมกับทรงขยายการศึกษา สู่หัวเมืองที่วราชอาณาจักร โดยมีมหามกุฏราชวิทยาลัย ซึ่งต่อมาเป็น “มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย” ที่วัดบวรนิเวศ เพื่อเป็นสถาบันศึกษาพระปริยัติธรรมของพระภิกษุ สามเณร ในคณะธรรมยุติกนิกาย ซึ่งพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหามงกุฎ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบรมชนกนาถ ทรงเป็นพระปฐมบูรพาจารย์แห่งพระสงฆ์ธรรมยุต การจัดการศึกษาในมหามกุฏราชวิทยาลัย จำเป็นต้องใช้หนังสือตำราเรียนเป็นจำนวนมาก จึงได้ทรงจัดตั้งโรงพิมพ์ขึ้นเพื่อจัดพิมพ์หนังสือและตำราเรียนต่าง ๆ เรียกว่า “โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย” โดยใช้แทนพิมพ์ที่ใช้พิมพ์พระไตรปิฎกเมื่อครั้งรัชกาลที่ ๕ และโรงพิมพ์ตั้งที่โรงพิมพ์หลังเดิมที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างไว้เมื่อครั้งทรงครองวัดบวรนิเวศวิหาร (พระตำหนักเพชรในปัจจุบัน) และทรงตั้ง “มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” เป็นสถาบันการศึกษาเล่าเรียนในคณะมหานิกาย ที่วัดมหาธาตุ โดยมีพระราชประสงค์ให้สองสถาบันสงฆ์นี้ช่วยกันเกื้อกูลกัน ร่วมพลังกันเพื่อการศึกษา และพระพุทธศาสนาด้วย ไม่ใช่เพื่อแข่งขันกัน ทั้งนี้พระองค์ได้ทรงจัดให้มีการสอบวัดความรู้ทุกปี จัดให้มีการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ควบคู่กับการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีแบบใหม่



สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ทรงจัดระเบียบคณะสงฆ์ ทรงพระดำริจัดรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ขึ้นใหม่ เพื่อให้การปกครองคณะสงฆ์มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย เอื้ออำนวยต่อการที่จะพัฒนาตัวเองและบ้านเมืองให้เจริญก้าวหน้า จึงมีการตราพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ (พ.ศ. ๒๔๔๕) ซึ่งเป็นพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับแรกของไทย สาระสำคัญของพระราชบัญญัติฉบับนี้ได้จัดคณะสงฆ์ ออกเป็น ๔ คณะ คือ คณะเหนือ คณะใต้ คณะกลาง และคณะธรรมยุตติกามีสมเด็จพระราชาคณะเป็นเจ้าคณะ และมีพระราชาคณะ เจ้าคณะรอง คณะละหนึ่งรูป รวมเป็น ๘ รูป ทั้ง ๘ รูป แต่งตั้งเป็นมหาเถรสมาคมเป็นองค์กรสูงสุดของคณะสงฆ์ อีกทั้งเป็นที่ปรึกษาในการพระศาสนา และการคณะสงฆ์ของพระมหากษัตริย์ มีเจ้าคณะปกครองลดหลั่นไปตามลำดับคือ เจ้าคณะมณฑล เจ้าคณะเมือง เจ้าคณะแขวง และเจ้าอาวาส นับเป็นครั้งแรกที่คณะสงฆ์ไทยมีการจัดการปกครองอย่างเป็นระบบ มีแบบแผนที่ชัดเจน โดยมีกฎหมายทางบ้านเมืองเข้ามารองรับการดำเนินการพระศาสนาและการคณะสงฆ์ด้วย ทรงออกพระมหาสมณานัติ ประทานพระมหาสมณวินิจฉัย และทรงวางระเบียบแบบแผน เกี่ยวกับความประพฤติปฏิบัติของพระภิกษุสามเณรในด้านต่าง ๆ ให้ถูกต้องเรียบร้อย เช่น ระเบียบเกี่ยวกับพระอุปชฌาย์ การบรรพชาอุปสมบท การปกครองภิกษุสามเณร และศิษย์วัด การวินิจฉัยอธิกรณ์ ระเบียบเกี่ยวกับสมณศักดิ์ พัตยศ นิตยภัต และดวงตราประจำตำแหน่ง

เมื่อ ร.ศ. ๑๑๒ (พ.ศ. ๒๔๓๖) ทรงนำวิธีการและวิชาการสอนแบบใหม่มาลองใช้ในรายวิชาภาษาไทย ภาษาบาลี ภาษาสันสกฤต ภาษาอังกฤษ และทรงเขียนตำราภาษาอังกฤษ ตำราคณิตศาสตร์เบื้องต้นมาใช้ในการเรียนการสอนที่มหามกุฏราชวิทยาลัย ทรงนิพนธ์หนังสือเบญจศีล เบญจธรรม ไว้ใช้ในโรงเรียน และ “หนังสือนวโกวาท” เป็นเครื่องมือในการเรียนธรรมวินัย มีการวัดและประเมินผลทางการศึกษาด้วยการออกแบบวิธีการสอบแบบใหม่ การวางกฎเกณฑ์การคิดคะแนน มีการสอบได้และสอบตก ซึ่งเป็นที่นิยมอย่างแพร่หลายและประสบความสำเร็จในสมัยนั้นมาก จากการประสบความสำเร็จนี้ประจวบเหมาะที่ที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชประสงค์จะปรับปรุงทางการศึกษาให้ทั่วถึงทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาค พระองค์ท่านจึงมีพระราชดำริให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เป็นหลักในการนำพระภิกษุสงฆ์ที่พระองค์ท่านฝึกรบพระภิกษุสงฆ์เหล่านี้มาเป็นครูในการสั่งสอนกุลบุตร กุลธิดา โดยใช้วัดเป็นฐาน วัดเป็นทั้งโรงเรียนและหอพัก สำหรับยึดเหนี่ยวจิตใจ ฟังพาวาศัยเล่าเรียน อยู่กินพัฒนาตน ทรงชักชวนประชาชนทั่วราชอาณาจักรมาศึกษาเล่าเรียนในวัด จนมีคำว่า “ศิษย์วัดหรือเด็กวัด” ส่งเสริมด้านการศึกษาให้พระสงฆ์เป็นผู้อำนวยการการศึกษาทั่วทุกมณฑล ในการแก้ปัญหาทางการศึกษาด้วยพระปรีชาสามารถ ทรงมีคุณูปการทางการศึกษาทางโลก (ราชอาณาจักร) และทางธรรม (ศาสนจักร) กล่าวคือ การปกป้องคุ้มครองและการพัฒนาบ้านเมืองและพุทธศาสนาในฐานะมั่นคงอันยิ่งใหญ่ผู้หนึ่งของชาติ ทรงจัดตั้งโรงเรียนประถมศึกษาและโรงเรียนมัธยมศึกษา



ที่มา : Facebook page ของมูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์

การวางรากฐานทางการศึกษา สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงถือ “การรู้เราเอง” ตามหลักปรัชญาและแนวคิดแบบไทย เรียกว่า “มัชฌิมนิยาม” มาจากรากฐานของ “มัชฌิมาปฏิบัติ” ทางพุทธศาสนาให้สัมพันธ์กับการศึกษาแบบตะวันตกให้สมดุลทั้งทางธรรมและทางโลก ถือเอาความดีงาม ถูกต้องทางศีลธรรมซึ่งเป็นรากฐานของสังคมและวัฒนธรรมไทย ทรงตระหนักถึงความแตกต่างทางความคิด วิถีชีวิต ค่านิยม และวัฒนธรรมชุมชนของแต่ละบุคคล ชุมชน ท้องถิ่น และประเทศ ทรงนำการศึกษาแบบผสมผสาน แบบเดิมและแบบใหม่ หลังจากทรงจัดตั้งมหามกุฏราชวิทยาลัยได้ ๑ ปี ทรงออก “นิตยสารธรรมจักษุ” เป็นนิตยสารรายเดือน เป็นการเผยแพร่ตีพิมพ์เรื่องราวทางพระพุทธศาสนา ทั้งที่เป็นคำสั่งสอนและข่าวสารต่าง ๆ รวมทั้งข่าวเกี่ยวกับกิจการมหามกุฏราชวิทยาลัยออกเผยแพร่แก่ประชาชน ทั้งนี้เพื่อเป็นสนามให้ภิกษุสามเณรที่เป็นนักเรียนของมหามกุฏราชวิทยาลัยได้ฝึกแปล แต่ง เขียน เรื่องราวทางพระพุทธศาสนา ธรรมจักษุจึงเป็นนิตยสารทางพระพุทธศาสนาฉบับแรกของไทยและมีอายุเก่าแก่ที่สุดกว่า ๑๐๐ ปี ซึ่งยังดำเนินการสืบมาจนทุกวันนี้

พระอัจฉริยภาพด้านภาษาล้ำเลิศ พระองค์ทรงรอบรู้ภาษาต่าง ๆ หลายภาษา คือ ภาษาบาลี ภาษาสันสกฤต ภาษาอังกฤษ และภาษาฝรั่งเศส ได้ทรงนิพนธ์เรื่องต่าง ๆ ไว้เป็นอันมาก เช่น หนังสือหลักสูตรนักเรียนชั้นตรี โท เอก หลักสูตรบาลี ไวยากรณ์ทั้งชุด รวมพระนิพนธ์ทั้งหมดมีมากกว่า ๒๐๐ เรื่อง นอกจากนี้ยังทรงชำระคัมภีร์บาลีไว้อีกกว่า ๒๐ คัมภีร์

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๑ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำริขยายการศึกษาทั่วราชอาณาจักร ตามพระราชหัตถเลขา ลงวันที่ ๒๔ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๑๗ (พ.ศ. ๒๔๔๑) ความตอนหนึ่งของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงอาราธนาสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ว่า “เรื่องการศึกษานี้ขอให้ทรงช่วยคิดมาก ๆ จนถึงรากเหง้าการศึกษา... ให้วิตกกังวลว่าเด็กชั้นหลังจะห่างเหินพระศาสนา จนเป็นคนไม่มีธรรมในใจมากขึ้น...เหมือนอย่างทุกวันนี้ ซึ่งคนที่เล่าเรียนมาคงจะประพฤติดีกว่าคนที่ไม่ได้เล่าเรียนนั้นหาถูกไม่ คนที่ไม่มีธรรมเป็นเครื่องดำเนินตาม



คงจะหันไปหาทางทุจริตโดยมาก ถ้ารู้บ่อยก็โกงไม่ค่อยคล่อง ไม่ค่อยสนิท ถ้ารู้มากก็โกงมากขึ้น โกงพิสดารมากขึ้น การที่ให้อภัยโทษ (รัฐาการ) ไม่เป็นเครื่องฝึกหัดให้เป็นคนดีและคนชั่ว” จากรากฐานของ “มัชฌิมาปฏิปทา” ทางพุทธศาสนา และหลักการ นโยบายการศึกษาอื่น ๆ ที่ยึดหลัก “มัชฌิมนิยม” ที่หล่อหลอม วิถีชีวิตของคนไทยให้เป็นคนที่มีความเอื้ออารี ถ้อยทีถ้อยอาศัย ประณีประนอม ความเป็นพี่น้อง กตัญญูกตเวทียุติธรรม รักชาติ รักแผ่นดิน การประสานร่วมเป็นหนึ่งเดียวมาช้านาน กับคำว่า “บวร” เป็นคำที่สื่อความหมายและอธิบาย ความสัมพันธ์ระหว่างบ้าน วัด และโรงเรียน อย่างแน่นแฟ้น หลัก “มัชฌิมนิยม” เพื่อความอยู่รอดของประเทศชาติ เท่านั้น ยังมุ่งพัฒนาประเทศให้ทัดเทียมอารยประเทศตะวันตกที่ถือว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์มีความสำคัญ ระดับต้น ๆ แต่การพัฒนาประเทศไทยนั้นต้องเดินทางสายกลางทั้งการรับวิทยาการสมัยใหม่ ความคิดใหม่ ๆ จากตะวันตกมาผสมผสานกลมกลืน และกลมเกลียวกับวิถีชีวิตไทยแบบดั้งเดิมให้ถึงพร้อมซึ่งความเจริญทางวัตถุ ทางปัญญา และคุณธรรม จริยธรรม จะบรรลุถึงเป้าหมายที่ตั้งไว้อย่างสมดุลภาพ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงรับสนองพระบรมราชโองการของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงเป็นผู้ริเริ่มอำนวยการศึกษาฝ่ายพระสงฆ์ และทรง พระนิพนธ์ตำราเพื่อใช้ในการเรียนการสอนทุกชั้นปีการศึกษาและหลักสูตรที่พระองค์ทรงดำเนินการนั้นยังคงถือ ปฏิบัติสืบทอดกันมาจนถึงทุกวันนี้ ส่วนด้านฆราวาส สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ในขณะนั้นดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระน้องยาเธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้รับสนองพระบรมราชโองการ นำหลัก “มัชฌิมนิยม” ไปใช้เป็นแผนการศึกษากับประชาชนทั่วไป

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงมีคุณูปการทางการศึกษาทางโลก (ราชอาณาจักร) และทางธรรม (พุทธศาสนจักร) กล่าวคือ การปกป้องคุ้มครองและการพัฒนาบ้านเมืองและ พุทธศาสนาในฐานะมั่นคงอันยิ่งใหญ่ผู้หนึ่งของชาติ

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงมีบทบาทสำคัญในการสร้างสรรค์ผลงาน ด้านการศึกษา วัฒนธรรม สังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์ อันเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาประเทศให้เจริญ ก้าวทันต่อความเปลี่ยนแปลงของโลกเมื่อ ๑๐๐ ปีล่วงมาแล้ว นับเป็นการวางรากฐานความเจริญก้าวหน้าของ ประชากราชฎรแห่งสยามประเทศสืบมาจนทุกวันนี้ ที่ประชุมสมัยสามัญขององค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือยูเนสโก ครั้งที่ ๔๐ ณ กรุงปารีส ประเทศสาธารณรัฐฝรั่งเศส ได้มีมติ รับรองสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ว่าเป็นบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์ไทยในด้าน การศึกษา วัฒนธรรม สังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์ ตามที่รัฐบาลไทยโดยกระทรวงศึกษาธิการ เสนอประจำปี พ.ศ. ๒๕๖๓ - ๒๕๖๔ เนื่องในวาระครบ ๑๐๐ ปี นับแต่วันสิ้นพระชนม์วันที่ ๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๔ และ องค์การยูเนสโกได้ประกาศยกย่อง และร่วมเฉลิมฉลองในปี พ.ศ. ๒๕๖๓ - ๒๕๖๔

๓. สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง : ผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน สตรีพระองค์แรก

สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง มีพระนามเดิม พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าเสาวภาผ่องศรี เป็นพระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระปิยมหาราช สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ (เปี่ยม สุจริตกุล) เสด็จพระบรมราชสมภพเมื่อวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๐๗ เมื่อพระชนมายุ ๑๕ พรรษา ทรงรับราชการเป็นพระภรรยาเจ้าในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เช่นเดียวกับพระโสทรเชษฐภคินี (พี่น้องร่วมท้องเดียวกัน) อีกสองพระองค์คือสมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ พระบรมราชเทวี (พระนางเรือล่ม) และสมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า

ภายหลังการสวรรคตของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร พระองค์แรกของไทย พระราชโอรสในสมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า เมื่อพระชนมพรรษา เพียง ๑๖ พรรษา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสถาปนาสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ ขึ้นเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร และทรงให้ออกพระนามพระราชธิดาว่า สมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระอรรคราชเทวี

ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๔๐ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสยุโรปเพื่อเจริญพระราชมิตรและเพื่อทรงศึกษาแบบแผนในการพัฒนาบ้านเมือง ทรงตั้งสมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระอรรคราชเทวี เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์เป็นเวลา ๙ เดือน ซึ่งนับเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ไทยที่สตรีทรงปกครองประเทศ กาลครั้งนั้นทรงได้รับการขนานพระนามโดยล้าลองว่า สมเด็จพระเจ็ยเต๋ อันมาจากคำภาษาอังกฤษว่า Queen Regent หมายถึงสมเด็จพระราชินีผู้ทรงใช้อำนาจอธิปไตยปฏิบัติพระราชกิจถวายเป็นที่พอพระทัยเป็นอย่างยิ่ง ภายหลังการเสด็จนิวัตประเทศไทยจึงได้เฉลิมพระนามาภิไธยเป็น สมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระบรมราชินีนาถ ทรงเป็นสมเด็จพระบรมราชินีนาถพระองค์แรกของไทย อีกทั้งทรงมีบทบาทสำคัญยิ่งในการส่งเสริมสถานภาพและการศึกษาของสตรี ทรงตั้งโรงเรียนราชินี โรงเรียนสภาราชินี จังหวัดตรัง โรงเรียนจอมสุรางค์อุปถัมภ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โรงเรียนเสาวภา (ปัจจุบันวิทยาลัยอาชีวศึกษาเสาวภา) และโรงเรียนแพทย์ผดุงครรภ์และหญิงพยาบาล ในโรงศิริราชพยาบาล (ปัจจุบันคณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล)



สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ทรงฉลองพระองค์แบบตะวันตก
ที่มา : http://i961.photobucket.com/albums/ae100/lovesiam_photo/OP0197.jpg

ด้านการแพทย์ สาธารณสุข และการสาธารณสุข พระองค์ทรงเป็นผู้นำชักชวนสตรีไทย ให้เลิก
การคลอดบุตรแบบโบราณที่ต้องอยู่ไฟ มาเป็นการคลอดบุตรแบบแพทย์แผนตะวันตกที่ปลอดภัยและทันสมัย
กว่าด้วยพระองค์เอง นอกจากนี้ พระองค์ยังทรงตั้งสภาอุณาโลมแดง (ปัจจุบันสภากาชาดไทย) โดยทรงบริจาค
พระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ประเดิมใน พ.ศ. ๒๔๓๖ และทรงรับเป็นองค์สภานายิกากว่า ๒๖ ปีจนกระทั่งสวรรคต

ภายหลังพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคต และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า
เจ้าอยู่หัว พระราชโอรสสืบราชสมบัติต่อ จึงทรงประกาศเฉลิมพระนามาภิไธยสมเด็จพระบรมราชชนนีขึ้น
เป็น สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพระพันปีหลวง^๑

สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ทรงมีพระราชโอรสและ
พระราชธิดา รวม ๑๕ พระองค์ แต่ตกลูกก่อน ๖ พระองค์ พระราชโอรส ๒ พระองค์ ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ คือ
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๖) และพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๗)

สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง เสด็จสวรรคต ณ วังพญาไท
เมื่อวันที่ ๒๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๖๒ ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

เกียรติประวัติ (พระเกียรติคุณ) ของพระองค์ องค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรม
แห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ได้ยกย่องสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง
เป็นบุคคลสำคัญของโลก ในฐานะที่ทรงมีผลงานดีเด่นด้านการศึกษาสำหรับเด็กหญิงและสตรี การศึกษา
ด้านสาธารณสุขศาสตร์

^๑ พระอิสริยยศ สมเด็จพระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง นั้น ทรงเป็น สมเด็จพระบรมราชินีมาก่อนและเป็นพระบรมราช
ชนนีขององค์พระมหากษัตริย์ จึงทรงเป็นสมเด็จพระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง พระองค์แรกของไทย (ปัจจุบัน สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ทรงดำรงพระอิสริยยศนี้เป็นพระองค์ที่สอง)

๔. สมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า : องค์กุลเชษฐ - สมเด็จพระแม่แผ่นดิน

สมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า มีพระนามเดิม พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าสว่างวัฒนา เป็นพระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระปิยมมาดี ศรีพัชรินทรมาตา (เปี่ยม สุจริตกุล) เสด็จพระบรมราชสมภพเมื่อวันที่ ๑๐ กันยายน พ.ศ. ๒๔๐๕ ทรงได้รับการศึกษาทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ต่อมาได้ถวายตัวเข้ารับราชการเป็นพระภรรยาเจ้าในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเฉลิมพระนามเป็น “สมเด็จพระนางเจ้าสว่างวัฒนา พระบรมราชเทวี” ทรงเป็นพระราชมารดาของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร พระองค์แรกของไทย



สมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า
ที่มา : เว็บไซต์ของมูลนิธิสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า

สมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ทรงสนับสนุนการดำเนินงานโรงศิริราชพยาบาลตั้งแต่เริ่มก่อตั้งใน พ.ศ. ๒๔๓๑ และเมื่อเสด็จแปรพระราชทานไปประทับ ณ อำเภอสรีราชา จังหวัดชลบุรี เพื่อฟื้นฟูพระสุขภาพได้ทรงตั้งโรงพยาบาลศิริราชา สภาภาษาตไทยขึ้นริมทะเล เพื่อให้ประชาชนได้รับการรักษาพยาบาลที่ดี (ปัจจุบันโรงพยาบาลสมเด็จพระบรมราชเทวี ณ ศรีราชา สภาภาษาตไทย) ทรงดำรงตำแหน่งองค์สภาชนนีของสภาอุณาโลมแดง (สภาภาษาตไทย) นับแต่ พ.ศ. ๒๔๓๖ ภายหลังสมเด็จพระศรีพัชรินทรราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง สภานายิกาพระองค์แรกสวรรคต ได้ทรงทำหน้าที่สภานายิกาพระองค์ที่สองเป็นเวลานานถึง ๓๕ ปี ได้พระราชทานพระราชทรัพย์ และกำลังพระสติปัญญาอย่างเต็มที่ในกิจการของสภาภาษาตไทย



พระราชทานทุนสำหรับนักเรียนพยาบาลเพื่อไปศึกษาวิชาพยาบาลในต่างประเทศ (ปัจจุบันทุนมูลนิธิสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า) นักเรียนที่ได้รับพระราชทานทุนนี้ ได้แก่ สมเด็จพระศรีนครินทร์บรมราชชนนี (เมื่อครั้งยังเป็นนางสาวสังวาลย์) นอกจากนี้ยังทรงสนับสนุนกิจการโรงเรียนราชินี ทรงอุปถัมภ์และพระราชทานนามโรงเรียนวัฒโนทัยพายัพ จังหวัดเชียงใหม่ และโรงเรียนวรนาโรเฉลิม จังหวัดสงขลา เป็นต้น

สมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ทรงสนพระทัยด้านศิลปหัตถกรรมเป็นอย่างยิ่ง ทรงศึกษาวิธีการทอผ้าด้วยทอแบบพื้นบ้านเมื่อเสด็จไปประทับ ณ ศรีราชา ต่อมา ทรงตั้งโรงทอผ้าที่พระตำหนักสวนหงส์ พระราชวังสวนดุสิต โปรดฯ ให้ช่างทอผ้าผู้เชี่ยวชาญชาวญี่ปุ่นมาเป็นที่ปรึกษา และทรงทอผ้าออกขายแก่ประชาชนทั่วไป (อันเป็นแบบอย่างในการทรงงานด้านผ้าไหมและศิลปาชีพของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ต่อมา)

สำหรับพระราชจริยวัตรส่วนพระองค์ ทรงประหยัดมัธยัสถ์ อดออม แต่โปรดการทำการกุศล นอกจากนี้ยังทรงทำนาและทรงตั้งโรงสีข้าว ทรงซื้อที่ดินและทรงให้เช่าที่ดินในราคาที่เหมาะสมโดยทำสัญญาารักุม (อันเป็นที่มาของทรัพย์สินในพระองค์ของราชสกุลมหิดลในปัจจุบัน)

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงดำรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระมาตุจฉาเจ้าสว่างวัฒนา พระบรมราชเทวี เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระประชวรได้มีพระราชดำรัสฝากฝังพระราชธิดาพระองค์เดียวไว้กับ“ป้า” ทรงพระกรุณาดูแลพระครรภ์พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี จนมีพระประสูติกาลสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี และทรงใส่พระทัยดูแลทั้งด้านการเลี้ยงดูและด้านการศึกษาของสมเด็จพระเจ้าฟ้าเพชรรัตนฯ มาโดยตลอด

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงนับถือพระองค์ดังเช่นสมเด็จพระบรมราชชนนี จึงเฉลิมพระเกียรติยศขึ้นเป็นสมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสามาตุจฉาเจ้า แม้จะทรงมีพระราชอิสริยยศสูงเพียงใดก็ตาม กลับต้องทรงประสบแต่ความทุกข์และการสูญเสียมาโดยตลอดพระชนมชีพ ทรงสูญเสียพระราชสวามี ทรงสูญเสียพระราชโอรสและพระราชธิดาไปแทบทุกพระองค์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๒ สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้ามหิตลอลุลยเดช กรมขุนสงขลานครินทร์ (สมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก ต้นราชสกุลมหิดล) พระราชโอรสพระองค์สุดท้ายสิ้นพระชนม์ ณ พระตำหนักใหญ่ วังสระปทุม สมเด็จพระเจ้า ทรงคุกพระชงฆ์ลง ยื่นพระหัตถ์ไปทรงปิดพระเนตรพระราชโอรส แล้วชบพระพักตร์ลง แม้ทรงสูญเสียแต่ทรงมีพระสติและทรงเข้มแข็งกับพระราชภารกิจอันยิ่งใหญ่ในการดูแลพระราชนัดดาทั้งสามพระองค์

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ทรงตัดสินพระทัยส่งพระราชนัดดาทั้งสามพระองค์และพระราชสุณิสา (หม่อมสังวาลย์ มหิดล) ไปประทับที่เมืองโลซาน ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ เพื่อการรักษาพระสุขภาพและถวายเป็นการศึกษา



สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ทรงพระสำราญกับพระราชนัดดา ๓ พระองค์ในราชสกุลมหิตลในสนามหญ้าวังสระปทุม
ที่มา : สำนักข่าวทีนิวส์ <https://www.tnews.co.th/variety/472122>

ความขัดแย้งระหว่างคณะราษฎรกับพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว จนกระทั่งพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวขณะเสด็จประทับรักษาพระเนตรที่ประเทศอังกฤษ ทรงสละราชสมบัติเมื่อวันที่ ๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๘ โดยไม่ทรงตั้งรัชทายาทแต่อย่างใด คณะรัฐมนตรีโดยความเห็นชอบจากสภาผู้แทนราษฎรจึงได้อัญเชิญเสด็จพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอานันทมหิตล พระราชนัดดา ผู้ทรงอยู่ในลำดับที่ ๑ ตามกฎมณเฑียรบาลว่าด้วยการสืบราชสันตติวงศ์ พ.ศ. ๒๔๖๗ ขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์ ในเวลานั้นพระองค์เจ้าอานันทมหิตล ขณะนั้นทรงมีพระชนมายุเพียงแค่ ๘ พระชันษา หม่อมสังวาลย์พระราชมารดาได้เจรจากับรัฐบาลขอกราบบังคมทูลสมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าเสียก่อน ทรงตัดสินพระทัยว่าเพื่อประเทศชาติจึงทรงยอม

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๑ จอมพลแปลก พิบูลสงคราม กวาดล้างศัตรูทางการเมือง จึงสั่งจับกุมคุมขังสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาชัยนาทนเรนทร พระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเจ้าจอมมารดา ม.ร.ว. เนือง สนิทวงศ์ ซึ่งทรงกำพร้ามารดาหลังประสูติได้เพียง ๑๑ วัน และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงอุ้มมาพระราชทานสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าด้วยพระองค์เอง และมีพระราชดำรัสว่า “ให้มาเป็นลูกแม่กลาง” ทรงเลี้ยงดูมาเลี้ยงพระราชโอรสในพระอุทร โดยกล่าวหาว่าทรงเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์กบฏพระยาทรงสุรเดช

เมื่อสมเด็จพระยาชัยนาทนเรนทรถูกถอดและลดพระอิสริยยศเป็นนักโทษชายรังสิต ถูกตัดสินโดยศาลพิเศษ สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าทรงทุกข์พระทัยมากที่สุด ทรงรับสั่งกับเจ้าพระยาพิชัยนาทนเรนทรโยธิน หนึ่งในคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ด้วยความโทมั่นสนว่า “เขาจะแกล้งฉันให้ตาย ฉันไม่รู้ว่าจะอยู่ไปทำไม ลูกตายไม่ได้ฉันใจ ข้าใจเหมือนครั้งนี้เลย เพราะมีเรื่องหักได้ว่าเป็นธรรมดาโลก ครั้งนี้ทุกข์สุดที่จะทุกข์แล้ว” สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าทรงปิดวังสระปทุม ไม่ทรงต้อนรับพระบรมวงศานุวงศ์และพระประยูรญาติหรือใครที่จะมาขอเฝ้าเพราะทรงเกรงว่าผู้อื่นจะได้รับภัยทางการเมืองไปด้วย

กรณีสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิตล ใน พ.ศ. ๒๔๘๙ ชาววังสระปทุม ต่างพากันปิดบังไม่ให้ทรงทราบด้วยเกรงว่าจะกระทบกระเทือนพระสุขภาพด้วยทรงสูงพระชันษามาก



สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภูมิพลอดุลยเดช พระราชนัดดาอีกพระองค์ได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติเป็นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ใน พ.ศ. ๒๔๙๓ สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าเสด็จออกงานครั้งสุดท้ายในพระราชพิธีราชาภิเษกสมรส พระราชทานน้ำพระพุทธรูปมณฑล แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชและหม่อมราชวงศ์สิริกิติ์ กิติยากร ตามโบราณราชประเพณี ณ ชั้นสองพระตำหนักใหญ่ วังสระปทุม

วันที่ ๑๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๙๘ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง เสด็จพระราชดำเนินมายังวังสระปทุม ในเวลา ๒.๐๐ น. ของคืนนั้น สมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า เสด็จสวรรคตโดยมีในหลวงรัชกาลที่ ๙ กราบถวายบังคมที่เบื้องปลายพระบาท

เกียรติประวัติ (พระเกียรติคุณ) ของพระองค์ องค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ได้ยกย่องสมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า เป็นบุคคลสำคัญของโลก ในฐานะที่ทรงมีผลงานดีเด่นด้านการศึกษา วิทยาศาสตร์ สุขภาพ และการอนุรักษ์พัฒนาด้านวัฒนธรรม

๕. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงษาธิราชสนิท : แพทย์แผนไทย ต้นตระกูลราชสกุลแพทย์หลวง

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงษาธิราชสนิท มีพระนามเดิมว่า พระองค์เจ้านวม เป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย กับเจ้าจอมมารดาปราง (ใหญ่) สายราชินิกุลบางช้าง ประสูติเมื่อวันเสาร์ แรม ๒ ค่ำ เดือน ๘ ปีมะโรง สัมฤทธิศก จุลศักราช ๑๑๗๐ ตรงกับวันที่ ๙ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๕๑

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงษาธิราชสนิท ทรงสนพระทัยการศึกษาวิชาแพทย์แผนโบราณและวิชาแพทย์แผนใหม่แบบตะวันตก ทรงศึกษาวิชาการแพทย์สมัยใหม่จากมิชชันนารีอเมริกัน ทรงเข้ารับราชการกำกับกรมหมอในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงกำกับราชการมหาดไทย ว่าการกรมพระคลังสินค้า รวมทั้งเป็นที่ปรึกษาราชการแผ่นดินด้วย ต่อมาทรงได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นกรมหลวงวงษาธิราชสนิท ทรงมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาการศึกษาและการเมืองระบอบนาชาติ ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ประเทศชาติรอดพ้นจากการตกเป็นเมืองขึ้นของชาติตะวันตก นอกจากนี้ยังทรงเป็นนักอักษรศาสตร์ นักปราชญ์ กวี นักเคลื่อนไหวเพื่อสันติภาพ นักวิทยาศาสตร์ และนักการทูต

พระกรณียกิจของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงษาธิราชสนิท มีหลากหลายประการ นอกจากการบริหารราชการแผ่นดินแล้ว ยังประกอบด้วยพระกรณียกิจอื่น ๆ ดังนี้ ด้านวรรณกรรมและการศึกษา ได้แก่ ทรงนิพนธ์นิราศพระประธม เพลงยาวสามชาย เพลงยาวกลบทสิ่งทีโตะเล่นทาง พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา หนังสือจินตามณีฉบับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงษาธิราชสนิท หรือประณมจินตามณีเล่ม ๒ ส่วนพระกรณียกิจด้านการแพทย์และการสาธารณสุข ทรงแต่งตำราสรรพคุณยาสมุนไพรไทย จำนวน ๑๖๖ ชนิด ซึ่งเป็นตำราสมุนไพรเล่มแรกของไทยที่เขียนแบบเอกสารทางวิชาการ แจกแจก และวิเคราะห์ส่วนต่าง ๆ ของพืชสมุนไพรแต่ละชนิด ทรงเป็นแพทย์ไทยพระองค์แรกที่ได้รับประกาศนียบัตรถวายเป็นพระเกียรติยศจากสถาบันการแพทย์ของยุโรป และได้รับเชิญให้เป็นสมาชิกของสถาบันการแพทย์แห่งนิวยอร์ก ช่วงเวลานั้นชาวต่างชาติเรียกขานพระองค์ว่า The Prince Doctor อีกทั้งพระองค์ยังทรงจารึกคำประพันธ์บรรยายถึงการบำบัดโรค

ไว้บนแผ่นหินว่าด้วยสมุนไพโร และการออกกำลังกายในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ที่เรียกว่า ฤๅษีดัดตน ๒ ท่า ในด้านการต่างประเทศ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงษาธิราชสนิท ทรงเป็นประธานในการเจรจาทำ สนธิสัญญาทางไมตรีและพาณิชย์ระหว่างอังกฤษกับไทยช่วงที่บ้านเมืองกำลังเผชิญปัญหาการคุกคามจาก จักรวรรดินิยมตะวันตก รวมทั้งการเป็นแม่ทัพหลวงในการทำสงครามเมืองเชียงตุงด้วย



พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงษาธิราชสนิท
ที่มา : จาก Creative Commons ไม่ทราบผู้ถ่าย

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงษาธิราชสนิท ทรงได้รับการยกย่องว่าเป็นปราชญ์และกวีแห่ง กรุงรัตนโกสินทร์ เนื่องด้วยทรงมีผลงานทางด้านวรรณกรรมและการศึกษา การแพทย์ และการสาธารณสุข รวมทั้งการต่างประเทศ

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงษาธิราชสนิท ทรงเป็นพระเจ้าน้องยาเธอผู้ใหญ่ที่ทรงไว้วางพระราชหฤทัยในการประกอบกิจการบ้านเมืองด้านต่าง ๆ เมื่อ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวประชวรก่อนเสด็จสวรรคต ได้ตรัสฝากราชกิจไว้กับพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงวงษาธิราชสนิท สมเด็จพระยาบรมมหาราชศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) และเจ้าพระยาภูธราภัย (นุช บุญยรัตพันธุ์) ซึ่งทั้ง ๓ ท่านนี้ประสูติและเกิดสหชาติปีเดียวกัน

พระกรณียกิจที่สำคัญ

๑. ด้านการแพทย์และสาธารณสุข แต่เดิมผู้ดำรงตำแหน่งเป็นหมอหลวงในราชสำนักจะต้องเป็นผู้ที่ได้รับการคัดเลือกมาเป็นพิเศษ อีกทั้งยังเป็นตำแหน่งสืบตระกูล พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงษาธิราชสนิท ก็เช่นเดียวกัน เนื่องจากพระมารดาของพระองค์คือ เจ้าจอมมารดาปราง (ใหญ่) ซึ่งสืบสายราชินิกุลบางช้างนั้น เป็นผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญทางการแพทย์แผนโบราณเป็นอย่างดี เพราะมีบิดาเป็นหมอหลวงที่เชี่ยวชาญ ในการปรุ้งยา พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงษาธิราชสนิทได้รับการถ่ายทอดวิชาความรู้เรื่องการแพทย์และ



การปรุงยาสูบมา และทรงมีความเชี่ยวชาญในระดับหนึ่ง ถึงแม้ว่าเวลานั้นจะยังทรงพระเยาว์ จนเป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ให้ปรุงยาถวาย ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้ง ให้ทรงเป็นกรมหมื่นวงษาศนิต กำกับกรมหม่อมเมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๕ และทรงดำรงตำแหน่งเจ้ากรมหม่อมหลวงในเวลาต่อมา ก่อนที่จะทรงดำรงตำแหน่งเจ้ากรมหม่อมหลวงนั้น พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงษาศนิต คงจะได้มีโอกาสรักษาผู้เจ็บป่วยด้วยอหิวาตกโรค ซึ่งระบอบอย่างหนักและรุนแรงในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงษาศนิต ทรงตระหนักถึงความสำคัญของวิทยาการตะวันตก ด้านการแพทย์ ประกอบกับทรงเป็นหนึ่งในเจ้านายที่มีความก้าวหน้าและทรงเห็นประโยชน์ของการติดต่อคบหาสมาคมกับชาวตะวันตก เมื่อทรงดำรงตำแหน่งเป็นเจ้ากรมหม่อม พระองค์จึงทรงนำวิทยาการความรู้ด้านการแพทย์แบบตะวันตกเหล่านั้นมาปรับ ประยุกต์กับวิธีการรักษาแบบไทย เพื่อให้เป็นที่ยอมรับของคนไทย เพราะเวลานั้นประชาชนคนไทยส่วนใหญ่ยังไม่กล้าที่จะรับการรักษาด้วยการแพทย์สมัยใหม่ พระองค์จึงทรงนำเอาวิธีการรักษาโรคแบบแพทย์แผนไทยกับแพทย์แผนตะวันตก มาผสมผสานกันเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพสังคมไทย

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงษาศนิต ทรงดำรงตำแหน่งเจ้ากรมหม่อมหลวงอยู่ถึง ๒ รัชกาลเป็นเวลาเกือบ ๑๙ ปี ทรงสั่งสมประสบการณ์ในการรักษาโรคต่าง ๆ นอกจากนี้ยังได้ทรงศึกษาดำรงยาที่ทรงเก็บสะสมไว้ คือ ตำราโอสถพระนารายณ์ และตำรายาโรงพระโอสถ และตำราทั้งของหม่อมหลวง หม่อมราชวงศ์ ซึ่งเขียนขึ้นมาตั้งแต่สมัยต้นรัตนโกสินทร์ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงษาศนิต ทรงนิพนธ์ตำรายาขึ้นมาใหม่อีกฉบับหนึ่ง ชื่อว่า “ตำราสรรพคุณยา” รวบรวมสมุนไพรไว้ถึง ๑๖๖ ชนิด โดยอธิบายว่าสมุนไพรแต่ละชนิดนั้น มีสรรพคุณอย่างไร รักษาโรคอะไรได้บ้าง และสมุนไพรแต่ละอย่างนั้นมีคุณสมบัติในส่วนต่าง ๆ อย่างไร คือ ลำต้น กระพี้ ราก ใบ ดอก ผล ยาง ฯลฯ

ตำราสรรพคุณยาไทย ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงษาศนิต จึงถือเป็นตำราอีกเล่มหนึ่ง สำหรับการค้นคว้าด้านการแพทย์แผนไทย และการใช้สมุนไพร ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อด้านสาธารณสุขมาจนถึงปัจจุบัน เพราะถือเป็นการแพทย์ทางเลือกที่สำคัญอีกแขนงหนึ่ง

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงษาศนิต ทรงได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นแม่ทัพหลวงในสงครามเชียงตุง ระหว่าง พ.ศ. ๒๓๙๕ - ๒๓๙๗ เพราะทรงมีความรู้ ความเชี่ยวชาญทางด้านการแพทย์และด้วยพระอุปนิสัยที่มีความประนีประนอม ผ่อนปรน ยอมรับความคิดสมัยใหม่ และสามารถประสานประโยชน์ได้ต่อทุกฝ่าย ทำให้การดำเนินสงครามเป็นไปโดยราบรื่นแม้การสงครามครั้งนั้นจะไม่ประสบชัยชนะ

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงษาศนิต ทรงเป็นผู้มีพระทัยเปิดกว้างในการยอมรับความรู้ การแพทย์แผนตะวันตก แล้วนำมาปรับใช้ให้เหมาะสมกับสภาพของสังคมไทย ทั้งนี้ เพื่อประโยชน์ของชนส่วนรวม ที่สำคัญคือเพื่อรักษาชีวิตมนุษย์ให้รอดพ้นจากโรคร้ายไข้เจ็บต่าง ๆ ด้วยเหตุดังกล่าวนี้ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงษาศนิต จึงทรงเป็นแพทย์ไทยพระองค์แรกที่ได้รับการประกาศเกียรติ และได้รับเชิญให้เป็นสมาชิกสถาบันการแพทย์แห่งนิวยอร์ก (New York Academy of Medicine) ประเทศสหรัฐอเมริกา

๒. **ด้านวรรณกรรมและการศึกษา** พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงษาธิราชสนิท ทรงมีความสามารถ ในการประพันธ์ทั้งด้านโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน เป็นที่ประจักษ์และได้รับการยกย่อง “กรมหลวงวงษาธิราช สนิททรงพระปรีชาในเชิงกวีเป็นอันมาก”^๒ พระปรีชาด้านกวีนี้เอง เป็นเหตุให้ได้รับความไว้วางพระราชหฤทัย จากพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้เป็นผู้ทรงประพันธ์แบบเรียนการแต่งกาพย์กลอนสำหรับพระเจ้า ลูกยาเธอในเวลานั้น คือ โคลงสุภาสิตจินตามณี

จินตามณีเป็นชื่อหนังสือแบบเรียนภาษาไทยที่ใช้มาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้น ผู้ประพันธ์ท่านแรก คือ พระโหราธิบดี นักปราชญ์ผู้เชี่ยวชาญด้านอักษรศาสตร์ในสมัยสมเด็จพระ นารายณ์มหาราช เรียกชื่อว่า จินตามณี เล่ม ๑ เนื้อหาที่ใช้สอน คือ การสอนพื้นฐานอักขรวิธีเบื้องต้นและ วิธีการประพันธ์ร้อยกรองแบบต่าง ๆ สำหรับหนังสือจินตามณี ซึ่งนิพนธ์โดยพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวง วงษาธิราชสนิท เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๒ นั้น บางที่เรียกชื่อว่า หนังสือจินตามณี เล่ม ๒ หรือ โคลงสุภาสิตจินตามณี ซึ่งมีที่มา และความสำคัญ คือ ถือเป็นแบบเรียนภาษาไทย การแต่งคำประพันธ์ และแบบเรียนคุณธรรมจริยธรรม นอกเหนือ จากทรงเลียนแบบอย่างการประพันธ์จินตามณีของเก่า เพียงแต่ทรงแก้ไขให้กะทัดรัดและทำความเข้าใจได้ ง่ายขึ้น ทั้งนี้ เพื่อเป็นแบบเรียนให้พระเจ้าลูกยาเธอชั้นเล็ก ทรงใช้เป็นแบบอย่างในการศึกษาด้านการประพันธ์ ของไทยเพื่อมิให้สูญหาย ยังเป็นแบบเรียนที่สอดแทรกคำสอนสำหรับข้าราชการให้ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์ สุจริต จงรักภักดี และเห็นประโยชน์แก่ประเทศชาติมากกว่าประโยชน์ส่วนตน

ประมุขจาริกวัดพระเชตุพน ถือเป็นแหล่งการเรียนรู้และแหล่งค้นคว้าสรรพวิทยา เนื่องด้วย ทรงมีความชำนาญด้านการประพันธ์และการแพทย์ ทรงเป็นอีกผู้หนึ่งซึ่งร่วมเป็นผู้แต่งจาริกประเภทเพลงยาวกลบท และโคลงกฤษีตัดตน เพื่อเป็นแบบแผนความรู้ด้านการประพันธ์ประเภทเพลงยาวกลบทชั้นตำรา คือ กลบท สิ่งทีไต่เล่นทาง ณ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม จัดอยู่ในหมวดวรรณคดีและโคลงสี่สุภาพ ๒ บทในโคลงภาพ กฤษีตัดตน คือ บทที่ว่าด้วย แก้วไหล แก้วขา และแก้วลมในอก

พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถือเป็นเอกสารชิ้นหนึ่งที่ทรงคุณค่าสำหรับ การศึกษาด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีของไทย เนื่องด้วยเอกสารนี้ปรากฏเรื่องราวและเหตุการณ์สำคัญของ บ้านเมืองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อันเป็นช่วงระยะหัวเลี้ยวหัวต่อที่มีความสำคัญต่อการดำเนินการรักษาเอกราชของชาติให้รอดพ้นจากการตกเป็น อาณานิคมในยุคจักรวรรดินิยม ที่สำคัญอีกประการหนึ่งของพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า เจ้าอยู่หัวนั้น คือ แสดงให้เห็นบรรยากาศของการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทย อันเนื่องจากการเข้ามาของชาวตะวันตก และอิทธิพลของวิทยาการต่าง ๆ ทำให้สังคมไทยเปลี่ยนแปลงจากยุคเก่าก้าวสู่ยุคใหม่ รวมถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น กับประเทศเพื่อนบ้าน พระองค์ทรงมีส่วนร่วมชำระพระราชพงศาวดารไทย และการเขียนประวัติศาสตร์ไทยตั้งแต่ สมัยเริ่มสร้างกรุงศรีอยุธยาจนถึงรัชกาลที่ ๑ กรุงรัตนโกสินทร์ ประมาณ พ.ศ. ๒๓๓๓ สำหรับช่วงระยะเวลาสำคัญ ที่ต้องแสดงให้เห็นชาติมหาอำนาจตะวันตกได้รับรู้ถึงเรื่องราว ความเป็นมา ประวัติอันยาวนานของชาติไทย ซึ่งสะท้อน ให้เห็นถึงพระปรีชาของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงษาธิราชสนิท อีกประการหนึ่ง คือ ด้านประวัติศาสตร์ และโบราณคดี ต่อมาภายหลังพระราชหัตถเลขาได้รับการรวบรวม รวมเล่มและจัดพิมพ์ โดยเรียกชื่อว่า หนังสือ

^๒ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงษาธิราชสนิท. (๒๔๖๙). นิราศพระประชม กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ทรงชำระแจกในการพระกฐิน พระราชทานมหาอำมาตย์โท พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ อุปนายกราชบัณฑิตยสภา หอพระสมุดวชิรญาณ ณ วัดดุสิตาราม. โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร. หน้าค่านำ.



พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา ซึ่งใช้เป็นหลักฐานสำคัญสำหรับการศึกษาค้นคว้าเรื่องราว ความเป็นมา ของประวัติศาสตร์ชาติไทยที่สำคัญอีกชิ้นหนึ่ง โคลงนิราศพระประธม ทรงนิพนธ์ ในโอกาสที่ได้เสด็จไปนมัสการ พระปฐมเจดีย์ทางชลมารค และได้พรรณนาถึงสถานที่สำคัญชมธรรมชาติในระหว่างทางจนถึงพระปฐมเจดีย์ มีความยาวประมาณ ๒๐๐ บท ทรงกล่าวถึงจุดมุ่งหมายพระนิพนธ์โคลงนิราศพระประธมไว้อย่างชัดเจนในโคลง บทหนึ่งว่า เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระเจ้าแผ่นดินและทรงเล่าเรื่องการเดินทางไปนมัสการพระปฐมเจดีย์แก่นาง ผู้เป็นที่รัก ด้วยลีลาการแต่งโคลงนิราศที่ไพเราะ มีลักษณะเด่นด้านพัฒนาการของวรรณกรรมประเภทนิราศ กล่าวคือ สะท้อนให้เห็นถึงความคิดของกวีที่ให้ความซาบซึ้งถึงประสบการณ์จริง ควบคู่กับการพรรณนาโวหาร มิได้เน้นทางด้านวรรณศิลป์ตามลักษณะรูปแบบเดิมของการแต่งนิราศแต่เพียงอย่างเดียว ซึ่งแตกต่างจาก การแต่งนิราศดั้งเดิม

๓. **ด้านการต่างประเทศ** สนธิสัญญาเบาว์ริงเป็นสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีและพาณิชย์ที่ไทยทำ กับอังกฤษ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๘ เนื่องจากการเจรจาทางการทูตครั้งนี้ เป็นเรื่องที่ยากลำบากมีความละเอียดอ่อน มาก ด้วยท่าทีคุกคามของอังกฤษ อย่างไรก็ตาม ไทยจำเป็นต้องดำเนินการเจรจาด้วยแต่จะต้องเป็นไปในลักษณะที่ รอบคอบระมัดระวังและผ่อนปรนให้อย่างมีศักดิ์ศรี พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเลือกสรรบุคคล ผู้มีความรู้ความสามารถเป็นที่ยอมรับของขุนนางฝ่ายไทยและชาวตะวันตก เพื่อให้เป็นตัวแทนของรัฐบาลไทย ในการเจรจານี้ ซึ่งพระองค์ได้ทรงเลือกแต่งตั้งพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงษาธิราชสนิท ให้ดำรงตำแหน่ง เป็นประธานคณะกรรมาธิการฝ่ายไทย เนื่องด้วยทรงเคยมีประสบการณ์ในการเจรจาทางการทูตมาแล้วตั้งแต่ รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งที่ เซอร์ เจมส์ บรู๊ค (Sir James Brooke) ทูตอังกฤษเดินทาง เข้ามาขอเจรจาแก้ไขสนธิสัญญาเบอร์นีใน พ.ศ. ๒๓๙๓ ขณะเดียวกัน พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงษาธิราชสนิท ก็ทรงได้รับการตอบรับที่ดีจากคณะทูตจากอังกฤษว่าทรงเป็นเจ้านายที่มีความเหมาะสมอย่างยิ่งในการปฏิบัติ ภารกิจครั้งนี้ ดังที่เซอร์ จอห์น บาวริง ได้กล่าวถึงพระองค์ว่า ทรงเป็นเจ้านายที่ “สื่อสารและวิจารณ์ญาณ ที่ดี” อีกทั้ง “ไม่มีใครมีมิตรไมตรีต่อข้าพเจ้าเสมอพระองค์” กล่าวได้ว่าพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวง วงษาธิราชสนิททรงมีส่วนสำคัญในการทำให้การเจรจาสนธิสัญญากับอังกฤษสำเร็จลุล่วงลงด้วยดี ที่สำคัญอีก ประการหนึ่ง คือ พระองค์ทรงเป็นที่ปรึกษาราชการแผ่นดินมาตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และช่วงต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงประกอบพระกรณียกิจที่แสดงถึงความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ และพระราชวงศ์จักรีตลอดพระชนมชีพ ทรงมุ่งถึงประโยชน์ของประเทศชาติเป็นสำคัญ ทั้งนี้นอกจากพระอุปนิสัยอันงดงามของพระองค์แล้วยังเป็นเพราะ ความสนพระทัยในการคบหาสมาคมกับชาวตะวันตก เพื่อศึกษาและประยุกต์ใช้วิทยาการตะวันตกอันก่อให้เกิด คุณประโยชน์แก่ประเทศชาติและประชาชน

ด้วยพระปรีชาและพระอัจฉริยภาพ รวมถึงพระดำริที่ทรงมุ่งมั่นประกอบพระกรณียกิจนานปีการให้ แก่ประชาชนชาวไทย และประเทศชาติ อันก่อให้เกิดประโยชน์สืบทอดมาถึงปัจจุบัน ดังนั้นเมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๑ องค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ได้ประกาศยกย่องและลงมติ ให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงษาธิราชสนิท ทรงเป็นบุคคลสำคัญทางประวัติศาสตร์ของยูเนสโกประจำปี ๒๕๕๑ - ๒๕๕๒ ด้วยเหตุผลที่ว่าพระองค์ทรงเป็นบุคคลสำคัญที่สนับสนุนการสถาปนาสันติวัฒนธรรม การปฏิสัมพันธ์ระหว่างอารยธรรม ซึ่งเป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญของยูเนสโกในการส่งเสริมการสมานฉันท์ในสังคม ความเข้าใจและความหลากหลายทางวัฒนธรรม ความสำเร็จในการเจรจาทางการทูตและการปฏิสัมพันธ์ระหว่าง วัฒนธรรม ทำให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงษาธิราชสนิท ทรงเป็นที่รู้จักในเอเชีย ยุโรปและสหรัฐอเมริกา

อีกทั้งนโยบายด้านการต่างประเทศโดยใช้วัฒนธรรมและสันติภาพ ทำให้สยามสามารถทำสนธิสัญญากับประเทศต่าง ๆ ได้สำเร็จ และยังทรงเป็นนักอักษรศาสตร์ที่มีผลงานด้านวรรณกรรม ประวัติศาสตร์ การเมือง และการแพทย์ ด้านสมุนไพร ผลงานที่ปรากฏในฐานะเป็นนักปราชญ์ กวี นักเคลื่อนไหวเพื่อสันติภาพ นักวิทยาศาสตร์ นักการทูต

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงษาธิราชสนิท สิ้นพระชนม์ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ ๑๐ ขึ้น ๖ ค่ำ ปีมะเมีย โทศก ตรงกับวันที่ ๑๖ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๑๔ รวมพระชันษาได้ ๖๓ ปี ทรงเป็นต้นราชสกุลสนิทวงศ์

ทั้งนี้ ราชสกุลสนิทวงศ์ได้รับราชการต่อเนื่องเป็นแพทย์หลวงและแพทย์ประจำพระองค์ต่อมาอีกหลายท่าน ได้แก่ ศาสตราจารย์ นายแพทย์ หม่อมหลวงเกษตร สนิทวงศ์ พลโท นายแพทย์ หม่อมหลวงจินดา สนิทวงศ์ ศาสตราจารย์ นายแพทย์ดุษฎี สนิทวงศ์ ณ อยุธยา และ ศาสตราจารย์กิตติคุณ นายแพทย์วงศ์กุลพัทธ์ สนิทวงศ์ ณ อยุธยา

๖. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ : สมเด็จครู นายช่างใหญ่แห่งกรุงสยาม^๓

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ หรือที่บรรดาปราชญ์และศิลปินยกย่องให้ทรงเป็น สมเด็จครู นายช่างใหญ่แห่งกรุงสยาม ทรงเป็นพระราชโอรสองค์ที่ ๖๓ ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับพระสัณห์นางเจ้าเธอ พระองค์เจ้าพรรณราย (นามเดิมหม่อมเจ้าแฉ่ ศิริวงศ์) มีพระนามเมื่อแรกประสูติว่า พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าจิตรเจริญ ทรงสูญเสียพระราชบิดาเมื่อทรงพระเยาว์เพียง ๕ พระชันษา ทรงเริ่มต้นเรียนหนังสือกับหม่อมเจ้าหญิงสารพัดเพชร พระธิดาของกรมหมื่นมาตยาพิทักษ์ หลังจากนั้นทรงศึกษาในโรงเรียนทหารมหาดเล็ก ทรงเรียนภาษาไทยกับพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ภาษาอังกฤษกับครูฝรั่ง ฟรานซิส ยอร์ช แพตเตอร์สัน ส่วนวิชาโบราณราชประเพณีและรัฐประศาสนศาสตร์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระเมตตาสอนสั่งด้วยพระองค์เอง

สมเด็จครูทรงฉายแววความเป็นศิลปิน โดยเฉพาะจิตรกรรม ตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์มากเพียง ๑๐ พระชันษา ทรงได้รับรางวัลที่ ๑ จากการประกวดภาพสุริยุปราคา ภาพวาดฝีพระหัตถ์ดังกล่าวชาวต่างชาติได้นำไปตีพิมพ์เผยแพร่ในนิตยสารดาราศาสตร์ที่ประเทศอังกฤษ

สมเด็จครูทรงศึกษาศิลปะต่าง ๆ เช่น จิตรกรรม และดนตรีไทย แบบครูพักลักจำ โดยไม่มีผู้ใดถวายนการสอนโดยตรง แต่ทรงสังเกตและเรียนรู้ด้วยพระองค์เองเป็นหลักและทรงสอบถามครู และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสังเกตเห็นแววจึงทรงส่งเสริม

เมื่อพระชันษาได้ ๑๓ ปี ได้ทรงผนวชเป็นสามเณร ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ใน พ.ศ. ๒๔๑๙ โดยมีสมเด็จพระยาบรมมหาพิชัยราชวงศ์ เป็นพระอุปัชฌาย์ ได้ทรงหัดเทศน์มหาชาติ ภายหลังทรงลาผนวชสามเณร ทรงศึกษาวิชาสำหรับชัตติยะ อันได้แก่ การขี่ม้า ยิงปืน ฟันดาบ ซึ่งสมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยาบวรราชนิธิยุต จิตรพงศ์ ทรงเป็นผู้สอน

แม้จะมีได้ทรงศึกษาด้านศิลปะและการช่างมาโดยตรง แต่กลับทรงงานด้านศิลปะและการช่างชั้นเยี่ยมถวายได้เป็นจำนวนมาก โดยแทบทั้งหมดเป็นราชการส่วนพระองค์ มีได้เป็นงานราชการหลักที่ทรงงานถวาย

^๓ เรียบเรียงจากหม่อมเจ้าดวงจิต จิตรพงศ์. (๒๕๓๗). พระประวัติเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์. โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.



อยู่แล้ว ผลงานศิลปะและการช่างอันเด่นงามนั้นมีอยู่มากมาย ได้แก่ ทรงพระนิพนธ์เพลงเขมรไทรโยค เมื่อคราวตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประพาสน้ำตกไทรโยคใน พ.ศ. ๒๔๒๑ เมื่อมีพระชันษาเพียง ๑๗ ปี ทรงร่วมซ่อมหอนพระคันธารราษฎร์ ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ทรงเขียนภาพมัจฉาตกที่ผนังทรงช่วยประดับมุข เช็ดหน้าพระทวารพระพุทธรูปรางค์ ทั้งยังทรงแต่งโคลงรามเกียรติ์ ทรงออกแบบพระอุโบสถพระที่นั่งทรงธรรม พระระเบียง ศาลาต่าง ๆ ตลอดจนประติมากรรมเบญจมาศพิตร ดุสิตวนาราม ทรงออกแบบพระอุโบสถวัดราชาธิวาส ทรงออกแบบธง เครื่องแบบ พระราชลัญจกร เครื่องราชอิสริยาภรณ์ พัดรอง และเหรียญที่ระลึกต่าง ๆ ถวาย ทรงออกแบบพระเมรุมาศอันเป็นงานที่โปรด เพราะ “เป็นงานที่ทำขึ้นใช้ชั่วคราวแล้วรื้อทิ้งไป เป็นโอกาสได้ทดลองใช้ปัญญาความคิดแลงได้เต็มที่ จะผิดพลาดไปบ้างก็ไม่สู้กระไร ระวังเพียงอย่างเดียวคือเรื่องทุนเท่านั้น”

เมื่อพระชันษา ๒๐ ปี ทรงได้รับพระราชทานวังท่าพระ^๔ ซึ่งเคยเป็นที่ประทับเดิมของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวให้เป็นที่ประทับ ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๒๗ ทรงผนวชเป็นพระภิกษุ โดยมีสมเด็จพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ เป็นพระอุปัชฌาย์จารย์ สมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสสเทโว) เป็นพระกรรมวาจาจารย์ แล้วเสด็จไปจำพรรษา ณ วัดบวรนิเวศวิหาร ทรงตั้งพระทัยจะไม่สึก แต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อเสด็จไปทรงประเคนผ้าไตรถวายได้ชุกพระราชหัตถเลขาใส่เศษกระดาษถวายว่า “ราชการมีอยู่ขอให้สึกออกมาช่วยกันทำราชการ” จึงทรงลาผนวชตามพระบรมราชโองการ

ต่อมาทรงรับราชการสนองพระเดชพระคุณในตำแหน่งสำคัญต่าง ๆ เช่น เสนาบดีกระทรวงโยธาธิการ เสนาบดีกระทรวงวัง เสนาบดีกระทรวงพระคลัง เสนาบดีกระทรวงกลาโหม ผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการ ได้ราชการเป็นอันมาก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงสถาปนาเป็นกรมขุนและกรมหลวงนริศรานุวัดติวงศ์ ตามลำดับ ต่อมาเมื่อมีพระราชดำริว่า หม่อมเจ้าพรหมฉาย พระมารดาของพระราชอนุชาทรงเป็นพระเจ้าหลานเธอในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทั้งยังทรงเป็นพระชนิษฐาร่วมพระชนกในสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี (สมเด็จพระบรมราชชนนีในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) จึงมีพระบรมราชโองการสถาปนาเป็น พระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงนริศรานุวัดติวงศ์ ทรงรับราชการสนองพระเดชพระคุณพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจนถึง พ.ศ. ๒๔๕๒ จึงทรงขอกราบบังคมทูลลาออกจากราชการเพราะทรงประชวรด้วยโรคพระหทัยโต แต่ยังคงถวายงานด้านศิลปะและการช่างอยู่เสมอมา

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไม่สามารถทรงรับราชการในตำแหน่งใด ๆ ได้เพราะพระสุขภาพไม่เอื้ออำนวย แต่ยังคงรับราชการส่วนพระองค์ด้านศิลปะและการช่างถวาย เช่น ทรงวาดภาพประกอบหนังสือพระราชนิพนธ์ ธรรมาธรรมะสงคราม ทรงออกแบบพระโกศพระบรมอัฐิ และพระวิมานทองคำลงยาราชาวดีสำหรับประดิษฐานพระบรมอัฐิพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้อย่างงดงามเป็นที่พอพระราชหฤทัย รัชสมัยนี้ โปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนกรมขึ้นเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระ เนื่องจากพระสุขภาพที่ย่ำแย่มาก จึงตัดสินใจพระทัยย้ายออกจากพระนครมาประทับที่กลางท้องนาแถบคลองเตย ตามคำแนะนำของเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ ทำให้พระสุขภาพดีขึ้นมากจึงทรงซื้อที่นาสร้างพระตำหนักปลายเนินที่คลองเตยอันเป็นที่ประทับถาวรมาจนตรับสิ้นพระชนม์

^๔ ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของมหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตวังท่าพระ ตั้งอยู่ถนนหน้าพระลาน ตรงข้ามกับพระบรมมหาราชวัง



สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้ทรงกลับเข้ารับราชการแผ่นดิน ทรงเป็นอภิรัฐมนตรีที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน ทรงเป็นอุปนายกราชบัณฑิตยสภา นอกจากนี้ยังได้ทรงออกแบบพระปฐมบรมราชานุสรณ์ ณ เชียงสะพานพระพุทธรยอดฟ้า ถวาย เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองทรงถูกจับเป็นองค์ประกัน ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม ร่วมกับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และสมเด็จพระเจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต

เมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินไปทรงรักษาพระเนตรที่ประเทศอังกฤษ มีพระบรมราชโองการให้ทรงดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ และทรงพ้นจากตำแหน่งเมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสละราชสมบัติ ทรงรับหน้าที่ในการตรวจรายชื่อผู้สืบราชสันตติวงศ์ ตามกฎหมายเทียบบาลว่าด้วยการสืบราชสันตติวงศ์ พระพุทธศักราช ๒๔๖๗ และลงพระนามรับรองก่อนที่รัฐบาลจะกราบบังคมทูลเชิญพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอานันทมหิดล เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติสืบไป

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงรับราชการแผ่นดิน แต่ทรงงานด้านศิลปวัฒนธรรมตลอดจนงานช่าง และทรงได้ต่อบจดหมายแลกเปลี่ยนความรู้กับ “เพื่อนนักเรียน” หลายท่าน^๕ ซึ่งต่อมาได้รวมเล่มตีพิมพ์เผยแพร่ ได้แก่ “สามสมเด็จ” พระหัตถ์เลขากับสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญ ญาณวโร) วัดเทพศิรินทราวาส และสมเด็จพระวันรัต (เฮง เขมจารี) วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ราชวรมหาวิหาร “สาส์นสมเด็จ” พระหัตถ์เลขากับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ที่ประทับลี้ภัยการเมืองที่เกาะปันนิงในเวลานั้น ทรงได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เลื่อนเป็นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๘

ทรงดำรงพระชนม์อยู่เป็นพระราชโอรสพระองค์สุดท้ายในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสิ้นพระชนม์ ณ พระตำหนักปลายเนิน คลองเตย ในวันที่ ๑๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๙๐ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงได้รับพระราชทานพระมหากรุณาธิคุณพระราชทานพระโกศทองน้อยทรงพระศพ และทรงพระโกศทองใหญ่ในเวลาออกงานพระราชทานเพลิงศพที่พระเมรุท้องสนามหลวง ต่อทำยังงานพระเมรุมาศพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล

^๕ ทรงใช้คำนี้เรียกผู้ที่มีความสนใจศึกษาร่วมกัน ได้แก่ สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต พระปิ่นจวรรณการ (แสง สาลิตุล) พระยาอนุমানราชชน (ยง เสถียรโกเศศ) พระสารประเสริฐ (ตรี นาคะประทีป) ฯลฯ



เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๖ องค์การศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือยูเนสโก ได้ประกาศยกย่องให้พระองค์เป็นบุคคลสำคัญของโลกในวาระฉลองวันประสูติครบ ๑๐๐ พรรษา

๗. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ : พระบิดาแห่งวิชาประวัติศาสตร์ และโบราณคดีไทย



พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงฉายกับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

ที่มา : ภาพจาก <https://www.damrong.org/?p=3867>

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (พ.ศ. ๒๔๐๕ - ๒๔๘๖) เป็นพระโอรสของ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและเจ้าจอมมารดาชุ่ม ประสูติเมื่อวันที่ ๒๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๐๕ มีพระนามเดิมว่า “พระองค์เจ้าดิศวรกุมาร” ทรงรับราชการในกรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ได้เลื่อนเป็นนายพลตรี ผู้ช่วยผู้บัญชาการทหารบกแล้วได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย เมื่อแรกตั้ง (๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๕) ต่อมาได้โปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยนานถึง ๒๓ ปี

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งเสนาบดีที่ปรึกษาและเป็นเสนาบดีกระทรวงมรดกชาติ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นอธิบดีกรมมหาดเล็กรักษาพระองค์ การปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้เสด็จไปประทับที่เกาะปันง เพื่อหลีกเลี่ยงพ้นจากกระแสการเมือง เมื่อประชวรด้วยโรคพระหทัยพิการ จึงเสด็จกลับวังวรดิศและสิ้นพระชนม์ เมื่อวันที่ ๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๖ รวมพระชนมายุได้ ๘๑ พรรษา

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงมีผลงานทางด้านกรปกครองเป็นอันมาก ทรงตั้งกรมใหม่ ๆ เช่น กรมตำรวจ กรมอัยการ กรมราชทัณฑ์ กรมป่าไม้ กรมเหมืองแร่ กรมสรรพากรนอกและ กรมอนามัย ในด้านการบริหารงานทรงวางระเบียบแบบแผนราชการส่วนกลาง ส่วนภูมิภาคและส่วนท้องถิ่น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมอบให้เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยแก้ไขการปกครองในพระราชอาณาเขต (ประเทศ) การปกครองส่วนกลางแบ่งเป็น “กระทรวง” ส่วนภูมิภาคเป็น “มณฑลเทศาภิบาล” แบ่งเป็นมณฑล เมือง อำเภอ ตำบลและหมู่บ้าน เลิกระบบการปกครองแบบกินเมืองและเมืองประเทศราช รวมอำนาจ การปกครองมาอยู่ที่พระมหากษัตริย์ เป็นการสร้างเอกภาพของประเทศและสามารถต่อต้านลัทธิล่าอาณานิคมที่กำลังคุกคามประเทศในขณะนั้นได้ ในด้านการฝึกนักปกครองตำแหน่งต่าง ๆ ได้พัฒนาจากโรงเรียนมหาดเล็ก จนเป็นจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พระองค์ท่านจึงได้รับยกย่องว่าเป็นพระบิดาแห่งการปกครอง

ด้านการศึกษา สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงร่วมกับสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส จัดการศึกษาตามวัดต่าง ๆ ทั่วราชอาณาจักร โดยให้พระภิกษุเป็นครูสอน เมื่องานเข้ารูปมั่นคงแล้ว จึงมอบให้เป็นหน้าที่ของกระทรวงธรรมการดำเนินการต่อไป

ด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงมีพระนิพนธ์ด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีไว้เป็นอันมาก เมื่อครั้งทรงรับผิดชอบอำนวยการจัดหอพระสมุดสำหรับพระนคร (หอสมุดแห่งชาติในปัจจุบัน) และเป็นนายกราชบัณฑิตยสภา ได้ทรงชำระหนังสือเก่าทั้งหลาย ให้ถูกต้องเรียบร้อย และทรงนิพนธ์หนังสือต่าง ๆ ไว้มากมาย คือ ประวัติบุคคล ๑๘๐ เรื่อง ขนบธรรมเนียม ประเพณี ๑๔๖ เรื่อง ศิลปะวรรณคดี ๑๑๑ เรื่อง ประวัติศาสตร์และโบราณคดี ๑๐๓ เรื่อง ภูมิศาสตร์ การท่องเที่ยว ๗๔ เรื่อง รวมทั้งสิ้น ๖๑๔ เรื่อง พระองค์จึงได้รับการยกย่องว่าทรงเป็น “บิดาแห่งวิชาประวัติศาสตร์และโบราณคดีไทย”

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงประกอบพระกรณียกิจตลอดพระชนมชีพที่มีคุณูปการแก่ประเทศชาติอย่างอเนกอนันต์ ทรงเป็นองค์ปฐมเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย องค์ปฐมผู้บัญชาการทหารบก อธิบดีกรมศึกษาธิการ องค์ผู้อำนวยการก่อตั้งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ทรงมีส่วนในการก่อตั้งโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย โรงเรียนเทพศิรินทร์ โรงเรียนอัสสัมชัญ โรงเรียนนายร้อยทหารบก โรงเรียนนายร้อยตำรวจ ฯลฯ ทรงเป็นอธิรัฐมนตรี ทรงเป็นนายกสภาราชบัณฑิต เนื่องในโอกาสครบรอบ ๑๕๐ ปีวันประสูติ ใน พ.ศ. ๒๕๐๕ องค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (ยูเนสโก) ยกย่องให้เป็นบุคคลสำคัญของโลกคนแรกของประเทศไทย

๘. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ : พระบิดาแห่งการต่างประเทศของไทย

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ (ต้นราชสกุล เทวกุล) มีพระนามเดิมว่า ‘พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าเทวัญอุไทยวงศ์’ ประสูติเมื่อวันที่ ๒๗ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๐๑ เป็นพระราชโอรสลำดับที่ ๔๒ ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับสมเด็จพระปิยมาวดี ศรีพัชรินทรมาตา (เจ้าจอมมารดาเปี่ยม) เบื้องต้นทรงศึกษาวิชาภาษาไทยจากสำนักพระองค์เจ้าหญิงมณี และพระองค์เจ้าหญิงกฤษณา ก่อนที่จะเข้าเรียนต่อ ณ สำนักพระยาปริยัติธรรมธาดา (เปี่ยม) ต่อมาทรงผนวชเป็นเณร ณ วัดบวรนิเวศวิหาร และทรงฝึกฝนวิชาภาษาต่างประเทศ โดยเฉพาะ ‘ภาษาอังกฤษ’ ซึ่งต่อมาจะเป็นภาษาที่มีบทบาทสำคัญในการบริหารประเทศ และถูกใช้ในโรงเรียนหลวงภายในกรมทหารมหาดเล็ก พระบรมมหาราชวัง จัดตั้งขึ้นตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวผู้เป็นพระเชษฐา และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ จากความมีพระอุตสาหะทางด้านภาษาทำให้ทรงเป็นผู้ที่มีความชำนาญภาษาอังกฤษอย่างเอกพระองค์หนึ่ง ทั้ง ๆ ที่ทรงมีเคยได้มีโอกาสไปร่ำเรียนภาษาที่ต่างประเทศเลย

ต่อมา สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ ติดตามพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสต่างประเทศ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๔ ทั้งนี้ ประเทศอินเดียในขณะนั้นยังเป็นดินแดนอาณานิคมของอังกฤษ การเดินทางดังกล่าวนี้ มีจุดประสงค์เพื่อศึกษาเยี่ยมชมกิจการในการบริหารราชการแผ่นดินอย่างตะวันตกเพื่อนำมาปรับใช้กับสยามในกาลข้างหน้า



สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ ทรงได้รับความไว้วางพระราชหฤทัยจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องจากทรงมีนิสัยรักการอ่านมาตั้งแต่สมัยยังทรงพระเยาว์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ ทรงมีหน้าที่อ่านหนังสือถวายแก่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก่อนพระองค์ทรงเข้าบรรทมอยู่เสมอ ต่อมา พระองค์ท่านทรงเป็นผู้รักษาและประทับตราพระราชลัญจกรอันเป็นตราประทับที่บ่งบอกถึงสถานะของความเป็นพระมหากษัตริย์ นอกจากนี้ ยังทรงเป็นราชเลขานุการของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอีกตำแหน่งด้วย นับว่าเป็นตำแหน่งที่สำคัญต่อการบริหารราชการแผ่นดินในฐานะ ‘เลขาส่วนพระองค์’

ภารกิจแรกของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ พระองค์ทรงรับผิดชอบด้านการคลังซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการบริหารประเทศ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ ได้รับการโปรดเกล้าฯ เป็น ‘หัวหน้าพนักงานอดีต’ สังกัดหอรัษฎากรพิพัฒน์ ทรงมีหน้าที่ตรวจรับเงินในช่วงที่สยามได้ดำเนินการปฏิรูประบอบราชการให้ทันสมัย ซึ่งการปฏิรูปสยามได้เริ่มจากระบบภาษีอากรก่อน ซึ่งขณะนั้น กรมพระคลังและกรมท่า (กระทรวงการต่างประเทศในสมัยต่อมา) ยังรวมเป็นหน่วยราชการเดียวกัน นอกจากนั้น ทรงทำหน้าที่เป็นปลัดบาญชีกลางอีกด้วย ต่อมาเมื่อมีการแยกกระทรวงการคลังออกไปจากกระทรวงการต่างประเทศ ทำให้ต้องสรรหาบุคคลที่มีความเชี่ยวชาญและชำนาญภาษาอังกฤษ อีกทั้งยังต้องเป็นผู้ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไว้วางพระราชหฤทัยด้วย ด้วยเหตุที่ว่าสมัยนั้นการต่างประเทศของสยามอยู่ในช่วงเปราะบาง และเผชิญหน้าท่ามกลางกระแสการล่าอาณานิคมจากมหาอำนาจตะวันตกที่คุกคามสยาม ทว่าภายหลังเจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี (ท้วม บุนนาค) ซึ่งเป็นเสนาบดีการต่างประเทศคนแรก ได้ถวายบังคมลาออกจากราชการ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ ทรงได้รับโปรดเกล้าฯ ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศสยามคนที่ ๒ เมื่อวันที่ ๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๒๘ ขณะพระชนม์พรรษาได้ ๒๗ ปีเท่านั้น

ระหว่างสมัยที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ ดำรงตำแหน่งเสนาบดีการต่างประเทศตลอดระยะเวลา ๓๘ ปี (พ.ศ. ๒๔๒๘ - ๒๔๖๖) นั้น ประเทศสยามได้ประจักษ์กับภัยการล่าเมืองขึ้น และการเจรจาทางการทูตที่เกือบจะทำให้ต้องเสียเอกราช แต่สยามรอดมาได้ทุกครั้ง แม้จะต้องยอมเสียละ ดินแดนและสิทธิประโยชน์บางประการ เพื่อแลกกับการดำเนินนโยบายของประเทศอย่างรัฐอิสระ และไม่เป็น เมืองขึ้นของใคร หากเสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศเป็นผู้ที่ไร้ความสามารถหรือไม่ทันเล่ห์กลของชาติมหาอำนาจ ทั้งอังกฤษและฝรั่งเศสที่มีการเจรจาต่อรองผลประโยชน์ของชาติ ประเทศสยามอาจพลีพลังกลอุบายของ ชาวต่างประเทศได้ ทั้งนี้ด้วยพระอัจฉริยภาพด้านการต่างประเทศของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา เทวะวงศ์วโรป ทรงฐานะเสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ ประเทศไทย (ชื่อเรียกในปัจจุบัน) จึงมีรูปร่างหน้าตา เป็นดัง ‘ขวานทอง’ มาจวบจนทุกวันนี้ ขณะที่ประเทศเพื่อนบ้านใกล้เคียงทุกชาติตกเป็นเมืองขึ้นของตะวันตก แทบทั้งสิ้น นอกจากทรงเชี่ยวชาญด้านการทูตแล้ว กระทรวงการต่างประเทศสมัยที่ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดี เป็นต้นแบบการวางระเบียบราชการ การเขียนหนังสือราชการ และจัดเก็บเอกสารราชการให้เป็นระบบและ สากลนิยม จนกระทรวงฯ อื่น ๆ ได้นำไปใช้เป็นแบบแผนมาถึงปัจจุบัน

นอกจากภารกิจด้านการต่างประเทศแล้ว สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ ทรงสั่งสมพระประสบการณ์ตามที่ทรงเจริญพระชนมพรรษาขึ้นตามลำดับ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว ได้โปรดเกล้าฯ ให้ทรงดำรงตำแหน่งสำคัญดังนี้ องคมนตรี (พ.ศ. ๒๔๓๐) และรัฐมนตรีสภา (พ.ศ. ๒๔๓๗) ถึงแม้จะผลัดแผ่นดินแล้ว ยังทรงได้รับวางพระราชหฤทัยจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้ดำรงตำแหน่งองคมนตรี มีหน้าที่สำคัญในการเป็นที่ปรึกษาราชการแผ่นดินแก่พระมหากษัตริย์ตราบจน สิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ ๒๘ มิถุนายน ๒๔๖๖ เมื่อพระชนมายุได้ ๖๔ ปี

๙. สมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก : พระบิดาแห่งการแพทย์ไทย

สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหิตลอดุลเดช เป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า เสด็จพระบรมราชสมภพเมื่อวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๕ ในพระบรมมหาราชวัง เมื่อพระชนมายุ ๑๒ พรรษา ได้ทรงพระราชพิธีมหามงคลโสกันต์ และโปรดฯ ให้ทรงกรมเป็นกรมขุนสงขลานครินทร์ หลังจากนั้นหนึ่งปี เมื่อสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว) ทรงพระผนวชเป็น “วชิราวุธภิกขุ” พระองค์ได้ทรงบรรพชาเป็นสามเณรในคราวเดียวกัน

ต่อมา เสด็จไปทรงศึกษาที่โรงเรียนแฮร์โรว์ (Harrow) ลอนดอน ประเทศอังกฤษ พ.ศ. ๒๔๕๐ ทรงย้าย ไปศึกษาต่อในวิชาทหารบกที่โรงเรียนนายร้อยชั้นต้น เมืองฟ็อซด์ัม และโรงเรียนนายร้อยชั้นสูงทหารบก เมือง เบอร์ลิน ประเทศเยอรมนี ตามลำดับ เมื่อทรงศึกษาอยู่ที่ประเทศเยอรมันนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตเมื่อวันที่ ๒๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๓ จึงเสด็จนิวัตพระนครเพื่อร่วมพระราชพิธีถวาย พระเพลิงพระบรมศพพระบรมชนกนาถ แล้วเสด็จกลับไปทรงศึกษาต่อที่ประเทศเยอรมันดังเดิม แต่ทรงเปลี่ยน ไปเรียนวิชาทหารเรือแทน ณ โรงเรียนนายเรือ Flensburg-Mürwik ทรงสำเร็จการศึกษาด้วยผลการศึกษา ชั้นดีเยี่ยมทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ และทรงเข้ารับราชการเป็นนายเรือตรีแห่งจักรวรรดิनावีเยอรมัน



สมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก
ที่มา : เว็บไซต์ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนครศิริ กรมศิลปากร

พ.ศ. ๒๔๕๗ เกิดสงครามโลกครั้งที่ ๑ พระองค์ต้องออกจากกองทัพเรือเยอรมันและเสด็จนิวัตกลับประเทศไทย ทรงเข้ารับราชการกรมเสนานิการทหารเรือ และต่อมาทรงดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการกรมยุทธศึกษาทหารเรือ เจ้าฟ้าทหารเรือทรงเขียนรายงานการจัดการเรือดำน้ำสำหรับกองทัพเรือไทยความยาว ๙๔ หน้า และทรงแน่วแน่ว่าจะไปปฏิบัติราชการในทะเล แต่สิ่งที่ทรงตั้งพระทัยไว้ก็ไม่เป็นไปดังพระราชประสงค์ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเรือดำน้ำหรือการทรงงานทหารเรือในทะเล ทำให้ทรงตัดสินใจลาออกจากราชการทหารเรือในเวลาหลังจากนั้นไม่นาน

พระเจ้าอนงยาเธอ พระองค์เจ้ารังสิตประยูรศักดิ์ ผู้ช่วยปลัดทูลฉลองกระทรวงธรรมการและผู้อำนวยการโรงเรียนราชแพทยาลัย (คณะแพทยศาสตร์ศิริราชในปัจจุบัน) กราบบังคมทูลเชิญเสด็จไปทอดพระเนตรกิจการโรงพยาบาลศิริราช ที่มีคนไข้มากมาย สถานที่คับแคบ และมีอุปกรณ์ทางการแพทย์ไม่เพียงพออย่างยิ่งในเวลานั้น ทรงสลดพระทัยเป็นอย่างยิ่งและตัดสินใจแน่วแน่ว่าจะทรงงานด้านกิจการแพทย์และสาธารณสุขไทย แต่ทรงเห็นว่าก่อนจะทรงงานดังกล่าวได้ต้องทรงมีความรู้ที่มั่นคงเสียก่อนจึงตัดสินใจกลับไปที่ทรงศึกษาต่อเพิ่มเติมอีกครั้งทางการแพทย์ในต่างประเทศ

พ.ศ. ๒๔๕๙ เสด็จไปทรงศึกษาต่อชั้นเตรียมแพทย์ก่อนเป็นเวลา ๑ ปี และทรงเข้าเป็นนักศึกษาแพทย์ชั้นปีที่ ๑ คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด เมืองเคมบริดจ์ รัฐแมสซาชูเซตส์ สหรัฐอเมริกา โดยทรงเข้าศึกษา และลงทะเบียนมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด ในปี พ.ศ. ๒๔๖๐ ในปีนั้นทรงพบกับนักเรียนพยาบาลชื่อนางสาวสังวาลย์ที่ได้รับพระราชทานทุนไปศึกษาวิชาพยาบาลจากสมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี ทรงพอพระทัยในพระสิริโฉม พระอุปนิสัยใจคอ จึงทรงมีลายพระหัตถ์กราบบังคมทูลพระราชทานพระราชทานนางสาวสังวาลย์

หลังจากที่ทรงสำเร็จการศึกษาแพทย์ชั้นปริคlinikแล้ว ใน พ.ศ. ๒๔๖๒ ทรงหยุดการศึกษาแพทย์ชั่วคราวและทรงเข้าศึกษาในโรงเรียนสาธารณสุขศาสตร์อันเป็นความร่วมมือระหว่างมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ดและสถาบันเทคโนโลยีแมสซาชูเซตส์

ใน พ.ศ. ๒๔๖๓ เสด็จฯ กลับประเทศไทยเพื่อถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง จึงได้กราบบังคมทูลพระกรุณาขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตเสกสมรสกับนางสาวสังวาลย์ เมื่อได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้ว จึงมีพิธีอภิเษกสมรสที่วังสระปทุมในวันที่ ๑๐ กันยายน พ.ศ. ๒๔๖๓

ครอบครัวมหิตลได้เดินทางกลับไปศึกษาต่อที่สหรัฐอเมริกา ทรงสำเร็จการศึกษาได้รับประกาศนียบัตรสาธารณสุขในปี พ.ศ. ๒๔๖๔ ในปีเดียวกันนั้น ทรงรับหน้าที่เป็นผู้แทนรัฐบาลไทยในการเจรจากับมูลนิธิร็อกกีเฟลเลอร์ (Rockefeller Foundation) ประสานความช่วยเหลือด้านการศึกษาด้านวิทยาศาสตร์และการแพทย์ แก่คณะวิทยาศาสตร์ และคณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (ในเวลานั้น)

หลังจากนั้น ทรงตัดสินใจเข้าศึกษาวิชาแพทย์ต่อในชั้นปีที่ ๓ ที่มหาวิทยาลัยสกอตแลนด์ สหราชอาณาจักร แต่ด้วยอากาศชื้นและหนาวเย็นเป็นอันตรายกับโรคพระวัณโรค (ไต) ประจำพระองค์ทำให้ต้องเสด็จนิวัตกลับพระนคร ใน พ.ศ. ๒๔๖๖ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดฯ แต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมมหาวิทยาลัยและทรงเป็นเจ้าฟ้าพระอาจารย์สอนที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยทรงสอนวิชาประวัติศาสตร์พระราชทานนิสิตแพทย์ด้วยพระองค์เอง

พ.ศ. ๒๔๖๙ เสด็จกลับไปทรงศึกษาวิชาแพทย์ต่ออีกครั้ง ณ มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด และทรงสำเร็จการศึกษาปริญญาแพทยศาสตรเกียรตินิยมใน พ.ศ. ๒๔๗๑ แล้วเสด็จนิวัตกลับประเทศไทยในปลายปีเดียวกันนั้น

เมื่อเสด็จกลับมายังประเทศไทย มีพระราชประสงค์จะทรงงานอย่างแพทย์ประจำบ้าน แต่ทางราชการมิอาจทำได้ตั้งพระราชประสงค์ จึงทรงเปลี่ยนพระราชหฤทัยจากโรงพยาบาลศิริราชไปทรงงานที่โรงพยาบาลแมคคอร์มิค ของคณะมิชชันนารีที่ จังหวัดเชียงใหม่แทน เสด็จถึงเชียงใหม่เมื่อวันที่ ๒๔ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๒ และประทับกับครอบครัวผู้อำนวยการโรงพยาบาลอย่างเรียบง่าย แต่ทรงงานทางการแพทย์ที่เชียงใหม่ได้เพียงสามสัปดาห์ก็ต้องเสด็จกลับกรุงเทพมหานครเพื่อทรงเข้าร่วมพิธีพระราชทานเพลิงพระศพสมเด็จพระราชปิตุลา บรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช หลังจากพิธีดังกล่าวมีพระราชประสงค์จะเสด็จกลับไปทรงงานต่อที่จังหวัดเชียงใหม่ แต่ก็ได้เป็นไปตามนั้น เพราะทรงพระประชวรต้องประทับรักษาพระองค์ในพระตำหนักวังสระปทุม โดยไม่ได้เสด็จออกจากวังอีกเลย สิ้นพระชนม์ในวันที่ ๒๔ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๒ (วันมหิดลในปัจจุบัน)

ตลอดระยะเวลาที่ทรงศึกษาและทรงงานด้านการแพทย์และการสาธารณสุขกว่าสิบปี ทรงอุทิศทั้งพระราชทรัพย์ พระวรกาย และพระสติปัญญาอย่างเต็มที่ พระราชทานทุนเพื่อการศึกษาตลอดจนการค้นคว้าวิจัย ทางทางการแพทย์และวิทยาศาสตร์การแพทย์ พระราชทานพระราชทรัพย์เพื่อการก่อสร้างตึกในโรงพยาบาลศิริราช พระราชทานเงินให้โรงพยาบาลแมคคอร์มิค จัดซื้อเครื่องเอกซเรย์ ทรงเคยสำรวจสุขภาพิบาลในกรุงเทพฯ และทรงช่วยอบรมสาธารณสุขมณฑล เป็นต้น

สมเด็จพระเจ้าฟ้ามหิตลอดุลเดช กรมขุนสงขลานครินทร์ ทรงเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการติดต่อและประสานงานกับมูลนิธิร็อกกีเฟลเลอร์ เพื่อให้ความช่วยเหลือปรับปรุงมาตรฐานการศึกษาด้านวิทยาศาสตร์การแพทย์ ซึ่งเป็นการศึกษาระดับปริญญาสาขาแรกของไทย ทำให้มาตรฐานการจัดการศึกษาด้านวิทยาศาสตร์การแพทย์



ของไทยได้รับความร่วมมือจากต่างประเทศ และการยอมรับนักวิชาการต่างประเทศให้เข้ามาช่วยเหลือปรับปรุงมาตรฐานการแพทย์ของไทยใน พ.ศ. ๒๔๖๖ ถือเป็นจุดเริ่มต้นการพัฒนาทางการแพทย์และสาธารณสุขของไทย ให้ได้มาตรฐานระดับสากล และเป็นที่ยอมรับในระดับนานาชาติมาจนถึงปัจจุบัน

พระองค์ทรงเป็นต้นราชสกุลมหิตลและทรงมีพระราชโอรสและพระราชธิดา ๓ พระองค์ คือ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว อานันทมหิตล และพระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร

ในวันที่ ๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๓ ในหลวงรัชกาลที่ ๙ มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ประกาศเฉลิมพระนามพระอัฐิเป็นสมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก

เกียรติประวัติของพระองค์ องค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ได้ยกย่องสมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก เป็นบุคคลสำคัญของโลก ในฐานะที่ทรงมีผลงานดีเด่นด้านการศึกษาวิทยาศาสตร์ การแพทย์ การพยาบาลและการสาธารณสุข

๑๐. สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี : พระมารดาแห่งการพยาบาลของไทย

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี พระนามเดิม สักวาเลย์ เสด็จพระราชสมภพในวันที่ ๒๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๔๓ ณ จังหวัดนนทบุรี ในครอบครัวช่างทอง มีพระชนกชื่อชูและพระชนนีชื่อคำ มีนิวาสสถานอยู่ใกล้วัดอนงคาราม ฝั่งธนบุรี (ปัจจุบันเป็นอุทยานเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร)

พระองค์ทรงเป็นกำพร้าบิดาเมื่อพระชนมายุ ๓ พรรษา ต่อมาเมื่อพระชนกชูกุแนะนำให้นำเด็กหญิงสักวาเลย์ ไปฝากคุณจันทร์ แสงชูโต พระพี่เลี้ยงในสมเด็จพระราชปิตุจฉา เจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร พระเชษฐภคินีในสมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก และพระราชธิดาในสมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า จึงทรงได้ถวายตัวเป็นข้าหลวงเรือนนอกเมื่อพระชนมายุ ๗-๘ พรรษา และทรงสูญเสียพระชนนีเมื่อพระชนมายุ ๙ พรรษา จึงทรงอยู่ในการอุปการะดูแลของป้าช่วยพี่สาวของพระชนนีคำ ซึ่งมีอาชีพรับจ้างม้วนบุหรี และทำขนมขาย

พระองค์ทรงเข้าศึกษาที่ โรงเรียนศึกษานารี ได้ไม่นาน ได้ถูกส่งไปศึกษาต่อที่โรงเรียนสตรีวิทยา โดยประทับอยู่บ้านคุณทวน หงสกุล ข้างวัดมหรณพาราม ใน พ.ศ. ๒๔๕๖ ทรงตัดสินใจเข้าโรงเรียนแพทย์ ผดุงครรภ์และหญิงพยาบาลแห่งศิริราช ตามคำชักชวนจากพระยาดำรงแพทยกุล (ฮวด วีระไวทยะ)

หลังจากสำเร็จการศึกษา ทรงได้รับพระราชทานทุนสมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ให้ไปทรงศึกษาวิชาพยาบาลต่อที่สหรัฐอเมริกา ได้เสด็จไปพำนักอยู่กับครอบครัวสตรีรองที่เมืองฮาร์ตฟอร์ด มลรัฐคอนเนตทิคัต และเข้าเรียนภาษาอังกฤษที่โรงเรียนนอร์ธเวสเทิร์น หลังจากนั้น ทรงเข้าศึกษาหลักสูตรเตรียมพยาบาลที่วิทยาลัยซิมมอนส์ เมืองบอสตัน ต่อมาทรงหมั้นและทรงเสกสมรสกับสมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก ซึ่งในขณะนั้นทรงเป็นนักศึกษาชั้นปีที่ ๑ คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด



สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี
ที่มา : จาก Creative Commons ไม่ทราบผู้ถ่าย

สมเด็จพระบรมราชชนกทรงสำเร็จการศึกษาชั้นปริชานจากมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ดแล้วตัดสินพระทัยไปทรงศึกษาประกาศนียบัตรสาธารณสุข หลังจากทรงตัดสินพระทัยเข้าศึกษาวิชาแพทย์ต่อในชั้นปีที่ ๓ มหาวิทยาลัยสกอตแลนด์ สหราชอาณาจักร สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีได้ประสูติพระราชธิดาพระองค์แรก เมื่อวันที่ ๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๖ พระนามว่า หม่อมเจ้ากัลยาณิวัฒนา มหิดล

ด้วยพระสุขภาพที่อ่อนแอของสมเด็จพระบรมราชชนก จึงทรงหยุดพักการศึกษาที่สกอตแลนด์ เสด็จนิวัตกลับพระนคร แล้วจึงเสด็จไปประทับรักษาพระองค์ที่เมืองไฮเดลแบร์ก ประเทศเยอรมนี สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีและพระราชธิดาจึงได้ตามเสด็จไปประทับด้วย จึงทรงมีพระราชโอรสพระองค์แรก เมื่อวันที่ ๒๐ กันยายน พ.ศ. ๒๔๖๘ พระนามว่า หม่อมเจ้าอาณันทมหิดล

ต่อมาทรงตัดสินพระทัยไปทรงศึกษาต่อวิชาแพทย์ที่คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ดที่ทรงเคยศึกษามาก่อน ณ โรงพยาบาลเม้าท์ออเบิร์น เมืองเคมบริดจ์ สหรัฐอเมริกา จึงทรงมีพระราชโอรสพระองค์ที่ ๒ พระนามว่า พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าภูมิพลอดุลยเดช

หม่อมสังวาลย์ มหิดล ทรงสูญเสียสมเด็จพระมหิตลาธิเบศรอดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนกเมื่อทรงมีพระชนมายุเพียง ๒๙ พรรษา สมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ทรงตัดสินพระทัยส่งพระสุณิสาและพระราชธิดาทั้ง ๓ พระองค์ไปทรงศึกษาต่อที่เมืองโลซาน สวิตเซอร์แลนด์ หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. ๒๔๗๕

เมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสละราชสมบัติใน พ.ศ. ๒๔๗๘ รัฐบาลได้กราบบังคมทูลเชิญพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาณันทมหิดล ขึ้นครองราชย์เป็นพระมหากษัตริย์ตามกฎหมายเทียบบาล หม่อมสังวาลย์ มหิดล ได้เจรจาต่อรองกับเจ้าพระยาศรีธรรมาธิเบศ (จิตร ฌ สงขลา) ว่า “จะขออยู่อย่างอินคอกนิต [ไม่เป็นทางการ] ให้ได้โอกาสเป็นเด็กธรรมดามากที่สุดที่จะมากได้...ถ้าจะมาบังคับให้อยู่หุรหุรกันอย่างคิงเต็มทีซึ่งจะไม่ดีเลยสำหรับเด็ก จะทำให้ลำบากและเด็กไม่เป็นสุขแล้ว เห็นจะเป็นคิงไม่ได้ เพราะจะอยู่อย่างไม่หุรหุรแต่อย่างเรียบร้อย ก็ไม่ได้ทำให้เสียชื่อเสียงหรือน่าเกลียดอะไร” สมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี



ได้ตรัสชมความเฉลียวฉลาดในการเจรจาของหม่อมสังวาลย์ พระสุณิสาว่า “ฉลาดเป็นอัจฉริยะ ใจเย็นพูดจา
โต้ตอบงดงามอย่างน่าพิศวงกับเจ้าพระยาศรีธรรมมาธิเบศ บัญของฉันทมาได้ถูกสะใจเช่นนี้ บัญของหลานที่มีแม่
ที่เลิศ ไม่มีใครจะมาดูถูกได้ว่าเลวทราม ฉันทพุดนี้ปลื้มใจด้วย เศร้าใจด้วย จนน้ำตาไหล”

พ.ศ. ๒๔๗๘ คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ในพระปรมาภิไธยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
อานันทมหิดล ประกาศถวายพระนามพระราชชนนีว่า พระราชชนนีศรีสังวาลย์ ทรงต้องย้ายจากการประทับ
ในห้องเช่าเล็ก ๆ ไปยังบ้านเช่าขนาดใหญ่ขึ้นที่ทรงตั้งชื่อว่า “วิลล่าวัฒนา” ณ เมืองปูยี ใกล้กับเมืองโลซาน
เพื่อให้สมพระเกียรติของพระราชโอรส

พ.ศ. ๒๔๘๑ สมาชิกในราชสกุลมหิดลทั้ง ๔ พระองค์ได้เสด็จนิวัตกลับประเทศไทย เพื่อทรงเยี่ยมเยียน
พสกนิกรเป็นครั้งแรกโดยประทับอยู่ในพระนครเป็นเวลากว่า ๒ เดือน มีการประกาศสถาปนาพระอิสริยยศ
พระราชชนนีศรีสังวาลย์ เป็น สมเด็จพระราชชนนีศรีสังวาลย์

พ.ศ. ๒๔๘๙ สมาชิกในราชสกุลมหิดลได้เสด็จนิวัตกลับประเทศไทยอีกครั้ง โดยที่สมเด็จพระ
ราชชนนีศรีสังวาลย์ต้องทรงประสบกับความโศกอย่างยิ่ง เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล
เสด็จสวรรคตด้วยพระแสงปืน ณ พระที่นั่งบรมพิมาน ในพระบรมมหาราชวัง

สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภูมิพลอดุลยเดช จึงต้องรับพระราชภาระเสด็จขึ้นครองราชย์
สืบต่อพระมหากษัตริย์บรมราชวงศ์ ทั้ง ๆ ที่ทรงเสียพระทัยอย่างที่สุดเช่นกัน ก่อนที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ภูมิพลอดุลยเดชจะเสด็จกลับไปทรงศึกษาต่อ ณ มหาวิทยาลัยโลซาน ในขณะเดียวกันนั้น สมเด็จพระบรม
ราชชนนีก็ได้ทรงลงทะเบียนเรียนแบบไม่เก็บหน่วยกิต (audit) ที่มหาวิทยาลัยนี้ด้วย โดยทรงศึกษาวิชาปรัชญาและ
วรรณคดีฝรั่งเศส ภาษาบาลี และสันสกฤต หลังจากที่พระราชโอรสทรงอภิเษกสมรสใน พ.ศ. ๒๔๙๓ สมเด็จพระ
บรมราชชนนีทรงย้ายจากพระตำหนักวิลล่าวัฒนามาประทับ ณ แพลตเลขที่ ๑๙ ถนนอวองโปสต์ ในเมือง
โลซาน แทน

ในระหว่าง พ.ศ. ๒๕๐๓ - ๒๕๑๐ เมื่อพระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช และสมเด็จพระ
บรมราชชนนีพ้นปีหลวง เสด็จพระราชดำเนินเยือนต่างประเทศ โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้สมเด็จพระราชชนนี
ศรีสังวาลย์เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ทุกครั้ง จึงทรงเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ที่เป็นสตรีพระองค์
ที่ ๓ ในประวัติศาสตร์ชาติไทย

พระองค์ทรงเป็นสมเด็จพระย่าเป็นที่รักของประชาชนทั่วไปและทรงเป็นแม่ฟ้าหลวงของชาวไทยภูเขา
โปรดเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรในท้องที่ห่างไกลทุรกันดาร เพื่อทรงงานด้านการศึกษาและ
การสาธารณสุข ทรงตั้งโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนเพื่อให้เด็กได้เรียนหนังสือ ทรงตั้งหน่วยแพทย์อาสา
สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีหรือ พอ.สว. ใน พ.ศ. ๒๕๑๒ เพื่อรักษาประชาชนในท้องถื่นทุรกันดาร

พระองค์โปรดใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ ทรงงานฝีมือ เช่น การทำดอกไม้แห้ง การปั้นเครื่องกระเบื้อง
และพระพุทธรูป การถ่ายภาพ การถักนิตติ้ง และอื่น ๆ ซึ่งผลงานฝีพระหัตถ์จำนวนมากได้ถูกนำไปจัดหารายได้
เพื่อการกุศล โปรดการทรงงานด้วยพระองค์เอง ทรงประหยัดมัธยัสถ์ ทรงใฝ่หาความรู้และมีพระราชศรัทธาใน
พระบวรพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง

วันที่ ๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๓ ในหลวงรัชกาลที่ ๙ โปรดเกล้าฯ ประกาศเฉลิมพระนามาภิไธย
เป็น “สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี”

ในปีนั้นปลายพระชนมชีพเสด็จไปประทับที่พระตำหนักคอยตุง จังหวัดเชียงราย เพื่อทรงงานปลูกป่าและพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวไทยภูเขา

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี เสด็จสวรรคต สิริพระชนมายุ ๙๔ พรรษา เมื่อวันที่ ๑๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๓๘ ทรงมีคุณูปการสูงสุดแก่ปวงชนชาวไทยคือ พระราชทานพระมหากษัตริย์ผู้เป็นที่รักและบำเพ็ญพระราชกรณียกิจน้อยใหญ่เพื่อพสกนิกร ถึง ๒ พระองค์ และสมเด็จพระเจ้าฟ้าผู้ตั้งนามด้วยพระจริยวัตรตลอดพระชนมชีพ

เกียรติประวัติของพระองค์ องค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ได้ยกย่องสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี เป็นบุคคลสำคัญของโลก ในฐานะที่ทรงมีผลงานดีเด่นด้านการศึกษา วิทยาศาสตร์ประยุกต์ การพัฒนามนุษย์ สังคมและสิ่งแวดล้อม

๑๑. สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ : พระมารดาแห่งดนตรีคลาสสิกในประเทศไทย

สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ (หม่อมเจ้ากัลยาณิวัฒนา นหิตล) เป็นพระราชธิดาพระองค์แรกในสมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก กับสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ประสูติในวันอาทิตย์ที่ ๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๖ ณ กรุงลอนดอน สหราชอาณาจักร ทรงเข้าศึกษาชั้นอนุบาลที่โรงเรียนพาร์ก เมืองบอสตัน สหรัฐอเมริกา หลังจากนั้น เมื่อสมเด็จพระบรมราชชนกเสด็จนิวัตประเทศไทยได้ทรงเข้าศึกษาที่โรงเรียนราชินี ภายหลัง สมเด็จพระบรมราชชนกสวรรคตและเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. ๒๔๗๕ สมเด็จพระราชชนนีตัดสินพระทัยพาสมาชิกครอบครัวมหิตลไปประทับที่เมืองโลซาน สวิตเซอร์แลนด์ ทรงเริ่มต้นเรียนภาษาฝรั่งเศสโรงเรียนรับเลี้ยงเด็กของโซเลย์ ทรงเข้าศึกษาระดับประถมศึกษาที่โรงเรียนเมียร์มองต์ ทรงศึกษาระดับมัธยมศึกษาในโรงเรียนสตรีมีชื่อของเมืองโลซาน โดยได้ทรงศึกษาภาษาเยอรมันและภาษาละตินด้วย และทรงย้ายมาศึกษาที่โรงเรียนนานาชาติในเมืองเจนีวา หลังจากนั้น ทรงเข้าศึกษาระดับอุดมศึกษาที่มหาวิทยาลัยโลซาน ในสาขาวิชาเคมี จนสำเร็จการศึกษา ในเวลาเดียวกันก็ทรงศึกษาในสาขาวิชาสังคมศาสตร์ อันประกอบด้วย วิชาวรรณคดี ปรัชญา จิตวิทยา และการศึกษา ด้วยความสนพระทัยส่วนพระองค์เป็นอย่างยิ่ง

เมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวสละราชสมบัติใน พ.ศ. ๒๔๗๘ และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลได้เสด็จขึ้นครองราชย์ ได้ประกาศเฉลิมพระนามาภิไธยขึ้นเป็น สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา

พ.ศ. ๒๔๘๗ ทรงลาออกจากฐานันดรศักดิ์แห่งพระราชวงศ์ตามกฎหมายที่ตราว่าด้วยการเสกสมรสแห่งเจ้านายในพระราชวงศ์เพื่อสมรสกับพันเอก อร่าม รัตนกุล เสรีเริงฤทธิ์ ทรงมีพระธิดาคคนเดียว คือ ท่านผู้หญิงทัศนาวลัย ศรสงคราม และมีพระนัดดาคนเดียว คือ ร้อยเอก จิทัศ ศรสงคราม และเมื่อพระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราชเสด็จขึ้นครองราชย์ ทรงพระราชอนุสรณ์สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา เป็นพระโสทรเชษฐภคินีอันสนิทและทรงมีอุปการคุณแก่พระองค์ จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสสั่งให้สถาปนากลับทรงดำรงพระอิสริยยศักดิ์แห่งพระราชวงศ์ตามเดิมทุกประการ

ภาพที่คนไทยได้เห็นจนเจนนตาคือการที่ทรงดูแลสมเด็จพระบรมราชชนนีเป็นอย่างดียิ่งเป็นที่ไว้วางพระทัยและผ่อนคลายพระราชภาระของในหลวงรัชกาลที่ ๙ ในขณะที่เดียวกันก็โดยเสด็จสมเด็จพระบรมราชชนนี



ไปทรงเยี่ยมราษฎรในท้องถิ่นทุรกันดาร ทรงช่วยงานด้านโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนและหน่วยแพทย์อาสาสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี (พอ.สว.) มาโดยตลอด และภายหลังสมเด็จพระบรมราชชนนีเสด็จสวรรคตก็ทรงรับพระราชภาระในการทรงงานเหล่านี้สืบต่อมาโดยตลอด



สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์
ที่มา : จาก Creative Commons ไม่ทราบผู้ถ่าย

พระองค์ทรงโปรดการเป็นครู ทรงสอนภาษาฝรั่งเศสในระดับอุดมศึกษา ทั้งที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและต่อมาทรงเป็นหัวหน้าสาขาวิชาภาษาฝรั่งเศสที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ทรงสอนที่มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และเคยทรงช่วยแก้ปัญหาอาจารย์ภาษาวิชาฝรั่งเศสขาดแคลนที่มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี ด้วยการเสด็จลงไปทรงสอนให้ด้วยพระองค์เอง ทรงตั้งสมาคมครูภาษาฝรั่งเศสแห่งประเทศไทยใน พ.ศ. ๒๕๒๐

ในด้านพุทธศาสนศึกษา ทรงเป็นองค์ประธานกิตติมศักดิ์การประดิษฐานพระไตรปิฎกฉบับสากลอักษรโรมัน ฉบับแรกของโลก

นอกจากนี้ยังทรงใส่พระทัยด้านวิทยาศาสตร์ศึกษา โดยทรงติดตาม พระราชทานพระราชทรัพย์พระราชทานกำลังใจในการเข้าแข่งขันวิทยาศาสตร์โอลิมปิกของเยาวชนไทยนับแต่ พ.ศ. ๒๕๓๒ ทรงรับเป็นองค์อุปถัมภ์มูลนิธิส่งเสริมโอลิมปิกวิชาการ และพัฒนามาตรฐานวิทยาศาสตร์ศึกษา ในพระอุปถัมภ์สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ (สอวน.)

ในด้านการสังคมสงเคราะห์ทรงรับเป็นองค์อุปถัมภ์มูลนิธิเด็กอ่อนในสลัม มูลนิธิส่งเสริมสวัสดิภาพสตรีและเยาวชน มูลนิธิพัฒนาเยาวชนสตรีภาคเหนือ มูลนิธิชีวิตพัฒนา และมูลนิธิโลกสีเขียว เป็นต้น ทรงใส่พระทัยปัญหาชุมชนแออัด ได้เสด็จเยี่ยมชุมชนแออัดหลายแห่งในกรุงเทพมหานครเป็นการส่วนพระองค์

ในด้านการแพทย์และการสาธารณสุข นอกจากทรงงาน พอ.สว. แล้ว ยังทรงเป็นประธานมูลนิธิหม่อมเจ้าบุญจิราธร (จุมพล) จุฑาราชู ซึ่งให้ทุนการศึกษาแพทย์ชนบท นักศึกษาพยาบาลและผู้ที่จะเป็นอาจารย์วิชาการพยาบาล ทรงลงพระนามขอจดทะเบียน พระราชทานทรัพย์ประเดิม และทรงดำรงตำแหน่งประธานมูลนิธิวิชาเทียมในสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ซึ่งทรงร่วมกับสมเด็จพระราชชนนีก่อตั้ง ทรงเป็นองค์ประธานมูลนิธิถันยรักษ์ ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทรงรับ

เป็นองค์อุปถัมภ์มูลนิธิโรคไตแห่งประเทศไทย กองทุนสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี เพื่อพัฒนาการพยาบาลศิริราช ศิริราชมูลนิธิ มูลนิธิเด็กโรคหัวใจ มูลนิธิช่วยการสาธารณสุข มูลนิธิส่งเสริมสวัสดิภาพสตรีและเยาวชน สมาคมพยาบาลสาธารณสุขไทย มูลนิธิเพื่อโรงพยาบาลราชานุกูล มูลนิธิสงเคราะห์เด็กพิการทางสมองและปัญญา โรงพยาบาลยุวประสาทไวทโยปถัมภ์ มูลนิธิโรงพยาบาลเวชศาสตร์เขตร้อน และมูลนิธิโรงพยาบาลเลิดสิน

ในด้านการดนตรีและศิลปวัฒนธรรม โปรดดนตรีคลาสสิกและมหาอุปรากร (Opera) ได้เสด็จไปทอดพระเนตรคอนเสิร์ตและการแสดง ตลอดจนทรงรับเป็นองค์อุปถัมภ์มูลนิธิและหน่วยงานที่ทำงานด้านดนตรีและศิลปวัฒนธรรมเป็นจำนวนมาก พระราชทานทุนการศึกษาสำหรับนักดนตรี และพระราชทานนามสถาบันอุดมศึกษาด้านการดนตรี สถาบันดนตรีกัลยาณีวัฒนา

โปรดการทรงนิพนธ์หนังสือตั้งแต่ทรงพระเยาว์ ทรงอ่านนิทานภาษาอังกฤษและเรียบเรียงเรื่อง “นิทานสำหรับเด็ก” พิมพ์แจกในงานวันประสูติสมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าใน พ.ศ. ๒๔๗๕ พระนิพนธ์ที่มีชื่อเสียงได้แก่ เวลาเป็นของมีค่า แม่เล่าให้ฟัง เจ้านายเล็ก ๆ ยุวกษัตริย์ จูฬาลงกรณ์ราชสันตติวงศ์ มหามงกุฎราชสันตติวงศ์ นอกจากนี้ยังพระนิพนธ์สารคดีเชิงท่องเที่ยว เป็นจำนวนมาก ได้แก่ ๑ โหลในเมืองจีน จากโครีโอสูโคเรีย ๘ วันในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนเกาหลี ภูฐานเกาะเขียวบนแผ่นดิน ที่ไซบีเรียหนาวไหม และตุรกี ดินแดนจักรพรรดิโรมัน และล่าสุลด่านออกโตมัน เป็นต้น

ทรงสนพระทัยเรื่องการขบถยนต์และเครื่องยนต์กลไก ทรงเรียนการบินและทรงเป็นนักบินหญิงอันดับต้น ๆ ของไทย โดยทรงขับเครื่องบินปีก ๒ ชั้น และทรงขับเฮลิคอปเตอร์ได้อีกด้วย

เมื่อทรงเจริญพระชันษาครบ ๖ รอบ ในหลวงรัชกาลที่ ๙ มีพระบรมราชโองการสถาปนาสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา เป็นเจ้าฟ้าต่างกรมฝ่ายใน มีพระนามตามจารึกในพระสุพรรณบัฏว่า สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ทรงพอพระทัยที่ได้ทรงกรมแค่ระดับกรมหลวงจนตรัสว่า “ชอบมาก เป็นกรมหลวงกำลังเหมาะดี ไม่สูงไปกว่าพ่อ แล้วนราธิวาสก็เหมาะดี เป็นจังหวัดที่ไม่อยู่สูงไปกว่าจังหวัดสงขลา แล้วนครินทร์ก็เหมาะอีก เพราะเป็นชื่อที่พ่อและแม่มีอยู่ในชื่อของฉัน”

สิ้นพระชนม์ในวันพุธที่ ๒ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๑ สิริพระชันษา ๘๔ ปี ณ โรงพยาบาลศิริราช

เกียรติประวัติของพระองค์ องค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ได้ยกย่องสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ เป็นบุคคลสำคัญของโลก ในฐานะที่ทรงมีผลงานดีเด่นด้านการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรม

๑๒. สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี : เอกอัครราชูปถัมภกมรดกวัฒนธรรมไทย

สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าสิรินธรเทพรัตนสุดา กิติวัฒนาดุลโสภาคย์ เป็นพระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง เสด็จพระราชสมภพเมื่อวันที่ ๒ เมษายน พ.ศ. ๒๔๘๘ ณ พระที่นั่งอัมพรสถาน พระราชวังดุสิต ทรงเป็นพระโสทรกนิษฐภคินีในพระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทรงเริ่มเข้ารับการการศึกษาที่โรงเรียนจิตรลดาจนจบชั้นประถมศึกษาตอนปลาย ได้ทรงเข้าสอบโดยใช้ข้อสอบของกระทรวงศึกษาธิการ และทรงสอบได้ที่หนึ่งของนักเรียนทั่วประเทศ ทรงศึกษาในชั้นมัธยมศึกษา



ตอนปลาย แผนกศิลปะ โรงเรียนจิตรลดา และทรงเข้าสอบไล่จบชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายในแผนกศิลปะด้วยคะแนนสูงสุดของประเทศ หลังจากนั้นทรงเข้าศึกษาต่อในคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๖ ทรงสำเร็จการศึกษ้อักษรศาสตรบัณฑิต เกียรตินิยมอันดับหนึ่ง เหรียญทอง วิชาประวัติศาสตร์ (วิชาโท ภาษาบาลี สันสกฤต) เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๐

ทรงรับพระราชบัญชาและสัปตปฎลเศวตฉัตร (ฉัตรขาว ๗ ชั้น) จากพระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ในวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๒๐ เฉลิมพระนามเป็น “สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธร รัฐสีมาคุณากรปิยชาติ สยามบรมราชกุมารี”

ทรงเข้าศึกษาต่อในระดับปริญญาโท ด้านจารึกภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร และสาขาภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต จากภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ทรงเลือกทำวิทยานิพนธ์ “จารึกพบที่ปราสาทพนมรุ้ง” และ “ทศบารมีในพุทธศาสนาเถรวาท” จนทรงสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาโทจากมหาวิทยาลัยศิลปากรและจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยตามลำดับ ทรงเข้าศึกษาต่อในระดับปริญญาเอก สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์ ณ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ทรงทำวิทยานิพนธ์ “การพัฒนานวัตกรรมการเสริมทักษะการเรียนการสอนภาษาไทยสำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย” จนทรงสำเร็จการศึกษาเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๙

ทรงเริ่มเป็นบุคลากรหม่อมอาจารย์ของนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ทรงบรรยายวิชาอารยธรรมให้แก่นิสิต ชั้นปีที่ ๑ ที่หอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ต่อมาทรงเข้ารับราชการเป็นพระอาจารย์ประจำกองวิชากฎหมายและสังคมศาสตร์ ส่วนการศึกษา โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า ต่อมายกขึ้นเป็นกองวิชาประวัติศาสตร์ และทรงเป็นผู้อำนวยการกองพระองค์แรก โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เป็นศาสตราจารย์ ส่วนการศึกษา ประจำโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้าเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๙ และศาสตราจารย์ (อัตราจอมพล) เมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๓ ทรงรับราชการที่โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้ากว่า ๓๕ ปี จนทรงเกษียณอายุราชการเมื่อ พ.ศ. ๒๕๖๐ และได้พระราชทานเงินเดือนที่ทรงรับและเก็บไว้ทั้งหมดตลอดเวลาที่ทรงรับราชการพร้อมดอกเบี้ยแก่โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้าเป็นจำนวนเงิน ๒๖,๘๙๔,๕๐๒.๑๙ บาท

ทรงพระปรีชาด้านอักษรศาสตร์มาแต่ทรงพระเยาว์ เมื่อทรงศึกษาอยู่ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนจิตรลดา ทรงเรียนวิชาการประพันธ์กับอาจารย์กำชัย ทองหล่อ ได้รับประทานหนังสือ “สามกรุง” พระนิพนธ์ของ “น.ม.ส.” (พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์) จากพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวิภาวดีรังสิต และได้ทรงอ่านพระนิพนธ์ “ไทยรบพม่า” ของสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ จึงทรงแต่งโคลงสี่สุภาพและร้อยพระราชนิพนธ์ “กษัตริยานุสรณ์” เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทูลเกล้าฯ ถวายสมเด็จพระบรมราชชนนีพันปีหลวง เนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษา โปรดเกล้าฯ ให้หม่อมหลวงพวงร้อย อภัยวงศ์ ประพันธ์ทำนองเพลงเพื่อประกอบท่อนหนึ่งของโคลง ใช้ชื่อว่า เพลงดุจบิดามารดร นอกจากนี้ยังทรงพระราชนิพนธ์วรรณกรรมเยาวชน เช่น แก้วจอมขน แก้วจอมแก่น และขบวนการนกนางเขน โดยทรงใช้นามปากกา “แฉ่นแก้ว” พระราชนิพนธ์หนังสือประเภทต่าง ๆ ออกมามากกว่า ๑๐๐ เล่ม ได้แก่ เลกัสดิหิมะในสายหมอก ทศนะจากอินเดีย มนต์รักทะเลใต้ บันทึกเรื่องการปกครองของไทยสมัยอยุธยาและต้นรัตนโกสินทร์ สมเด็จพระแม่กับการศึกษา สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีกับพระราชกรณียกิจพระราชจริยาวัตรด้านการศึกษา พระราชนิพนธ์แปล ได้แก่ ฝึเสื่อ หยกใสรายคำ ความคิดคำนึง เกี้ยวแก้วประกายกวี ฯลฯ



สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
ฉลองพระองค์ชุดจีน ทรงฉาย ณ พระที่นั่งวิมานเมฆ โดยนายนิติกร กรัยวิเชียร

ทรงพระราชนิพนธ์เพลงไทยสากลเป็นจำนวนมาก ได้แก่ เพลง ส้มตำ ที่พุ่มพวง ดวงจันทร์ ศิลปินแห่งชาติได้นำมาขับร้อง ทรงประพันธ์คำร้องเพลงพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ได้แก่ เพลงรัก และเพลงเมนูไข่

โปรดดนตรีไทย ทรงศึกษาดนตรีไทย เล่นดนตรีไทย และเป็นสมาชิกชมรมดนตรีไทย สโมสรนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พระอาจารย์ผู้ถวายการสอนดนตรีไทย ได้แก่ ครูเจริญใจ สุนทรวาทิน และครูเบญจรงค์ ธนโกเศศ ทรงเครื่องดนตรีไทยได้ดีหลายประเภทเป็นประจำทุกสัปดาห์ พระราชนิพนธ์เพลงไทยไว้เป็นจำนวนมาก ได้แก่ เพลงปลาทองเถา เพลงเต่ากินผักบุง เพลงออกทะเล และเพลงพระอาทิตย์ชิงดวง^๖ ทรงอุปถัมภ์กิจการดนตรีโขนไทย และนาฏศิลป์ไทย ทรงอนุรักษ์เครื่องดนตรีไทย ชำระโน้ตเพลง บันทึกเพลงเก่า ทั้งยังทรงอุปถัมภ์ดูแลครูดนตรีไทยที่ชราหรือเจ็บป่วยไว้ในพระราชานุเคราะห์ แม้กระทั่งเสด็จไปพระราชทานเพลิงศพครูดนตรีไทยที่เสียชีวิต ดนตรีและนาฏศิลป์ไทยนั้นไม่สูญหายเป็นที่แพร่หลายนิยมก็ด้วยพระราชบารมี ดังที่ อาจารย์เสรี หวังในธรรม ศิลปินแห่งชาติได้กล่าวไว้ว่า “ดนตรีไทย ไม่สิ้น เพราะทูลกระหม่อมแก้ว เอาใจใส่”

สำหรับงานศิลปะด้านอื่น ๆ ก็ทรงใส่พระทัยและมีผลงานอยู่อย่างสม่ำเสมอด้วยเช่นกัน ทรงวาดการ์ตูน ภาพวาดฝีพระหัตถ์ และออกแบบเสื้อยืดของร้านภูฟ้าและมูลนิธิสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ออกจำหน่ายเพื่อหารายได้เพื่อการกุศล ทรงเขียนภาพอักษรเงินด้วยพู่กันเงินอันเป็นงานศิลปะชั้นสูง ฯลฯ พระปรีชาด้านศิลปวัฒนธรรมนั้น เป็นที่ประจักษ์ชัดแก่ปวงประชา จึงทรงได้รับการถวายพระนามเป็น เอกอัครราชูปถัมภ์ภมรดกวัฒนธรรมไทย และ วิศิษฎ์ศิลปิน

นอกจากพระราชกรณียกิจด้านศิลปวัฒนธรรมแล้ว ยังทรงเป็นเจ้าของฟ้าทรงงานหนักเพื่อประชาชน ไม่ว่าจะเป็นด้านการศึกษา การสาธารณสุข การพัฒนาสังคม การต่างประเทศ การศาสนา ฯลฯ

ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก วันที่ ๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๖๒ พระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการสถาปนาพระกนิษฐาร่วมพระครุภทรขึ้นเป็น “สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธร มหาวชิราลงกรณวราชนกดี สิริกิจการิณีพิริยพัฒน์ รัฐสีมาคุณากรปิยชาติ สยามบรมราชกุมารี” พร้อมทั้งพระราชทานเหรียญรัตนาภรณ์ รัชกาลที่ ๑๐ ชั้นที่ ๑ นับเป็นเจ้านายพระองค์แรกที่ได้รับพระราชทานพระเกียรติยศที่ สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า พระองค์แรกแห่งประวัติศาสตร์ชาติไทย

^๖ เชิญรับฟังได้ที่ <https://sirindhornmusiclibrary.li.mahidol.ac.th/the-musical-compositions-of-princess-maha-chakri-sirindhorn/>



๑๓. ๗พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ : ผู้ทรงบัญญัติศัพท์ภาษาไทย

พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ (พ.ศ. ๒๔๓๔ - ๒๕๑๙) ทรงมีพระนามเดิมว่า หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณ เป็นโอรสของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ และหม่อมหลวงด่วนศรี วรวรรณ

ทรงศึกษาระดับประถมศึกษาที่โรงเรียนราชวิทยาลัยและโรงเรียนสวนกุหลาบ สอบไล่ได้ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ จึงได้รับพระราชทานทุนเล่าเรียนหลวงไปศึกษาระดับมัธยมศึกษาที่ประเทศอังกฤษและระดับปริญญาตรีที่มหาวิทยาลัยออกซ์ฟอร์ด ได้เกียรตินิยมทางประวัติศาสตร์ และได้เสด็จไปศึกษาวิชาการทูต ณ กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส ทรงได้รับประกาศนียบัตรวิชาการทูตรางวัลที่ ๑ แล้วเสด็จกลับไปศึกษาระดับปริญญาโทต่อที่มหาวิทยาลัยออกซ์ฟอร์ด จนจบปริญญาโท ในเวลาต่อมา พระองค์ได้เข้ารับราชการที่กระทรวงการต่างประเทศ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐ และเลื่อนตำแหน่งสูงขึ้น จนได้เป็นเอกอัครราชทูตไทยประจำกรุงวอชิงตัน ดี ซี และผู้แทนถาวรประจำสหประชาชาติ ณ กรุงนิวยอร์ก ต่อมาได้เป็นประธานสมัชชาสหประชาชาติ ทางด้านการเมืองทรงเป็นรองนายกรัฐมนตรี ด้านการศึกษาทรงเป็นอธิบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงเป็นนักปราชญ์ที่รอบรู้และเชี่ยวชาญในสาขาวิชาการต่าง ๆ ทั้งทางด้านรัฐศาสตร์และการทูต ด้านภาษาศาสตร์และวารสารศาสตร์ ทรงบัญญัติศัพท์ภาษาไทยเพื่อปรับกับคำต่างประเทศซึ่งยังไม่มีคำใช้ในภาษาไทย ทำให้ภาษาไทยองงามเจริญก้าวหน้าและเกิดผลดีแก่ส่วนรวม เช่น โทรทัศน์ (Television) บริการ (Service) พัฒนา (Develop) และอื่น ๆ



พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงสวมครุยมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ที่มา : มติชนออนไลน์ https://www.matichon.co.th/prachachuen/news_2903550#google_vignette

ดังนั้น เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๔ องค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (ยูเนสโก) ได้ประกาศถวายพระเกียรติคุณในฐานะปูชนียบุคคลสำคัญ ผู้มีผลงานดีเด่นด้านวัฒนธรรมระดับโลกประจำปีพุทธศักราช ๒๕๓๔ นับว่าพระองค์ทรงเป็นผู้พัฒนาวัฒนธรรมและเผยแพร่เกียรติยศชื่อเสียงแก่ประเทศไทยอย่างสูงยิ่ง

ขุนนาง

๑. ออกญาโกษาธิบดี : ราชทูตลั่นทอง^๗

เจ้าพระยาโกษาปาน เดิมชื่อ ปาน เป็นบุตรของเจ้าพระยาวรวงษาธิราช กับ บัว มีพี่ชาย คือ เหล็ก พี่สาวคือ แซ่ม บิดามีภรรยาอีกคนคือเปรม เป็นมารดาของพระเพทราชา เมื่อบิดาเสียชีวิต สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง พระราชบัลลังก์รับมารดาบัวและเปรมเข้ามาอยู่ในพระบรมมหาราชวัง เพื่อถวายการเลี้ยงดูสมเด็จพระนารายณ์รามาธิบดี บุตรทั้ง ๓ ของบัวและบุตรชายของเปรม ได้ติดตามมารดามาอาศัยในพระบรมมหาราชวังด้วย ทำให้ เหล็ก ปาน และพระเพทราชาได้เป็นพระสหายของสมเด็จพระนารายณ์รามาธิบดีด้วย

ปาน เป็นคนเฉลียวฉลาด มีนิสัยใฝ่รู้ สนใจทางด้านภาษาและวิชาการสมัยใหม่ ชอบคบหากับชาวต่างชาติถึงขนาดไปขลุกอยู่กับบาทหลวงฝรั่งเศส สามารถเรียนรู้ภาษาฝรั่งเศสจากบาทหลวงจนสามารถเขียนและพูดได้



เจ้าพระยาโกษาธิบดี (ปาน) ครั้งเป็นออกพระวิสุทสุนทร ราชทูต

ภาพวาดฝีมือชาวฝรั่งเศส เมื่อ พ.ศ. ๒๒๒๗

ที่มา: ภาพจาก Creative Commons

ปานมีบุตร ๔ คน บุตรชายคนหนึ่ง ชื่อขุนทอง รับราชการเป็นเสนาบดีกรมคลังในรัชสมัยสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๘ มีบุตร ชื่อทองคำ รับราชการมีบรรดาศักดิ์คือ พระยาราชนิกุล ซึ่งเป็นบิดาของสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก พระราชบิดาของสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

ปานรับราชการครั้งเป็นออกพระวิสุทสุนทร ได้รับโปรดเกล้าฯ ให้เป็นราชทูตไปเจริญสัมพันธไมตรีกับฝรั่งเศส เป็นครั้งที่ ๓ ที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงส่งคณะทูตไปในสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ออกพระวิสุทสุนทรได้ทำหน้าที่ราชทูตเป็นที่โปรดปราน พระองค์ทรงให้การต้อนรับอย่างสมเกียรติยิ่ง เป็นที่เลื่องลือไปในทวีปยุโรป ไม่มีประเทศใดในยุโรปกระทำมาแต่ก่อน เมื่อท่านเดินทางกลับได้มาพร้อมกับคณะทูตจากฝรั่งเศส ชุดที่ ๒ อันมี มองสิเออร์ เดอลาลูแบร์ เป็นหัวหน้า กลับถึงกรุงศรีอยุธยาในปี พ.ศ. ๒๒๓๐

โกษาปานเป็นนักการทูตที่สุขุม ไม่พูดมาก ละเอียดละเอียดในการจดบันทึกสิ่งที่พบเห็นในการเดินทาง ในการเข้าเฝ้าพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ได้รับการยกย่องชื่นชมจากฝรั่งเศสมาก คณะทูตชุดนี้ได้รับเหรียญที่ระลึกและเขียนรูปเหตุการณ์เอาไว้ ความสำเร็จจากการทูตดังกล่าว ทำให้ท่านได้รับฉายาว่า ราชทูตลั่นทอง หรือนักการทูตลั่นทอง

^๗ ศึกษาเพิ่มเติมได้จาก ปรีดี พิศภูมิวิถี. (๒๕๕๕). ประชุมจดหมายเหตุออกพระวิสุทสุนทร (โกษาปาน). สถาบันพิพิธภัณฑการการเรียนรู้แห่งชาติ.



๒. สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) : สมเด็จพระยาองค์สุดท้ายของสยาม^๔

สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ มีนามเดิมว่า ช่วง เป็นบุตรชายคนโตของสมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ (ดิศ บุนนาค) กับท่านผู้หญิงจันทร์ เกิดเมื่อปีมะโรง วันศุกร์ เดือนยี่ ขึ้น ๗ ค่ำ พ.ศ. ๒๓๕๑ ตรงกับวันที่ ๒๓ ธันวาคม ท่านมีพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกัน ๙ คน แต่ในที่สุด เหลือเพียงตัวท่านกับพี่น้องอีก ๔ คน คือ เจ้าคุณหญิงแฉ เจ้าคุณหญิงปุก เจ้าคุณหญิงหรั่ง และพระยามนตรีสุริยวงศ์ (ชุ่ม) เท่านั้นที่เติบโตเป็นผู้ใหญ่มาด้วยกัน

บิดาขณะเป็นพระยาพระคลังได้นำช่วง บุตรชายไปถวายตัวเป็นมหาดเล็กในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ มหาดเล็กช่วงได้ร่วมทำงานกับบิดาในกิจการด้านพระคลังและกรมท่า ซึ่งทำหน้าที่ติดต่อกับต่างประเทศด้วย ท่านเป็นผู้มีอุปนิสัยชอบศึกษาระบบการเมืองอยู่แล้ว เมื่อได้เข้าไปอยู่ใกล้ชิดท่านผู้ใหญ่ซึ่งบริหารกิจการบ้านเมือง จึงทำให้ได้ทราบเรื่องราวต่าง ๆ เกี่ยวกับการเมืองมากขึ้น ความเฉลียวฉลาด ปฏิภาณไหวพริบ ก็ยิ่งทวีขึ้นเป็นลำดับ โดยเฉพาะในกระบวนการเมืองและการติดต่อกับต่างประเทศ^๕

ในสมัยรัชกาลที่ ๓ มหาดเล็กช่วงได้เป็นนายชัยขรรค์ มหาดเล็กหุ้มแพร เป็นที่โปรดปรานของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ เพราะเป็นพระญาติทางราชินิกุลของสมเด็จพระบรมชนกนาถ (พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย) ประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งบิดาของท่านคือ เจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ) และอาของท่านคือ พระยาศรีพิพัฒน์ (ทัต) เป็นผู้ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงสนิชอบมาตั้งแต่วัยเยาว์ทรงเป็นกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ประกอบกับพระองค์เคยทรงรับราชการในกรมท่าร่วมกับเจ้าพระยาพระคลังในแผ่นดินรัชกาลที่ ๒ มาแล้ว เพราะฉะนั้น เมื่อพระองค์โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาพระคลังว่าที่สมุหพระกลาโหมด้วยแล้ว ก็โปรดเลื่อนนายชัยขรรค์ มหาดเล็กหุ้มแพร (ช่วง) ขึ้นเป็นหลวงสิทธิ์นายเวรมหาดเล็กซึ่งเรียกกันทั่วไปว่าหลวงนายสิทธิ์

อนึ่ง เมื่อปฐมวัย ช่วงมิได้สนใจในการช่าง แต่ปรากฏว่าท่านเป็นนายช่างไทยคนแรกที่สามารถต่อเรือฝรั่งได้ ท่านเริ่มสนใจในการศึกษาวิชาต่อเรือกำปั่นแบบฝรั่ง เมื่อครั้งรับราชการเป็นหลวงสิทธิ์นายเวรมหาสามารถต่อเรือกำปั่นได้ดี จนแม้กระทั่งชาวต่างประเทศก็ยกย่องชมเชย เช่น หมอบริดเลย์ มิซซันนารีอเมริกัน ซึ่งเข้ามาสู่กรุงเทพฯ ในสมัยรัชกาลที่ ๓ ได้เขียนไว้ในบันทึกจดหมายเหตุของเขาที่เรียกว่า “จดหมายเหตุของหมอบริดเลย์”

หลวงสิทธิ์นายเวร นอกจากจะเรียนวิชาต่อเรือกำปั่นแบบฝรั่งแล้ว ยังสนใจศึกษาภาษาอังกฤษด้วย ทั้งนี้เพราะท่านตระหนักดีว่า ประเทศสยามนั้นนับวันจะต้องเปิดประตูการค้าและมีความสัมพันธ์กับนานาชาติอารยประเทศ โดยเฉพาะขณะนั้น ประเทศทางยุโรป เช่น อังกฤษ ฝรั่งเศส ฮอลันดา กำลังแผ่อิทธิพลของลัทธิอาณานิคมในทวีปเอเชีย ถ้าไม่ปรับตัวให้ทันต่อเหตุการณ์รอบด้านแล้ว ประเทศสยามคงไม่อาจหลุดพ้นจากลัทธิดังกล่าวได้ ในรัชกาลนี้ผู้เห็นการณ์ไกลและพยายามศึกษาวิทยาการของฝรั่งมีเป็นจำนวนน้อย และที่ได้มาเป็นบุคคลสำคัญในชั้นหลังมี ๔ ท่าน คือ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อยังทรงพระผนวชเป็นวชิรญาณภิกขุพระองค์หนึ่ง พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งเป็นสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงอิศเรศรังสรรค์พระองค์หนึ่ง พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท เมื่อครั้งเป็นกรมหมื่นวงศาสนิทองค์หนึ่ง และสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ เมื่อยังเป็นหลวงสิทธิ์นายเวรอีกท่านหนึ่ง กล่าวได้ว่าท่านทั้ง ๔ เป็นพวก “หัวใหม่” ในรัชกาลที่ ๓

^๔ อ่านเพิ่มเติมได้จาก ญัฐวุฒิ สุทธิสงคราม. (๒๕๑๖). สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์. แพร่พิทยา.

^๕ ปิยนาล นิโคธธา. (๒๕๑๓). บทบาทของเสนาบดีตระกูลบุนนาคในการปกครองประเทศสยาม ตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ ถึงต้นรัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. ๒๓๒๕ - พ.ศ. ๒๔๑๖). วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ สาขาวิชารัฐศาสตร์และประวัติศาสตร์. บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เนื่องจากหลวงสิทธิ์นายเวรรับราชการมีความดีความชอบมากจึงได้เลื่อนบรรดาศักดิ์ขึ้นโดยลำดับ คือใน พ.ศ. ๒๓๘๔ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๓ โปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนขึ้นเป็นจมีนไวยวรรณาท หัวหมื่นมหาดเล็ก หลังจากนั้นได้ทรงเพิ่มสร้อยนามของท่านเป็นจมีนไวยวรรณาทภักดีศรีสุริยวงศ์ และตอนปลาย แผ่นดินรัชกาลที่ ๓ จมีนไวยวรรณาทภักดีศรีสุริยวงศ์ ก็ได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ เลื่อนขึ้นเป็น พระยา ศรีสุริยวงศ์จางวางมหาดเล็ก

ต่อมา ในแผ่นดินรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสถาปนาเจ้าพระยาพระคลัง ว่าที่สมุหพระกลาโหม (ดิศ) ขึ้นเป็นสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ “ผู้สำเร็จราชการตลอดทั่วทั้งพระราช อาณาจักร” พระยาศรีพิพัฒน์ฯ (ทัต) ขึ้นเป็นสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ “ผู้สำเร็จราชการทั้งปวงใน พระนคร” แล้ว ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง) จางวางมหาดเล็กขึ้นเป็นเจ้าพระยา ศรีสุริยวงศ์ ว่าที่สมุหพระกลาโหม และทรงเลื่อน จมีนราชามาตย์ (ข้า) น้องชายต่างมารดาของเจ้าพระยา ศรีสุริยวงศ์ฯ ขึ้นเป็นเจ้าพระยารวิวงศ์มหาโกษาธิบดี ผู้ช่วยราชการในกรมท่า ครั้งนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ โปรดให้สร้างตราสุริยมณฑลพระราชทานแก่สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ และตราจันทรมณฑล พระราชทานแก่สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ เป็นตราประจำเฉพาะสำหรับสมเด็จพระเจ้าพระยาทั้ง ๒ องค์ แต่สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ยังคงถือตราคชสีห์สำหรับตำแหน่งสมุหพระกลาโหม กับตราบัว แก้วสำหรับตำแหน่งเจ้าพระยาพระคลังอยู่ตามเดิม พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดให้สร้างตรา ครุฑพระขรรค์อีกดวงหนึ่งพระราชทานสำหรับเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ ครั้นต่อมาเมื่อเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ได้เป็น สมุหพระกลาโหมเต็มตำแหน่งแล้ว จึงโปรดให้ท่านใช้ตราครุฑพระขรรค์เป็นคู่กับตราพระคชสีห์ เหมือนกับตราจักร เป็นคู่กับตราพระราชสีห์สำหรับตำแหน่งสมุหนายก แต่สมุหพระกลาโหมคนอื่นต่อมามีได้ถือตราครุฑพระขรรค์ คงเป็นเพราะสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์เป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดินตอนต้นรัชกาลที่ ๕ ได้ใช้ ตราครุฑพระขรรค์เป็นตราอาญาสิทธิ์ ตรานั้นก็เลยเกินศักดิ์สมุหพระกลาโหมไป

เมื่อพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง) ได้เลื่อนขึ้นได้เป็นเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ ว่าที่สมุหพระกลาโหม พระบาท สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานที่บ้าน (ที่ตั้งกล่าวนี้อยู่บริเวณริมคลอง สะพานหันฝั่งตะวันออก ตรงหน้าวังบูรพาภิรมย์เป็นย่านมหรสพและร้านค้าปัจจุบัน) ของเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี สมุหนายกในรัชกาลที่ ๓ ถึงแก่อสัญกรรมไปแล้ว) อันเป็นบ้านหลวงให้เป็นจวนที่อยู่ของท่าน เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง) ได้อาศัยอยู่ในจวนนี้จนสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ผู้บิดาถึงแก่พิราลัยใน พ.ศ. ๒๓๙๘ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๔ จึงโปรดให้เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์เลื่อนขึ้นเป็นอัครมหา เสนาบดีที่สมุหพระกลาโหมเต็มตำแหน่ง ท่านจึงข้ามกลับไปอยู่ปากกรุงธนบุรี พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้สร้างจวนใหม่สำหรับท่าน (ปัจจุบันคือมหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จพระเจ้าพระยา อยุร์ริมคลองสาน) ส่วนจวนเดิมของท่านบิดานั้น น้องของท่านได้อาศัยอยู่ต่อมา

ปรากฏว่าตลอดรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ มีบทบาทสำคัญมากในการปกครองประเทศสยามโดยเฉพาะหลังจากเมื่อสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ และพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงแก่พิราลัยและสวรรคตตาม ลำดับ ความสำคัญของเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์มีอยู่สูงมาก จนสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงกล่าว เปรียบเทียบไว้ว่า “ถ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๔ เป็นเสมือนแม่ทัพแล้ว สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหา ศรีสุริยวงศ์ ก็เป็นเสมือนเสนาธิการช่วยกันทำงานมาตลอดรัชกาลที่ ๔”^{๑๐} ดังนั้นในช่วงรัชกาลที่ ๔ เจ้าพระยา

^{๑๐} สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ. (๒๔๙๓). ประวัติบุคคลสำคัญ. คลังวิทยา. หน้า ๑๓๒.



ศรีสุริยวงศ์ จึงเป็นบุคคลที่มีความสำคัญในการปกครองประเทศสยามเป็นอันดับที่ ๒ รองจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว^{๑๑}

ต่อมา ในแผ่นดินรัชกาลที่ ๕ เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระองค์ใหม่ยังทรงมีพระชนมายุไม่มากนัก คือเพียง ๑๕ พรรษาทุก ๆ พระบรมวงศานุวงศ์ พระสงฆ์ราชาคณะและที่ประชุมเสนาบดี จึงเห็นว่าควรมีผู้สำเร็จราชการแผ่นดินบริหารประเทศไปพลางก่อน จนกว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงบรรลุนิติภาวะ ที่ประชุมเห็นว่าเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง) เป็นผู้ที่เหมาะสมที่สุด จึงลงมติเป็นเอกฉันท์แต่งตั้งให้เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแผ่นดินในรัชกาลที่ ๕ และเป็นผู้มีอำนาจเต็มที่ถึงขั้นสั่งประหารชีวิตผู้กระทำความผิดขั้นอุกฤษฏ์ได้ กล่าวกันว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ จะโปรดให้ท่านเป็นสมเด็จพระเจ้าพระยา แต่ท่านกราบบังคมทูลขอตัวโดยอ้างว่า สมเด็จพระองค์ใหญ่ องค์น้อย เป็นสมเด็จพระยาอยู่ไม่ได้เท่าใดก็ถึงแก่พิราลัย จึงพระราชทานแต่เกียรติยศเพิ่มขึ้น^{๑๒} โดยให้เป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดินใน พ.ศ. ๒๔๑๑ แต่ไม่ได้เป็นสมเด็จพระเจ้าพระยา ต่อมาภายหลังก็โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ เป็นสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน ผู้มีอำนาจสิทธิ์ขาดในราชการแผ่นดินทั้งในกรุงและนอกกรุง ดังจะเห็นได้จากสำเนาประกาศที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ ทรงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ตั้งให้ท่านเป็นสมเด็จพระเจ้าพระยา เมื่อปีระกา พ.ศ. ๒๔๑๖ ที่สำคัญคือ

ศุภมัสดุ พระพุทธศาสนกาล เป็นอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๑๖ พรรษา...พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริว่า เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์...ได้รับราชการฉลองพระเดชพระคุณในแผ่นดิน แต่ในรัชกาลที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ มาช้านาน ได้มีคุณูปการในราชกิจใหญ่น้อยเป็นอันมากได้ทำนุบำรุงพระราชอาณาจักรสยาม อุดหนุนกระแสพระราชดำริ มิให้เพริศพล้ำต่ออริราชศัตรูภายนอก จำพวกที่คิดจะเบียดเบียน กรุงเทพมหานครโดยอำนาจให้เลื้อถอยน้อยกำลังสงบไปได้โดยยุติธรรม และจัดการแผ่นดินให้ผาสุกเป็นปกติเรียบร้อยดี...ครั้นถึงในรัชกาลปัจจุบันนี้ได้รับตำแหน่งที่ผู้สำเร็จราชการแผ่นดินฉลองพระเดชพระคุณ โดยอภัยภัยเที่ยงธรรมซื่อตรง มิได้เห็นและเกรงแก่ผู้ใดจะกล่าวตัดสินการสิ่งใดจะให้เป็นผู้เป็นคุณเป็นประโยชน์ทั่วกัน และเป็นแบบอย่างต่อไปภายหน้าสืบกาลนาน และได้ช่วยทำนุบำรุงพระบรมวงศานุวงศ์ ผู้ใหญ่ผู้น้อยให้ได้ตั้งอยู่ในความสุขความเจริญทั่วไป มิได้มีความรังเกียจราวฉานแก่กัน กับทั้งข้าราชการ ทั้งปวงได้อยู่เย็นเป็นสุขทั่วกัน ทั้งพระราชอาณาเขตและตำราราชการซึ่งเป็นเหตุเป็นคุณ มีความเจริญแก่แผ่นดินเป็นหลายประการ ดำรงอยู่ในธรรมลัทธิสุจริตหาผู้เสมอมิได้ สมควรจะเป็นผู้รับบรมราชาอิสริยยศ มหันตเดชาานุภาพ มีเกียรติยศใหญ่ยิ่งในแผ่นดินสมควรแก่ความชอบได้

จึงมีพระบรมราชโองการมานพระบัณฑูรสุรสิงหนาท ดำรัสสั่งเลื่อนที่เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์เป็น สมเด็จพระเจ้าพระยา มีสมัญญาภิไธยนามตามจารึกในพระสุพรรณบัฏว่าสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ สมันตพงศ์พิสุทธิ...เป็นบรมราชตมรรคมหาเสนาในพระประธานาธิบดีมีอำนาจบรมอิสริยยศบรรดาศักดิ์ ๓๐๐๐๐ ยิ่งกว่าจตุสดมภ์มนตรี ๓ เท่าดำรงตรามหาสุริยฉัตร ได้บังคับบัญชาสิทธิขาดราชการแผ่นดิน ในกรุงนอกกรุงทั่วพระราชอาณาจักร และสำเร็จสรรพอาชญาสิทธิ์ประหารชีวิตคนถึงแก่อกุฤษฏ์ โทษมหันตโทษได้ ขอให้สิ่งซึ่งเป็นต้นเหตุเป็นใหญ่ในโลก จงอนุเคราะห์บำรุงบารุงรักษสมเด็จพระเจ้าพระยา ผู้ดำรงมหิศวรศักดิ์วรเดชาานุภาพบพิตรยืนยาวหาอันตรายมิได้ ให้เจริญชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ...^{๑๓}

^{๑๑} ปิยนาด บุนนาค. (๒๕๒๕). บทบาทและแนวความคิดทางการเมืองของเสนาบดีตระกูลบุนนาคในการปกครองประเทศสยาม ๒๐ ทศวรรษ รัตนโกสินทร์. อักษรเจริญทัศน์.

^{๑๒} กรมพระสมมตอมรินทร์, เรื่องเดิม, หน้า ๔๗.

ประกาศพระบรมราชโองการดังกล่าวเป็นเครื่องยืนยันว่า สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง) เป็นผู้มืบทบาทสำคัญในการปกครองและบริหารประเทศสยามเพียงใด

ในด้านครอบครัว สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ เมื่อยังเป็นหลวงสิทธิ์นายนเวร อายุประมาณ ๒๕ ปี ได้สมรสกับกุลสตรีผู้หนึ่งชื่อกลิ่น ซึ่งเป็นธิดาของหลวงแก้วอายุติ (จาด) บุตรของเจ้าพระยาอัครมหาเสนา (บุญนาค) แต่ต่างมารดากับสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์และสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ ดังนั้น สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์จึงเป็นลูกพี่ลูกน้องกับท่านผู้หญิงกลิ่นภรรยาของท่านด้วย

สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ มีบุตรธิดากับท่านผู้หญิงกลิ่น คือ บุตรชายคนใหญ่และคนเดียวได้แก่ เจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์ (วร) ในรัชกาลที่ ๕ ธิดาอีก ๓ คน คือ คุณหญิงกลาง เป็นภรรยาพระยาศรีทราษฤทธิไกร (แย้ม บุญยรัตพันธุ์) บุตรของเจ้าพระยาภูธราภัย คุณหญิงเล็กและคุณหญิงปิว ชื่อน่าสังเกตคือ ในพงศาวดารราชินิกุลบางช้าง และลำดับราชินิกุลบางช้าง ซึ่งกล่าวถึงบุตรธิดาของเสนาบดีแห่งตระกูลบุญนาค ทั้งหมด ทั้งที่เกิดกับภรรยาเอกและภรรยาอื่น ๆ แต่สำหรับสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ไม่ปรากฏชื่อบุตรธิดาอื่น ๆ อีกนอกเหนือจากที่กล่าวมานี้



สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุญนาค) วาดโดยนายพนม มาลานนท์
ที่มา : จาก Facebook page ของมหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา

สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุญนาค) ถึงแก่พิราลัยในแผ่นดินรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันที่ ๒๐ มกราคม ปีมะเมีย พ.ศ. ๒๔๒๕ (ค.ศ. ๑๘๘๒) อายุได้ ๗๕ ปี

๓. เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (หม่อมราชวงศ์เปีย มาลากุล) : ผู้บุกเบิกการศึกษาไทย

หม่อมราชวงศ์เปีย มาลากุล โอรสในพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นปราบปรปักษ์ และหม่อมเปียม มาลากุล ณ อยุธยา เกิดในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เข้ารับราชการในกรมศึกษาธิการ ในบรรดาศักดิ์ หลวงไพศาลศิลปศาสตร์ ต่อมารับราชการกระทรวงมหาดไทยบรรดาศักดิ์เป็น พระมนตรีพจนกิจ ต่อมา ได้รับการไว้วางพระราชหฤทัยจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้เป็นผู้อภิบาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะเสด็จพระราชดำเนินไปทรงศึกษาต่อ ณ ประเทศอังกฤษ ขณะดำรงพระราชอิสริยยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร โดยดำรงตำแหน่ง



เอกอัครราชทูตพิเศษไทยประจำสหราชอาณาจักรและยุโรป เมื่อกลับมาจึงได้เป็นองคมนตรีทั้ง ๒ รัชกาล ต่อมาได้รับบรรดาศักดิ์เป็น พระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ มหาอำมาตย์เอก และเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี ในเวลาต่อมา



เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (หม่อมราชวงศ์เปีย มาลากุล)
ที่มา : จากมติชนออนไลน์

ผลงานสำคัญของท่าน คือ เป็นผู้ประพันธ์คำร้องภาษาไทยในเพลงสามัคคีชุมนุม เป็นผู้แต่งหนังสือ สมบัติผู้ดี นอกจากนี้ ท่านยังเป็นผู้กราบบังคมทูลเรื่องโครงการการศึกษาในกรุงเทพฯ และโครงการสร้าง สถานศึกษาในระดับอุดมศึกษา

ใน พ.ศ. ๒๕๖๐ องค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) จึงได้ยกย่องท่านเป็นบุคคลสำคัญของโลก

๔. พระยาอนุমানราชชน : นักปราชญ์ด้านไทยศึกษา

พระยาอนุমানราชชน (พ.ศ. ๒๔๓๑ - ๒๕๓๑) เดิมชื่อ หยง หรือ ยง (หยง ในภาษาจีนแปลว่า ยังยืน หรือมั่นคง) ได้รับการศึกษาจากโรงเรียนอัสสัมชัญจบชั้น ๔ ขณะเรียนอยู่ชั้น ๕ ได้ลาออก ต่อมาได้เข้ารับ ราชการที่กรมศุลกากร เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๘ จนมีความดีความชอบและได้รับพระราชทานนามสกุลว่า “เสฐียรโกเศศ” พระยาอนุমানราชชนถูกปลดออกจากราชการเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๖ ฐานรับราชการนานตามนโยบายประหยัด งบประมาณแผ่นดินในสมัยนั้น ต่อมาได้กลับเข้ารับราชการอีกที่หอพระสมุด (หอสมุดแห่งชาติ) ท่านเป็นผู้ที่สนใจ ศึกษาด้วยตนเองอย่างจริงจัง ทั้งทางด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี ภาษาศาสตร์ และที่สนใจเป็นพิเศษคือ งานทาง ด้านมานุษยวิทยาและได้เขียนเรื่อง “วัฒนธรรม” ที่ค้นคว้าจากเอกสารทางมานุษยวิทยาจากตำราประเทศตะวันตก ท่านได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมไว้ว่า วัฒนธรรม คือ “มรดกแห่งสังคม ซึ่งสังคมรับและรักษาไว้ให้เจริญ งดงาม” และได้แบ่งประเภทของวัฒนธรรมอย่างกว้าง ๆ เป็น ๒ ประเภท คือ “วัฒนธรรมทางวัตถุ” และ “วัฒนธรรมทางจิตใจ”



ศาสตราจารย์ พระยาอนุমানราชชน (ยง เสฐียรโกเศศ)
ที่มา : จาก Creative Commons

ผลงานเขียนของท่านมักเป็นผลงานร่วมกันกับพระสารประเสริฐ (ตรี นาคะประทีป) โดยเฉพาะผลงานแปลอังกฤดงาม กามนิต ผลงานเขียนและงานแปลอื่น ๆ มีมากกว่า ๒๐๐ เล่ม ได้แก่ อุปกรณ์รามเกียรติ์ สมญาภิธานรามเกียรติ์ อหรีบราตรี ทิโตปเทศ กลาสริตสาคร ทศมนตรี นิรุกติศาสตร์ ศิลปะสงเคราะห์ ประติมากรรมไทย (สองเล่มนี้แปลจากงานเขียนของศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี) รสวรรณคดี วัฒนธรรมเบื้องต้น การศึกษาเรื่องประเพณีไทย ชีวิตชาวไทยสมัยก่อน ลัทธิของเพื่อน พื้นความหลัง จดหมายจากพ่อถึงลูก ชีวิตพระสารประเสริฐที่ข้าพเจ้ารู้จัก ฯลฯ

พระยาอนุมานราชชนได้สร้างผลงานทางวัฒนธรรมไว้มากมาย ท่านศึกษาอดีตเพื่อนำอดีตมาใช้ประโยชน์ ท่านยอมรับความสำคัญขององค์ความรู้และวิทยาการด้านอื่น ๆ เพื่อเชื่อมประสานกันในการที่จะนำความเจริญมาสู่สังคมมนุษย์ ผลงานที่ท่านสนใจคือวัฒนธรรมชวาหรือวัฒนธรรมชวาบ้าน ทำให้ผลงานของท่านมีความสำคัญต่อการสร้างองค์ความรู้ทางสังคมไทยมาจนถึงปัจจุบัน

ดังนั้น องค์การยูเนสโกจึงได้ประกาศยกย่องให้พระยาอนุมานราชชนเป็นบุคคลที่มีผลงานดีเด่นด้านวัฒนธรรมระดับโลกประจำปี พ.ศ. ๒๕๓๑ ซึ่งเป็นช่วงที่ท่านมีอายุครบ ๑๐๐ ปีพอดี

๕. หลวงประดิษฐมนูธรรม (ศาสตราจารย์ ดร. ปรีดี พนมยงค์) : ผู้มีบทบาทสำคัญต่อประวัติศาสตร์การเมืองการปกครองไทย

ดร. ปรีดี พนมยงค์ (หลวงประดิษฐมนูธรรม) เกิดเมื่อวันที่ ๑๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๔๓ ที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ ๖ จากโรงเรียนมัธยมวัดเสนาาราม ซึ่งเป็นโรงเรียนตัวอย่างของมณฑลกรุงเก่า (พระนครศรีอยุธยา) ในขณะนั้น แล้วไปเรียนต่อที่โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย ต่อมาได้เข้าเรียนกฎหมายที่โรงเรียนกฎหมาย สังกัดกระทรวงยุติธรรม ในขณะเดียวกันก็รับราชการเป็นเสมียนของกรมราชทัณฑ์ด้วย ท่านสามารถเรียนจบเป็นเนติบัณฑิตสยามเมื่ออายุเพียง ๑๙ ปี ใน พ.ศ. ๒๔๖๓ สอบได้รับทุนเล่าเรียนหลวงไปศึกษาวิชากฎหมายที่ประเทศฝรั่งเศสจบการศึกษาปริญญาเอกทางกฎหมาย และปริญญาทางเศรษฐศาสตร์อีกแขนงหนึ่งด้วย เมื่อกลับประเทศไทยได้เข้ารับราชการเป็นผู้พิพากษาและได้รับบรรดาศักดิ์เป็น “หลวงประดิษฐมนูธรรม” ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้วได้ลาออกจากบรรดาศักดิ์



ดร. ปรีดี พนมยงค์ เป็นผู้นำฝ่ายพลเรือนของ “คณะราษฎร” ในการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตย เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ ท่านได้รับมอบหมายจากคณะราษฎรให้เป็นผู้ร่างรัฐธรรมนูญการปกครอง และได้นำพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราวมาลงนามแล้ว ถวายพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อทรงลงพระปรมาภิไธย จึงได้ถือว่าประเทศไทย (ขณะนั้นยังไม่ได้เปลี่ยนเป็นประเทศไทย) ได้มีรัฐธรรมนูญการปกครองประเทศฉบับแรกตั้งแต่วันที่ ๒๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕



หลวงประดิษฐมนูธรรม หรือ ศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พนมยงค์
ที่มา : จากเว็บไซต์หอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ดร. ปรีดี พนมยงค์ เคยเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง กระทรวงการต่างประเทศ ๒ ครั้ง เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ และได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เป็นรัฐบุรุษอาวุโส เป็นหัวหน้าขบวนการเสรีไทยในสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ และเคยดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีถึง ๓ สมัย ท่านได้ประกาศลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี เมื่อวันที่ ๑๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๙ อันเนื่องมาจากกรณีสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล แต่ก็ได้กลับมาเป็นนายกรัฐมนตรีอีกเป็นครั้งที่ ๓ ในที่สุดต้องลาออกอีกเมื่อวันที่ ๒๓ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๙ แล้วต้องเดินทางออกนอกประเทศไปพำนักอยู่ที่ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน จนกระทั่งถึง พ.ศ. ๒๕๑๓ จึงได้ย้ายไปพำนักที่บ้านส่วนตัว ชานกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส จนถึงแก่อสัญกรรมด้วยโรคหัวใจวาย เมื่อวันที่ ๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๒๖ รวมอายุได้ ๘๓ ปี

ดร. ปรีดี พนมยงค์ เป็นผู้มีบทบาทสำคัญ ๆ ทางการเมืองระหว่าง พ.ศ. ๒๔๗๕ - ๒๔๙๐ เป็นเวลานานถึง ๑๕ ปี จึงเป็นผู้มีผลงานสำคัญมากมาย จนได้รับยกย่องจากองค์การยูเนสโก ให้เป็นบุคคลสำคัญระดับโลก นับว่าเป็นผู้ที่ได้รับเกียรติสูงบนเวทีโลกและเป็นความภาคภูมิใจของคนไทยทั่วประเทศ

๖. หลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) : มหาตริยกุลี่ลุ่มเจ้าพระยาแห่งอุษาคเนย์

เกิดที่อัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ใน พ.ศ. ๒๔๒๔ บิดาคือครูสิน เจ้าของวงปี่พาทย์ เริ่มตีฆ้องวงใหญ่ได้เองเมื่ออายุ ๕ ขวบ ตีระนาดได้รวดเร็วมาตั้งแต่เด็ก บิดาเป็นผู้ถ่ายทอดวิชาปี่พาทย์ให้ และประชันวงจนมีชื่อเสียงไปทั่วลุ่มแม่น้ำแม่กลอง เมื่ออายุ ๑๙ ปี ได้บรรเลงระนาดเอกถวายสมเด็จพระราชปิตุลา บรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช เป็นที่ต้องพระทัยมาก จึงทรงรับตัวเข้ามาไว้ที่วังบูรพาภิรมย์ ใน พ.ศ. ๒๔๖๘ ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นหลวงประดิษฐไพเราะ



หลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง)

ที่มา : นิตยสารศิลปวัฒนธรรมออนไลน์ https://www.silpa-mag.com/culture/article_66336

นอกจากผลงานการประพันธ์เพลงไทยเดิมไว้เป็นจำนวนมาก ยังได้ถวายเป็นการสอนดนตรีไทยทั้งพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ด้วยความสามารถอันโดดเด่นทำให้ได้รับพระราชทานเหรียญดุษฎีมาลา เข็มศิลปวิทยา อันเป็นเครื่องราชอิสริยาภรณ์สูงสุดทางวิชาการ

หลวงประดิษฐไพเราะมีลูกศิษย์มากมาย ได้รับการยอมรับนับถือจากนักดนตรีไทยเป็นอย่างยิ่ง สำนึกเรียนดนตรีไทยที่บ้านบาตร ไม่เคยขาดลูกศิษย์จำนวนมากมายที่เข้ามาขอต่อเพลงจากท่าน หลวงประดิษฐไพเราะเป็นผู้คิดค้นทางไหวในการตีระนาดขึ้นมาแทนทางจำอันเป็นทางระนาดแบบฉบับของครูมาแต่โบราณ เมื่อท่านได้ตามเสด็จไปอินโดนีเซียได้นำอังกะลุงของชวามาพัฒนาและร่วมบรรเลงเป็นวงดนตรีไทย นอกจากนี้ ท่านยังสามารถผสมผสานดนตรีตะวันตกเข้ากับดนตรีไทยได้อย่างงดงาม

ในช่วงบั้นปลายชีวิตเกิดการปฏิวัติวัฒนธรรมโดยจอมพลแปลก พิบูลสงครามซึ่งบังคับให้นักดนตรีไทยต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบอันเคร่งครัดที่ทางราชการกำหนดขึ้น ท่านได้แต่งเพลงแสนคำนึง อันแสดงความคิดความรู้สึกหวงแหนและปกป้องดนตรีไทยอันเป็นสมบัติและภูมิปัญญาของชาติ ชีวิตประวัติของท่านได้ถูกบันทึกไว้อย่างงดงามและน่าติดตามยิ่งในภาพยนตร์เรื่อง “โหมโรง”

หลวงประดิษฐไพเราะถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๙๗ รวมอายุ ๗๓ ปี



๗. พลตรี หลวงวิจิตรวาทการ : นักประวัติศาสตร์แนวชาตินิยม

พลตรี หลวงวิจิตรวาทการ เกิดเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๒ ที่ตำบลสะแกกรัง จังหวัดอุทัยธานี เรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔ โรงเรียนวัดขวิด จังหวัดอุทัยธานี ต่อมาได้บรรพชาเป็นสามเณรที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร เมื่ออายุได้ ๑๓ ปี เป็นผู้มีความเฉลียวฉลาดจนสอบได้เปรียญธรรม ๕ ประโยค ขณะที่มีอายุได้ ๑๙ ปี และเมื่ออายุครบ ๒๐ ปี ได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุ ณ วัดมหาธาตุฯ และได้ลาสิกขาแล้วได้เข้ารับราชการในกระทรวงการต่างประเทศ จนได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น รองอำมาตย์เอก หลวงวิจิตรวาทการ เมื่อวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๗ ต่อมาได้เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ รัฐมนตรีสั่งราชการกระทรวงศึกษาธิการ ตำแหน่งสุดท้ายใน พ.ศ. ๒๕๐๒ ได้เป็นปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี ในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรีและได้รับโปรดเกล้าฯ พระราชทานยศเป็นพลตรี



พลตรี หลวงวิจิตรวาทการ
ที่มา : จาก Creative Commons

พลตรี หลวงวิจิตรวาทการ ยังได้รับพระราชทานปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ทางการทูตจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ด้านเศรษฐศาสตร์สหกรณ์ จากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ด้านอักษรศาสตร์ จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ท่านเป็นอธิบดีกรมศิลปากรคนแรก ใน พ.ศ. ๒๔๗๗ และเป็นผู้ริเริ่มสร้างโรงละครแห่งชาติ ท่านเป็นผู้สนใจด้านการประพันธ์ จนมีผลงานทั้งด้านร้อยกรองและร้อยแก้ว ซึ่งเป็นประโยชน์อย่างมากต่อวงการวรรณกรรมประเภทตำราประวัติศาสตร์ และนวนิยาย กล่าวคือ

ประเภทวิชาการและจิตวิทยา ได้แก่เรื่อง งานค้นคว้าเรื่องชนชาติไทย ประวัติศาสตร์สากล กุศโลบายพุทธานุกาพย์ มั่นสมอง มหาบุรุษ วิธีการงานและสร้างอนาคต เป็นต้น

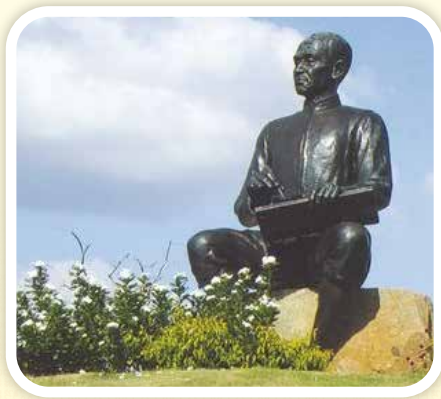
ประเภทนวนิยายอิงประวัติศาสตร์ ได้แก่เรื่อง เจ้าแม่จามรี ครุฑดำ บัลลังก์เชียงรุ่ง หัวรัก เหวลือกุหลาบเมาะลำเลิง เป็นต้น

ประเภทเพลงปลุกใจ ได้แก่เพลง รักเมืองไทย ตื่นเถิดชาวไทย ตันตระกูลไทย เดิน เลือดสุพรรณ เป็นต้น

ประเภทบทละคร ได้แก่เรื่อง เลือดสุพรรณ เจ้าหญิงแสนหวี อานุภาพแห่งความรัก สี่ราชนก เป็นต้น
พลตรี หลวงวิจิตรวาทการ ได้ถึงแก่อนิจกรรมด้วยโรคหัวใจวายเมื่อวันที่ ๓๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๐๕
รวมอายุได้ ๖๓ ปีเศษ ผลงานของท่านที่เป็นคติเตือนใจยังเป็นเรื่องเตือนใจของชนรุ่นหลังมาจนถึงปัจจุบัน คือ
“จงทำดี แต่อย่าเด่น จะเป็นภัย ไม่มีใคร เขาอยากเห็น เราเด่นเกิน” ส่วนเพลงปลุกใจที่เร้าใจ ได้แก่ เพลงรัก
เมืองไทย เพลงต้นตระกูลไทย เพลงเลือดสุพรรณ และเพลงตื่นเถิดชาวไทย เป็นต้น พลตรี หลวงวิจิตรวาทการ
จึงได้รับสมญาว่าเป็น “นักประวัติศาสตร์แนวชาตินิยม”

๘. พระสุนทรโวหาร (สุนทรภู่)

พระสุนทรโวหาร หรือ สุนทรภู่ เป็นกวีเอกในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เกิดในรัชสมัยของพระบาท
สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โดยได้เติบโตและรับราชการเป็นอาลักษณ์ในสมัยพระบาทสมเด็จพระ
พุทธเลิศหล้านภาลัย ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้รับบรรดาศักดิ์เป็น พระสุนทรโวหาร
สุนทรภู่เกิดที่กรุงเทพฯ บริเวณพระราชวังหลัง ในวันจันทร์ที่ ๒๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๓๒๙ ซึ่งหลายคน
เข้าใจผิดคิดว่าสุนทรภู่เกิดที่จังหวัดระยอง เนื่องจากบิดาของสุนทรภู่เป็นคนอำเภอแกลง จังหวัดระยอง ประกอบ
กับนิราศเรื่องแรกของท่าน ก็คือ นิราศเมืองแกลง ซึ่งแต่งได้ตอนอายุ ๒๐ ปี



อนุสาวรีย์สุนทรภู่ ที่บ้านกร่ำ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง
ที่มา : จากสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ เล่มที่ ๓๓

ลักษณะการแต่งคำประพันธ์ของสุนทรภู่ นิยมแต่งเป็นกลอนสุภาพ มีสัมผัสในแพรวพราว
เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงแต่งรามเกียรติ์ติดขัด ไม่มีผู้ใดต่อกลอนได้ต้องพระราชหฤทัย
สุนทรภู่ได้ต่อกลอนถวายและแต่งได้ดี จึงโปรดเกล้าฯ พระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น ขุนสุนทรโวหาร และ
หลวงสุนทรโวหารในเวลาถัดมา พร้อมทั้งได้รับพระราชทานบ้านหลวงให้อยู่บริเวณวังท่าพระ

ผลงานของสุนทรภู่มีเป็นจำนวนมาก ได้แก่ นิราศเมืองแกลง นิราศพระบาท นิราศภูเขาทอง นิราศ
สุพรรณ นิราศวัดเจ้าฟ้า นิราศอิเหนา รำพันพิลาป นิราศพระปฐม นิราศเมืองเพชร โคบุตร พระอภัยมณีที่ได้รับ
การยกย่องจากรรณคดีสโมสรให้เป็นสุดยอดวรรณคดีประเภทกลอนนิทาน พระไชยสุริยา ลักขณวงศ์ สิงห์ไกรภพ
สวัสดิรักษา เพลงยาวถวายโอวาท อภัยนุราช บทเสภาขุนช้างขุนแผนตอนกำเนิดพลายงาม เสภาพระราช
พงศาวดาร บทเห่กล่อมพระบรรทม ๔ เรื่อง คือ เห่เรื่องพระอภัยมณี เห่เรื่องโคบุตร เห่เรื่องจับระบำ เห่เรื่อง
กากี ทั้งนี้ยังมีผลงานที่คาดว่าสุนทรภู่เขียนอีก



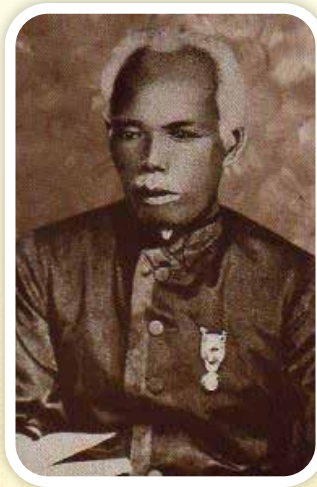
แต่แม้ว่าจะมีความสามารถ แต่สุนทรภู่ก็ถูกต้องโทษจำคุกอันเนื่องจากความเจ้าชู้และการเมาสุรา ช่วงสุดท้ายของชีวิต สุนทรภู่อำนาจการถวายพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้รับบรรดาศักดิ์ว่า พระสุนทรโวหาร

ในปี พ.ศ. ๒๕๒๙ องค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ได้ยกย่องท่านเป็นบุคคลสำคัญของโลกในด้านงานวรรณกรรม

๙. พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร)

พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) เกิดที่ฉะเชิงเทราในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เมื่อเติบโตมาได้เริ่มเรียนหนังสือกับหลวงบรรเทาทุกข์ราชภูริ โตขึ้นมาบรรพชาเป็นสามเณรจึงได้เรียนคัมภีร์บาลีด้านพระพุทธศาสนา แดกฉานในหลายภาษา เมื่ออายุ ๒๑ ปี จึงอุปสมบทเป็นพระภิกษุและสอบได้เปรียญธรรม ๗ ประโยค

หลังลาสิกขาได้รับราชการอยู่ในกรมมหาดเล็กเวรศักดิ์ ภายใน ๑ ปีก็ได้เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็นขุนประสิทธิ์อักษรศาสตร์ ต่อมา สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้รับบรรดาศักดิ์เป็นขุนสารประเสริฐ พระสารประเสริฐ พระศรีสุนทรโวหาร และพระยาศรีสุนทรโวหารตามลำดับ



พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร)
ที่มา : จาก Creative Commons

นอกจากนี้ท่านยังเป็นพระอาจารย์ถวายพระอักษรพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร

ผลงานมีจำนวนมาก ได้แก่ จอมราชจงเจริญ อนันตวิภาค มูลบทบรรพกิจ วาหนิตินิกร อักษรประโยค สังโยคภิธาน ไวยาจน์พิจารณ์ และพิศาลการ์นต์ โดย ๖ เล่มหลังนี้เป็นแบบเรียนภาษาไทย นอกจากนี้ท่านเป็นผู้ประพันธ์คำสวดมนต์แปลทำนองสรภัญญะที่คนไทยรู้จักกันแพร่หลาย ตั้งแต่บทสรรเสริญพระพุทธคุณ “องค์ใดพระสัมพุทธ” บทสรรเสริญพระธรรมคุณ “ธรรมะคือคุณากร” และบทสรรเสริญพระสังฆคุณ “สงฆ์ใดสาวกศาสดา” คำนมัสการมาตาปิตุคุณ คำนมัสการอาจารย์คุณ คำนมัสการพระมหากษัตริย์ และ คำนมัสการเหล่าเทวา

ใน พ.ศ. ๒๕๖๕ องค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ได้ยกย่องท่านเป็นบุคคลสำคัญของโลกในด้านการศึกษาและวัฒนธรรม

สามัญชน

๑. สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต) : ผู้เป็นเลิศทางวิชาการด้านพระพุทธศาสนา และผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต) เกิดเมื่อวันที่ ๑๒ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๑ จังหวัดสุพรรณบุรี จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษา บรรพชาเป็นสามเณรเมื่ออายุได้ ๑๓ ปี สอบได้เปรียญ ๙ ประโยคขณะยังเป็นสามเณร จึงได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้อุปสมบทเป็นพระภิกษุในฐานะนาคหลวงเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๔ ด้านการศึกษาระดับอุดมศึกษา ได้รับปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต (เกียรตินิยมอันดับ ๑) จากมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และสอบได้ประกาศนียบัตรครุพิเศษมัธยม (พ.ม.) เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๖



สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต) ที่ภูฏานของท่านในสำนักสงฆ์สายใจธรรม
บนเทือกเขาสำโรงดงยาง ตำบลหนองแห่น อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา
ที่มา : จากมติชนสุดสัปดาห์ ฉบับวันที่ ๒ - ๘ ธันวาคม ๒๕๕๙

ผลงานของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต) ได้มีพจนานุกรมกว่า ๑๐๐ เรื่อง ซึ่งล้วนมีความถูกต้องชัดเจนทั้งด้านภาษาและหลักวิชาการทางด้านศาสนา ที่สำคัญที่สุดคือ เนื้อหาสาระให้ประโยชน์แก่การดำรงชีวิตในสังคมของมวลมนุษยชนเป็นอย่างมาก ผลงานเอกคือ พุทธธรรม ฉบับดั้งเดิม และพุทธธรรม ฉบับปรับขยาย พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ และฉบับประมวลธรรม กาลานุกรม พระพุทธศาสนาในอารยธรรมโลก และธรรมานุญชีวิต ส่วนผลงานสำคัญที่เป็นการประยุกต์พุทธธรรมหรือการอธิบายความเข้าใจผิดในพระพุทธศาสนาได้แก่ มองอเมริกาแก้ปัญหาไทย การพัฒนาที่ยั่งยืน กรณียธรรมกาย ฯลฯ ท่านจึงได้รับปริญญาคุณวุฒิตติบัณฑิตจากสถาบันอุดมศึกษาหลายสาขา เช่น ด้านพุทธศาสตร์จากมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (พ.ศ. ๒๕๒๕) ด้านปรัชญาจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (พ.ศ. ๒๕๒๙) ด้านการศึกษาจากมหาวิทยาลัยศิลปากร (พ.ศ. ๒๕๓๐) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ (พ.ศ. ๒๕๓๐) และมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (พ.ศ. ๒๕๓๓) ด้านภาษาศาสตร์จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (พ.ศ. ๒๕๓๑) และมหาวิทยาลัยมหิดล (พ.ศ. ๒๕๓๒) ยิ่งกว่านั้น ท่านยังได้รับการ



ถวายรางวัลการศึกษาเพื่อสันติภาพจากองค์การยูเนสโก ใน พ.ศ. ๒๕๓๗ นับเป็นคนไทยคนแรกที่ได้รับรางวัลนี้ และสร้างชื่อเสียงให้แก่ประเทศไทยเป็นอย่างมาก

ต่อมาใน พ.ศ. ๒๕๓๘ ท่านได้รับแต่งตั้งเป็นผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม จากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ในฐานะประธานกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

๒, ศาสตราจารย์พิเศษ ดร. เอกวิทย์ ณ ถลาง : ผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม

ศาสตราจารย์พิเศษ ดร. เอกวิทย์ ณ ถลาง เกิดเมื่อวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๓ ที่จังหวัดระนอง สำเร็จการศึกษาอักษรศาสตรบัณฑิตและครุศาสตรบัณฑิต จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยทางการศึกษาและดุฎิบัณฑิตทางการศึกษา จากมหาวิทยาลัยโคลราโดและมหาวิทยาลัยโคลัมเบีย สหรัฐอเมริกา รับราชการในกระทรวงศึกษาธิการ จนได้เป็นอธิบดีกรมวิชาการ อธิบดีกรมสามัญศึกษา รองปลัดกระทรวงศึกษาธิการ และเลขาธิการคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติตามลำดับ จนเกษียณอายุราชการ



ศาสตราจารย์พิเศษ ดร. เอกวิทย์ ณ ถลาง

ที่มา : ภาพจากเว็บไซต์ศูนย์เฝ้าระวังทางวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม

ศาสตราจารย์พิเศษ ดร. เอกวิทย์ ณ ถลาง เป็นผู้อุทิศกำลังกายกำลังใจและกำลังสติปัญญาอย่างเสียสละทุ่มเทเพื่อสร้างสรรค์ผลงานด้านการศึกษาและวัฒนธรรมจนมีผลงานดีเด่นเป็นที่ประจักษ์ทั้งในและต่างประเทศอย่างกว้างขวาง ผลงานที่เด่น ได้แก่เรื่อง “วัฒนธรรม” และ “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” ท่านได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมไว้ว่า “วัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิตของมนุษย์ที่เกิดจากระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคม และมนุษย์กับธรรมชาติ วัฒนธรรมมีทั้งสาระและรูปแบบที่เป็นระบบความคิด วิธีการ โครงสร้างทางสังคม สถาบัน ตลอดจนแบบแผนและทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์สร้างขึ้น” ในเรื่อง “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” ท่านได้ค้นคว้าศึกษาและเรียบเรียงเป็นเอกสารทางวิชาการชื่อว่า “ภูมิปัญญาชาวบ้านสี่ภูมิภาค : วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย” นับเป็นเอกสารที่มีคุณค่าทางวิชาการเป็นอย่างมากในปัจจุบัน

ดังนั้น รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ในฐานะประธานกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ จึงได้แต่งตั้งให้ ศาสตราจารย์พิเศษ ดร. เอกวิทย์ ณ ถลาง เป็นผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม

๓. ศาสตราจารย์ หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล : นักปราชญ์ด้านการศึกษาของไทย

ศาสตราจารย์ หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล เริ่มเรียนหนังสือที่บ้านครูแฉล้ม ได้เข้าศึกษาต่อที่โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัยและโรงเรียนมหาดเล็กหลวงตามลำดับ จากนั้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เป็นนักเรียนมหาดเล็กในพระบรมมหาราชวัง โดยท่านได้รับทุนการศึกษาไปเรียนต่อที่ประเทศอังกฤษ สำเร็จการศึกษาปริญญาตรีและโทจากมหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด



ศาสตราจารย์ หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ราชบัณฑิตกิตติมศักดิ์
ที่มา : จากสมุดภาพสมาชิกรัฐสภา ๒๔๗๕ - ๒๕๐๒. สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา. ๒๕๐๒

เมื่อกลับมาจากต่างประเทศได้เป็นอาจารย์พิเศษคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จากนั้นได้เป็นอาจารย์โท เป็นหัวหน้าแผนกฝึกหัดครูมัธยม และต่อมาได้รักษาการตำแหน่งครูใหญ่ของโรงเรียนมัธยมหอวัง เป็นผู้ก่อตั้งโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา ซึ่งถือเป็นโรงเรียนสหศึกษาแห่งแรกในประเทศไทย โดยดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการท่านแรก ต่อมาเป็นอธิบดีกรมสามัญศึกษา เลขาธิการจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ รักษาการอธิบดีกรมวิชาการ รักษาการอธิบดีกรมการฝึกหัดครู รักษาการอธิการวิทยาลัยวิชาการศึกษา อธิการบดีมหาวิทยาลัยศิลปากร เป็นศาสตราจารย์พิเศษในคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูง ภายหลังได้สถาปนาเป็นมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ โดยดำรงตำแหน่งเป็นอธิการบดีท่านแรก ต่อมาได้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ประธานเตรียมการจัดตั้งมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และราชบัณฑิตกิตติมศักดิ์

ท่านได้รับการยกย่องจากองค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ให้เป็นบุคคลสำคัญของโลกด้านการศึกษา วัฒนธรรม (วรรณคดี) และการสื่อสาร ในปี พ.ศ. ๒๕๔๖

๔. ศาสตราจารย์ พลตรี หม่อมราชวงศ์ศีกฤทธิ ปราโมช : ชี้อแป๊แห่งขอยสวนพลู

ศาสตราจารย์ พลตรี หม่อมราชวงศ์ศีกฤทธิ ปราโมช เป็นผู้ก่อตั้งหนังสือพิมพ์สยามรัฐ เป็นผู้ร่วมก่อตั้งพรรคประชาธิปัตย์และก่อตั้งพรรคกิจสังคม เคยดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี

เริ่มเรียนหนังสือที่โรงเรียนวัฒนาวิทยาลัย (วังหลัง) โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย และไปศึกษาต่อที่โรงเรียนเทรนตวีวิทยาลัย ประเทศอังกฤษ สอบเข้าวิทยาลัยควีนส์ มหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีเกียรตินิยมและปริญญาโท ด้านปรัชญา การเมือง และเศรษฐศาสตร์



มีผลงานด้านวรรณกรรมจำนวนมากได้แก่ สี่แผ่นดิน ไผ่แดง กาเหว่าที่บางเพลง ชูสีไทรเฮา ราชมอนมอม หลายชีวิต พม่าเสียเมือง เมืองมายา กฤษณากินิหารอันบดบังมิได้ ฯลฯ



ศาสตราจารย์ พลตรี หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช
ที่มา : ภาพจากสถาบันคึกฤทธิ์

เริ่มรับราชการที่กรมสรรพากร เป็นเลขานุการที่ปรึกษากระทรวงการคลัง ต่อมาเป็นผู้จัดการธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด สาขาลำปาง หัวหน้าฝ่ายสำนักผู้ว่าการและหัวหน้าฝ่ายออกบัตรธนาคารแห่งประเทศไทย ประธานกรรมการ ธนาคารกรุงเทพฯ พาณิชยการ เป็นอาจารย์พิเศษของคณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้รับรางวัลศิลปินแห่งชาติสาขาวรรณศิลป์ ประจำปี พ.ศ. ๒๕๒๘ และได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนยศเป็นพลตรี

ในปี พ.ศ. ๒๕๕๔ องค์กรการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ได้ยกย่องท่านเป็นบุคคลสำคัญของโลก

๕. ศาสตราจารย์ หม่อมหลวงบุญเหลือ เทพยสุวรรณ : นักวรรณกรรมวิจารณ์

ศาสตราจารย์ หม่อมหลวงบุญเหลือ เทพยสุวรรณ ราชสกุลเดิม กุญชร เคยศึกษาที่โรงเรียนเซนต์โยเซฟคอนเวนต์ จากนั้นไปศึกษาต่อที่ปารีสและประเทศอังกฤษ และกลับมาศึกษาต่อที่ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และสำเร็จปริญญาโทด้านการศึกษาที่มหาวิทยาลัยมินนิโซตา สหรัฐอเมริกา

เริ่มรับราชการเป็นครูที่โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา และเป็นอาจารย์พิเศษวิชาภาษาอังกฤษที่คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และสอนภาษาไทยที่โรงเรียนมาแตร์เดอี ต่อมาเป็นผู้ช่วยผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการคนแรกของโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา หัวหน้าหน่วยศึกษานิเทศก์ กรมสามัญศึกษา รองอธิการวิทยาลัยวิชาการศึกษา วิทยาเขตบางแสน (มหาวิทยาลัยบูรพาในปัจจุบัน) คณบดีคณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตทับแก้ว



ศาสตราจารย์ หม่อมหลวงบุญเหลือ เทพยสุวรรณ
ที่มา : ภาพจาก Facebook page กองทุนหม่อมหลวงบุญเหลือ เทพยสุวรรณ

ท่านเป็นผู้มีผลงานดีเด่นด้านการศึกษาวรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์ได้เขียนหนังสือ “หัวใจของวรรณคดีไทย” ได้รับการยกย่องให้เป็นหนังสือดี ๑๐๐ เล่ม ที่คนไทยควรอ่าน และ “วิเคราะห์วรรณคดี” อันเป็นตำราวรรณคดีไทยในระดับมหาวิทยาลัยที่ได้รับการยอมรับแพร่หลาย นอกจากนี้ท่านยังเป็นนักเขียนเรื่องสั้นและนวนิยายอีกเป็นจำนวนมาก

ในปี พ.ศ. ๒๕๕๔ องค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ได้ยกย่องท่านเป็นบุคคลสำคัญของโลกในฐานะที่เป็นผู้ที่มีผลงานดีเด่นด้านการศึกษา วัฒนธรรม ภาษาและวรรณคดี กรมส่งเสริมสถานภาพสตรี และการส่งเสริมสันติภาพ

๖. ศาสตราจารย์ ดร. ปวย อึ้งภากรณ์ : ข้าราชการและนักวิชาการผู้ซื่อสัตย์

ศาสตราจารย์ ดร. ปวย อึ้งภากรณ์ เกิดในครอบครัวคนจีน บิดาเสียชีวิตตั้งแต่มายังเยาว์ เริ่มเรียนหนังสือที่โรงเรียนอัสสัมชัญแผนกฝรั่งเศส และได้เริ่มต้นทำงานเป็นครูโรงเรียนอัสสัมชัญและเข้าศึกษาที่ มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองจนสำเร็จธรรมศาสตร์บัณฑิต ใน พ.ศ. ๒๔๘๑ สอบชิงทุนไปเรียนต่อจนสำเร็จปริญญาตรี เกียรตินิยมอันดับหนึ่ง และปริญญาเอกทางเศรษฐศาสตร์ จากมหาวิทยาลัยลอนดอน โดยในระหว่างที่ศึกษาในอังกฤษ เกิดสงครามโลกครั้งที่ ๒ จึงได้เข้าร่วมขบวนการเสรีไทย

เมื่อกลับมายังประเทศไทยได้เริ่มรับราชการเป็นเศรษฐกรที่กรมบัญชีกลาง ใน พ.ศ. ๒๔๙๖ เป็นรองผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทยอยู่ ๗ เดือน ก็ถูกย้ายมากลับมาที่กระทรวงการคลัง เพราะปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์สุจริตไม่สยบยอมนักการเมือง จนทำให้ต้องย้ายไปเป็นที่ปรึกษาทางเศรษฐกิจการคลัง ประจำสถานเอกอัครราชทูตไทยในอังกฤษใน พ.ศ. ๒๔๙๙

พ.ศ. ๒๕๐๒ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ยึดอำนาจการปกครองได้ขอให้ ดร. ปวย กลับมารับตำแหน่งผู้อำนวยการสำนักงบประมาณและผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย และเป็นผู้ว่าการสำนักงานเศรษฐกิจการคลัง กระทรวงการคลัง อีกตำแหน่งด้วย



ศาสตราจารย์ ดร. ปวย อึ้งภากรณ์

ที่มา : จาก <https://mgronline.com/politics/detail/9580000030106>

ใน พ.ศ. ๒๕๐๗ รับผิดชอบเป็นคณบดีคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และลาออก
จากตำแหน่งผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทยใน พ.ศ. ๒๕๑๔ เพื่อดำรงตำแหน่งคณบดีคณะเศรษฐศาสตร์
เพียงตำแหน่งเดียว พ.ศ. ๒๕๑๓ - ๒๕๑๖ ได้ไปสอนและทำวิจัยที่มหาวิทยาลัยพรินซ์ตัน สหรัฐอเมริกา และ
มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ สหราชอาณาจักร และกลับมารับตำแหน่งอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ใน พ.ศ. ๒๕๑๘

สิ่งที่ ดร.ปวย ย้ำอยู่เสมอคือ ความเป็นธรรมในสังคม และเสรีภาพของประชาชน ดร. ปวยต้องการ
เห็นเมืองไทยเปลี่ยนแปลงโดยสันติวิธีและยึดหลัก “ธรรมคืออำนาจ” มิใช่ “อำนาจคือธรรม” ดังจะเห็นจาก
พฤติกรรมส่วนตัวและข้อเขียนในจดหมาย “นายเข้ม เย็นยิ่ง” เกียรติประวัติที่ได้รับได้แก่ สมาชิกกิตติมศักดิ์
สยามสมาคม ปริญญาคุณูภักดิ์กิตติมศักดิ์ มหาวิทยาลัยแห่งชาติสิงคโปร์ รางวัลแมกไซไซ สาขาบริการ
สาธารณะ ประจำปี พ.ศ. ๒๕๐๘ และในปี พ.ศ. ๒๕๕๙ องค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรม
แห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ได้ยกย่องท่านเป็นบุคคลสำคัญของโลก

๗. ครูเอื้อ สุนทรสนาน : ครูเพลงของแผ่นดิน^{๑๔}

ครูเอื้อ สุนทรสนาน นักร้องและนักประพันธ์เพลง หัวหน้าวงดนตรีสุนทราภรณ์ ผู้ก่อตั้งสมาคมดนตรี
แห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์ เดิมชื่อละออง ต่อมาเปลี่ยนเป็น บุญเอื้อ และเอื้อในภายหลัง เกิดที่อัมพวา
จังหวัดสมุทรสงคราม ใน พ.ศ. ๒๔๕๓ เริ่มเรียนหนังสือที่โรงเรียนวัดใหม่ราษฎร์บูรณะ จังหวัดสมุทรสงคราม
และย้ายเข้ามาเรียนชั้นประถมศึกษาในกรุงเทพฯ ที่โรงเรียนวัดระฆังโฆสิตาราม โดยพักอาศัยอยู่กับพี่ชายคือหมื่น
ไพเราะพจมาน (อาป สุนทรสนาน) คนพากย์โขนในกรมมหรสพ ต่อมาได้เข้าเรียนในโรงเรียนพรานหลวง ซึ่งตั้งอยู่
ที่สวนมิสกวัน โดยช่วงเช้าเรียนวิชาสามัญ และช่วงบ่ายเรียนวิชาดนตรี ครูเอื้อเลือกเรียนวิชาดนตรีฝรั่งตามความถนัด
ต่อมาพระเจนดุริยางค์ ครูใหญ่ ได้ให้ครูเอื้อหัดเล่นไวโอลินและแซกโซโฟนเป็นพิเศษและจบเรียนวิชาสามัญ
ครูเอื้อเริ่มเข้ารับราชการในกองเครื่องสายฝรั่งหลวง กรมมหรสพ กระทรวงวัง ใน พ.ศ. ๒๔๖๗ เมื่ออายุเพียง
๑๒ ปี เป็น เด็กชา พันเด็กชาตรี และ พันเด็กชาโท ตามลำดับ

^{๑๔} สามารถชมละครเวที สุนทราภรณ์ เพลงรักเพลงแผ่นดิน ชีวิตประวัติครูเอื้อ ได้จาก <https://www.youtube.com/watch?v=weKQ-JDvW5Pk>



ครูเอื้อ สุนทรสนานกับไวโอลิน

ที่มา: จาก <https://mgronline.com/entertainment/detail/9520000127882>

เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. ๒๔๗๕ กระทรวงวังถูกยุบ ครูเอื้อได้โอนมารับราชการในกรมศิลปากร ได้ร่วมงานกับคณะละครร้องแม่เลือนที่มีชื่อเสียงมากในยุคนั้น ต่อมากกรมโฆษณาการ (กรมประชาสัมพันธ์ในปัจจุบัน) มีดำริจัดตั้งวงดนตรีเป็นของตัวเอง จึงได้ขอโอนครูเอื้อมาเป็นหัวหน้าวงดนตรีกรมโฆษณาการ

ใน พ.ศ. ๒๔๘๒ สุรัฐ พุกกะเวส เลขาธิการของโรงแรมรัตนโกสินทร์ ผู้จัดแสดงดนตรีที่โรงภาพยนตร์โอเดียน เห็นว่าไม่เหมาะสมหากนำวงดนตรีของทางราชการไปบรรเลงในโรงภาพยนตร์เอกชน จึงหารือว่าควรเปลี่ยนชื่อวง ขณะนั้นครูเอื้อกำลังตกหลุมรักนางสาวอาภรณ์ ภรรยาของตน จึงนำนามสกุลของตนเองไปรวมกับชื่อของคนที่รัก เป็นที่มาของชื่อวงดนตรีสุนทราภรณ์

ครูเอื้อแต่งทำนองเพลงนับหลายพันเพลง และมีครูผู้แต่งเนื้อร้องร่วมงานด้วยจำนวนมากมาย แต่ผู้ที่แต่งเนื้อร้องเพลงร่วมกับครูเอื้อมากที่สุดคือ ครูแก้ว อัจฉริยะกุล จนมีวลีที่ว่า “แก้วเนื้อ เอื้อทำนอง” หรือ “ทำนองเอื้อ เนื้อแก้ว”

เพลงของวงสุนทราภรณ์มีมากมาย ทั้งเพลงเทศกาล เช่น รำวงลอยกระทง รำวงวันสงกรานต์ เพลงที่สะท้อนวิถีชีวิตไทย เช่น เพลงขวัญใจเจ้าฟายุ เพลงประกอบละครเวที เช่น เพลงศกุนตลา เพลงประจำมหาวิทยาลัย และหน่วยราชการ เพลงปลุกใจ เช่น เพลงบ้านเกิดเมืองนอน เพลงไทยรวมกำลัง เพลงปลุกฝั่งค่านิยม เช่น เพลงหน้าที่เด็ก เพลงเด่นรำ เช่น เพลงสุขกันเถอะเรา และเพลงรักอีกจำนวนมากมาย ครูเอื้อได้สอนและสร้างนักร้องนักดนตรีที่มีชื่อเสียงให้กับประเทศไทยไว้เป็นจำนวนมาก

วงดนตรีสุนทราภรณ์ยังได้มีโอกาสถวายงานบรรเลงเพลงพระราชนิพนธ์ใหม่ในพระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช หลายเพลง และได้รับพระราชทานเพลงประจำวงดนตรีสุนทราภรณ์ชื่อเพลงพระมหามงค

ครูเอื้อได้ถวายงานด้านดนตรีด้วยความจงรักภักดีสูงสุด แม้กระทั่งป่วยหนักด้วยโรคมะเร็งปอดแล้ว ก็ยังอดทนเดินทางไปจังหวัดสกลนครเพื่อขับร้องเพลงพรานทะเล ถวายหน้าพระที่นั่งเป็นครั้งสุดท้ายก่อนจะเสียชีวิตไม่นาน ครูเอื้อเสียชีวิตเมื่อวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๕๒๔ สิริอายุ ๗๑ ปี



องค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ได้ยกย่องท่านเป็นบุคคลสำคัญของโลกใน พ.ศ. ๒๕๕๓

๘. นายกุหลาบ สายประดิษฐ์ : นักเขียนและนักหนังสือพิมพ์ผู้มีอุดมการณ์

กุหลาบ สายประดิษฐ์ หรือศรีบูรพา นักหนังสือพิมพ์ นักเขียน เกิดใน พ.ศ. ๒๔๔๙ เริ่มเรียนหนังสือที่โรงเรียนวัดหัวลำโพง โรงเรียนทหารเด็กของกรมหลวงนครราชสีมา และโรงเรียนเทพศิรินทร์ จบชั้น ม.๘ ต่อมาเข้าเรียนมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง

กุหลาบ สายประดิษฐ์ เริ่มต้นเป็นนักเขียนตั้งแต่ยังเป็นนักเรียนโรงเรียนเทพศิรินทร์ โดยใช้นามปากกา ดาราลอย ส.ป.ด. กุหลาบ นางสาวโกสมัม หนูศรี สายประดิษฐ์ นายบำเรอ หมอต่อ และ ศรีบูรพา ผลงานเขียนมีชื่อได้แก่ ข้างหลังภาพ สงครามชีวิต ลูกผู้ชาย แลไปข้างหน้า เป็นต้น

นอกจากนี้ยังประกอบอาชีพนักหนังสือพิมพ์ โดยร่วมกับเพื่อนจัดทำหนังสือพิมพ์ สุภาพบุรุษ รายปักษ์ ทำหน้าที่นักหนังสือพิมพ์และบรรณาธิการหนังสือพิมพ์หลายฉบับ ได้แก่ ประชาชาติ บางกอกการเมือง และไทยใหม่



นายกุหลาบ สายประดิษฐ์ เจ้าของนามปากกาศรีบูรพา
ที่มา : จาก Creative Commons

พ.ศ. ๒๔๙๕ เมื่อจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี ศรีบูรพาถูกจับกุมข้อหากบฏที่เรียกว่า กบฏสันติภาพ เพราะเป็นรองประธานคณะกรรมการเพื่อต่อต้านสงครามในคาบสมุทรมหาลี หลังจากนั้น ๕ ปีได้รับการนิรโทษกรรมและได้ขอลี้ภัยไปอยู่สาธารณรัฐประชาชนจีนจนกระทั่งเสียชีวิตใน พ.ศ. ๒๕๑๗

ใน พ.ศ. ๒๕๔๘ องค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ได้ยกย่องให้เป็นบุคคลสำคัญของโลก

๙. ศาสตราจารย์ นายแพทย์ ประเวศ วะสี : ผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม

ศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศ วะสี เกิดเมื่อวันที่ ๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๗๔ ที่จังหวัดกาญจนบุรี สำเร็จการศึกษาแพทยศาสตรบัณฑิต จากคณะแพทยศาสตร์ ศิริราชพยาบาล และได้รับพระราชทานทุนส่วนพระองค์และทุนมูลนิธิ “อานันทมหิดล” ไปศึกษาต่อจนสำเร็จปริญญาเอกด้านโลหิตวิทยา จากมหาวิทยาลัยโคโลราโด สหรัฐอเมริกา และด้านพันธุศาสตร์จากมหาวิทยาลัยลอนดอน ประเทศอังกฤษ



ศาสตราจารย์ นายแพทย์ ประเวศ วัชสี
ที่มา : จากเว็บไซต์สภามหาวิทยาลัยมหิดล

ศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศ วัชสี เป็นผู้ที่ได้ชื่อว่าเป็นผู้ศึกษาตลอดชีวิต ได้อุทิศตนทำงานด้วยความเสียสละ ผลงานในช่วงแรกของชีวิตราชการคือ ด้านการแพทย์และสาธารณสุข ท่านได้สอนและวิจัยอย่างต่อเนื่อง ผลงานที่ได้รับการตีพิมพ์ในวารสารการแพทย์และวิทยาศาสตร์ที่มีชื่อเสียงของต่างประเทศไม่น้อยกว่า ๒๐๐ เรื่อง ท่านจึงได้รับรางวัลนักวิทยาศาสตร์ดีเด่นแห่งชาติ ในปี ๒๕๒๖ และรางวัลนักวิจัยดีเด่นแห่งชาติ ประจำปี ๒๕๓๐

ในด้านวัฒนธรรม ศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศ วัชสี เป็นผู้มึบทบาทสำคัญท่านหนึ่งในการขยายขอบเขตแห่งความเข้าใจในเรื่องวัฒนธรรมให้กว้างขวางและมีคุณค่ามากขึ้น ท่านอธิบายว่าวัฒนธรรมมิได้หมายถึงงานทางด้านศิลปกรรม นาฏศิลป์ ร้องรำทำเพลง การแต่งกายแบบไทยเดิม และอื่น ๆ เท่านั้น แต่ท่านได้อธิบายว่า “วัฒนธรรม หมายถึง ระบบคุณค่า หรือค่านิยมความเชื่อในการดำรงชีวิตของคนในสังคม ทั้งด้านการทำมาหากิน (เศรษฐกิจ) การปกครอง การศึกษา การแพทย์ การกินอยู่ การพักผ่อนหย่อนใจ ศิลปวัฒนธรรม แม้แต่วิธีการอบรมเด็กและอื่น ๆ ” วัฒนธรรมจึงเป็นสิ่งที่มีความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงและมีอิทธิพลสูงมากต่อการพัฒนาสังคมทุกด้าน การเปลี่ยนแปลงในเชิงพัฒนาจะเกิดขึ้นไม่ได้หรือเกิดได้ไม่ดี หากการเปลี่ยนแปลงนั้น ๆ มิได้คำนึงถึงมิติทางวัฒนธรรม

ศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศ วัชสี เป็นผู้ที่มีแนวคิดที่เป็นองค์รวมและบูรณาการความรู้ความเข้าใจทางสังคมและวัฒนธรรมอย่างลุ่มลึก โดยตั้งอยู่บนหลักธรรมทางศาสนาและภูมิปัญญาไทยดั้งเดิม ท่านจึงได้รับยกย่องเชิดชูเกียรติจากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการให้เป็นผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรมใน พ.ศ. ๒๕๓๘



ชาวต่างชาติ

๑. บาทหลวงปาลเลอกัวซ์ (Monseigneur Jean Batiste Pallegoix) : ผู้เขียนพจนานุกรมเล่มแรกของไทย

ปาลเลอกัวซ์ เกิดเมื่อวันที่ ๒๔ ตุลาคม ค.ศ. ๑๘๐๕ (พ.ศ.๒๓๔๘) ที่เมืองกอมแบร์โตลท์ (Combertault) จังหวัดโกต-ดอร์ (Côte-d'Or) ในแคว้นบูร์กอญ (Bourgogne) ทางฝั่งตะวันออกของประเทศฝรั่งเศส ท่านได้เข้ารับการอบรมสำหรับเตรียมตัวเป็นพระสงฆ์ที่บ้านเณรใหญ่ในเมืองลียง (Lyon) ขณะอายุได้ ๑๗ ปี แล้วมาเป็นอาจารย์สอนเทววิทยาของบ้านเณรซ็ัมเบรีใน ค.ศ. ๑๘๒๔ (พ.ศ. ๒๓๖๗) โดยท่านได้อาศัยเวลาช่วงพักร้อนในห้อง ค.ศ. ๑๘๒๖ (พ.ศ. ๒๓๖๙) เขียนประวัติย่อของนักบุญฝรั่งเศส ซาเวียร์ (Saint François Xavier) ผู้เผยแผ่พระคริสต์ศาสนาท่านแรกของคณะมิสซังคาทอลิกในดินแดนตะวันออกไกล ท่านได้ย้ายมาอยู่ที่สามเณรลัยคณะมิสซังต่างประเทศแห่งกรุงปารีส (Séminaire des Mission étrangères de Paris) หรือนิยมเรียกอย่างย่อว่า M.E.P.) ตั้งอยู่ที่ถนนบัค (Rue de Bac) เมื่อวันที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๘๒๗ (พ.ศ. ๒๓๗๐) และท่านได้รับศีลบรรพชาเป็นพระในพระคริสต์ศาสนานิกายโรมันคาทอลิก ในวันที่ ๓๑ พฤษภาคม ค.ศ. ๑๘๒๘ (พ.ศ. ๒๓๗๑) ขณะอายุได้ ๒๓ ปี โดยทางคณะมิสซังต่างประเทศแห่งกรุงปารีสได้มอบหมายให้ท่านและบาทหลวงแดส์ชวานส์ (Monseigneur Deschavanes) เป็นธรรมทูตเดินทางไปเผยแผ่พระคริสต์ศาสนายังกรุงสยาม ท่านทั้งสองเดินทางมาถึงประเทศไทย โดยออกจากท่าเรือเมืองฮาฟร์ (Havre) ในวันที่ ๓๑ สิงหาคม ค.ศ. ๑๘๒๘ (พ.ศ. ๒๓๗๑) มาพักอยู่ที่เมืองมาเก๊าหลายเดือน จึงเดินทางต่อไปยังสิงคโปร์ แล้วค่อยเดินทางเข้ามาถึงกรุงเทพ ซึ่งขณะนั้นท่านมีอายุได้ ๒๕ ปี ได้รับแต่งตั้งมอบหมายหน้าที่จากคริสตจักรให้มาเผยแผ่ศาสนาอยู่สยามในช่วง พ.ศ. ๒๓๗๒ - ๒๓๙๗ รวม ๒๕ ปี จากนั้นได้กลับฝรั่งเศส ๒ ปี ก่อนจะกลับมามากี้อีกเมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๙ และอยู่เรื่อยมาจนเสียชีวิตเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๕ เป็นเวลา ๖ ปี รวมเวลาอยู่สยามทั้งสิ้น ๓๑ ปี ท่านมรณภาพเมื่อสิริอายุ ๕๗ ปี โดยท่านได้สั่งเสียไว้กับพวกบาทหลวงและชาวคริสตังให้นำศพของท่านไปฝังไว้ที่วัดคอนเซ็ปชัน



สมเด็จพระสังฆราช ปาลเลอกัวซ์

ที่มา : จาก <https://www.truelookpanya.com/lite/knowledge/view/19551>

ท่านเป็น “พระสหายสนิท” กับรัชกาลที่ ๔ มาตั้งแต่ครั้งยังทรงดำรงพระยศเป็น “วชิรญาณภิกขุ” จำพรรษาอยู่วัดราชาธิวาส (วัดสมอราย) มิตรภาพระหว่างทั้งสองเริ่มใน พ.ศ. ๒๓๗๙ อันเป็นปีที่ท่านได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าอาวาสวัดคอนเซ็ปชัน สามเสน อยู่ใกล้โบสถ์ฝรั่งเศสเซเวียร์ และเป็นวัดที่อยู่ใกล้ชิดติดกับวัดราชาธิวาส นอกจากนั้น บริเวณดังกล่าวยังเป็นที่ตั้งของโรงเรียนมิสซังสำหรับนักเรียนชายล้วนและนักเรียนหญิงล้วน หลังสงครามโลกครั้งที่ ๑ สงบลง ในปี พ.ศ. ๒๔๖๑ (ค.ศ. ๑๙๑๘) โรงเรียนคาทอลิกที่ขยายจากตัวจากโรงเรียนอัสสัมชัญ เนื่องจากสถานที่แออัดไม่เพียงพอแก่ผู้เรียน เช่น โรงเรียนเซนต์คาเบรียล ก่อตั้งโดยภราดา มาร์แตง เดอ ตูร์ส (Martin de Tours) และโรงเรียนเซนต์ฟรังซิสซาเวียร์คอนแวนต์ ภราดาบร็วซาร์ (Broizat) ก่อตั้งขึ้นเพื่อให้คณะภคินีเซนต์ปอล เดอ ชาร์ตร (Saint Paul de Chartre) เข้ามาจัดการศึกษาให้กับกุลธิดา เด็กกำพร้า และเด็กยากจนที่อยู่ในชุมชนเขตวัดสามเสนและชุมชนใกล้เคียง เพื่อจะได้มีความรู้ มีวิชาชีพติดตัวและเป็นพลเมืองดีของสังคม ปาลเลอกัวซ์ได้พยายามส่งบาทหลวงคาทอลิกเดินทางไปเผยแผ่พระคริสต์ธรรมยังหัวเมืองอันห่างไกลของกรุงสยามอยู่มิได้ขาด แม้จะต้องประสบกับความล้มเหลวอยู่เป็นนิจ เพราะสถานการณ์ทางการเมืองในยุคนั้นยังไม่เอื้ออำนวยมากนัก แต่ท่านก็ยังมุ่งมั่นในการทำงานเผยแผ่พระคริสต์ธรรมต่อไป โดยมีได้รู้สึกท้อแท้ใจแต่ประการใด

เมื่อ ค.ศ. ๑๘๔๔ (พ.ศ. ๒๓๘๗) ท่านได้ย้ายมาเป็นพระอธิการอยู่ที่วัดคอนเซ็ปชัน ซึ่งมีอาณาเขตติดต่อกับวัดราชาธิวาส (วัดสมอราย) ที่วชิรญาณภิกขุจำพรรษาอยู่ โดยมีเพียงลำคลองแคบ ๆ ขวางกั้นกลางเท่านั้น ด้วยความที่พระวชิรญาณภิกขุทรงสนพระทัยในวิทยาการแผนใหม่ของฝรั่งเศสวันตก เมื่อพระองค์ทรงทราบกิตติศัพท์ถึงความรอบรู้ของท่าน จึงมีรับสั่งให้นายเกิด มหาตเล็กไปเชิญท่านมาเข้าเฝ้า แล้วตรัสขอให้ท่านช่วยสอนสรรพวิทยาการของชาติตะวันตกแก่พระองค์ ได้แก่ วิชาภูมิศาสตร์ ดาราศาสตร์ เคมี ฟิสิกส์ ภาษาอังกฤษ และภาษาละติน ซึ่งท่านยินดีถวายพระอักษรให้ตามพระราชประสงค์ โดยพระองค์ทรงสอนภาษาไทย ภาษาบาลี พระพุทธศาสนา และพงศาวดารสยาม ให้เป็นการตอบแทนแก่ท่าน จากการพบปะแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกันนี้ ได้ก่อให้เกิดมิตรภาพอันแน่นแฟ้นระหว่างนักปราชญ์ทั้งสองขึ้น จึงเป็นเหตุให้ท่านกลายมาเป็นพระสหายสนิทสนมยิ่งของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงทราบข่าวการมรณภาพของพระสังฆราช ปาลเลอกัวซ์ ทรงรู้สึกเสียดายเป็นอย่างมากต่อการจากไปของพระอาจารย์และพระสหายต่างศาสนาผู้นี้ พระองค์มีพระราชประสงค์ให้จัดงานศพของท่านอย่างสมเกียรติที่สุด จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพนักงานจัดหีบศพทองหีบของหลวงสำหรับบรรจุศพ และพระราชทานกลองชนะ จำปีจำกลอง เครื่องประโคมศพ เรือศพ และเรือขบวนแห่ของหลวงเป็นกรณีพิเศษ พร้อมทั้งพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ขบวนเรือแห่ศพของท่านล่องผ่านพระตำหนักแพได้ตามความปรารถนาของพวกคริสตังด้วย พวกคริสตังได้เชิญหีบศพท่าน ขึ้นขบวนมาลงเรือแห่ศพหลวง แล้วจัดเป็นขบวนเรือแห่มาทางน้ำ เพื่อไปทำพิธีฝังยังวัดคอนเซ็ปชัน พอขบวนเรือแห่ศพล่องมาถึงหน้าพระตำหนักแพ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งประทับอยู่ในเรือกลไฟพระที่นั่งมีรับสั่งให้ลดธงมหाराชลงครึ่งเสา แล้วโปรดเกล้าฯ ให้กระบวนเรือแห่ศพแวะให้ทอดพระเนตร ทรงเปิดพระมालาน้ำอมพระเศียรลงค้ำับศพ และทรงยื่นสงบนึ่งไว้อาลัยในการจากไปของพระสหายต่างศาสนาผู้นี้ ทรงประพรมน้ำมนต์แล้วโปรดเกล้าฯ พระราชทานรูปเทียนขี้ผึ้ง เครื่องขมาศพ และเงิน ๒๐๐ เฟื้อง เพื่อเป็นเกียรติยศแก่ท่าน



เทียมเท่ากับศพขุนนางชั้นผู้ใหญ่เป็นการส่วนพระองค์ พร้อมทั้งพระราชทานเงินสำหรับแจกจ่ายแก่บรรดาผู้คนที่มาร่วมในขบวนแห่แทนเจ้าภาพด้วย ขณะเดียวกันมีรับสั่งให้เรือหลวงทุกลำที่จอดทอดทุ่นอยู่ในแม่น้ำและป้อมตามขานพระนคร ลดธงลงครึ่งเสาและให้ปืนใหญ่ยิงสลุต ๕ นัด เพื่อแสดงความเคารพ ขบวนเรือแห่ศพได้เคลื่อนตัวแล่นตรงไปยังวัดคอนเซ็ปชัน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นมเหศวรศิววิลาส (พระองค์เจ้านพวงศ์) เชิญเครื่องขมาศพเสด็จแทนพระองค์ไปร่วมในพิธีฝังศพจนกระทั่งเสร็จสิ้นพิธีการ ซึ่งนับว่าเป็นเกียรติยศสูงสุดสำหรับชาวต่างชาติ ศพของพระสังฆราชปาลเลอกัวซ์ถูกนำมาบรรจุไว้ในกำแพงโบสถ์ด้านทิศเหนือของพระแท่น โดยมีคณาจารย์บอกเล่าประวัติไว้บนหินอ่อนด้วยภาษาละติน วันรุ่งขึ้นคณะมิสซังฝรั่งเศสได้นำจดหมายแสดงความขอบพระทัยในพระมหากรุณาธิคุณมาถวายแด่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พร้อมทั้งทูลเกล้าฯ ถวายแหวนตำแหน่งยศของพระสังฆราชปาลเลอกัวซ์สำหรับเป็นที่ระลึก พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประทับพระราชหฤทัยในความกตัญญูตาและมีสัมมาคารวะของพวกบาทหลวงคาทอลิก จึงมีพระราชหัตถเลขาตอบรับแหวน ลงวันที่ ๙ กรกฎาคม ค.ศ. ๑๘๖๒ (พ.ศ. ๒๔๐๕) ความตอนหนึ่งกล่าวถึงสัมพันธภาพครั้งเก่าก่อนระหว่างพระองค์กับพระสังฆราชปาลเลอกัวซ์ว่า “ท่านที่เคารพ เราขอตอบรับหนังสือที่ท่านส่งถึงเราเมื่อวานนี้ เพื่อขอบใจในการที่เราได้มีส่วนช่วยเหลือการปลงศพพระสังฆราชที่เคารพยิ่ง ซึ่งเป็นมิตรที่ดีสนิทสนมและจริงใจของเราเป็นเวลายี่สิบแปดปี...”

บันทึกเรื่องมิสซังแห่งกรุงสยาม (Mémoire sur La Mission de Siam) ของสังฆราชปาลเลอกัวซ์ได้เล่าถึงเรื่องราววิถีชีวิต สภาพความเป็นอยู่ของชาวสยามทั้งในเมืองหลวงและหัวเมืองต่าง ๆ ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ตลอดจนผลงานจากการเผยแพร่คริสต์ศาสนาในสมัยนั้น ซึ่งได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หลังจากที่ถูกเนรเทศจากสยามเนื่องจากการต่อต้านการเผยแพร่คริสต์ศาสนา ก่อนที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะเสด็จเถลิงถวัลย์ราชสมบัติ ดังที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวตรัสว่าทรงอนุญาตให้พวกคริสตังทุกคนไม่ต้องถือน้ำพิพัฒน์สัตยาอีกต่อไป รวมไปถึงการให้เสรีภาพในการนับถือศาสนาอย่างเป็นทางการว่า “การเบียดเบียนศาสนาเป็นวิธีการไม่ดี เราเห็นควรปล่อยให้ทุกคนมีเสรีภาพที่จะถือศาสนาใด ๆ ที่ตนสมัคร เมื่อพวกท่านสอนให้คนเข้าศาสนาที่ได้มีจำนวนพอสมควร ก็จงบอกให้เราทราบ เราจะจัดให้เขามีหัวหน้าคริสตัง มีให้พวกเจ้าเมืองรังแกเขาได้” ต่อจากนั้นมา มิชชันนารีเหล่านี้ได้นำเอาวิทยาการสมัยใหม่จากตะวันตกเข้ามาในสยามด้วย และสังฆราชปาลเลอกัวซ์ยังมีผลงานอีกมากมาย

สังฆราชปาลเลอกัวซ์ได้เข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินไปเสียนที่ ๓ ตามพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในการเจริญพระราชไมตรีกับประเทศฝรั่งเศส คณะชุดคนแรกที่มายังกรุงสยามมีเมอริซิเยอร์ เดอ มงติญญี (Monsieur de Montigne) เป็นหัวหน้าคณะชุดานุชุด ได้จัดตั้งกงสุลฝรั่งเศส สังฆราชปาลเลอกัวซ์ทำหน้าที่ล่ามให้คณะชุดนี้ นับแต่นั้นมากิจการเผยแพร่คริสต์ศาสนาและการศึกษาได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางมากขึ้น

ปาลเลอกัวซ์ได้เขียนหนังสือ “เล่าเรื่องกรุงสยาม” (Description du royaume Thai ou Siam) ซึ่งพรรณนาเกี่ยวกับภูมิประเทศ ประวัติศาสตร์ธรรมชาติ การค้า อุตสาหกรรม ภาษา วรรณคดี ศาสนาและประวัติศาสตร์ของไทย ได้แนะนำกรุงสยามให้เป็นที่รู้จักกับประเทศทางตะวันตก และได้รายงานการเผยแพร่คริสต์ศาสนาไปที่ประชุมสภาเผยแพร่ความเชื่อ (Conseil de la Propagation de la Foi) ประเทศฝรั่งเศส

ปาลเลอกัวซ์ “บันทึกเรื่องมิสซังแห่งกรุงสยาม” (Mémoire sur La Mission de Siam) เป็นงานเขียนทางประวัติศาสตร์ไทยจากมุมมองของปาลเลอกัวซ์

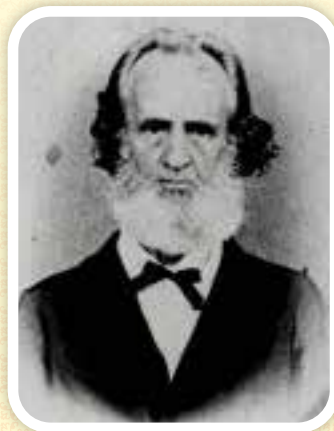
ทั้งนี้ หนังสือทั้งสองเล่มข้างต้นนี้เป็นการสร้างสัมพันธ์ไมตรีอันดีระหว่างประเทศฝรั่งเศสและสยามที่มีการติดต่อกันมาอย่างยาวนาน ตั้งแต่สมัยอยุธยาในรัชสมัยของพระนารายณ์มหาราชและพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ซึ่งมีพระราชประสงค์จะขยายคริสต์ศาสนาไปยังตะวันออก และเป็นหลักฐานขั้นต้นในการศึกษาประวัติศาสตร์ของประเทศไทยเป็นอย่างยิ่ง

ปาลเลอกัวซ์จัดพิมพ์พจนานุกรม “สัพพะ พะจะนะ พาสา ไท” (พจนานุกรมสี่ภาษา คือ ไทย อังกฤษ ละติน ฝรั่งเศส) ที่โรงพิมพ์วัดคอนเซ็ปชัน ถือเป็นพจนานุกรมภาษาไทยฉบับแรก บรรจุคำค้นและทุกสิ่งอย่างสารพัดที่อยากรู้สำหรับบาทหลวงมิชชันนารีที่ต้องเดินทางเข้ามาเผยแผ่ศาสนาในสยาม ทดแทนพจนานุกรมเล่มเดิมที่สูญหายไป ซึ่งสังฆราชลาโนได้จัดทำไว้ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

สังฆราชปาลเลอกัวซ์จัดทำ “Grammatica linguae Thai” (ไวยากรณ์ภาษาไทย) เป็นคู่มือการเรียนภาษาที่สำคัญของยุคสมัยนั้น พจนานุกรมนี้ได้ใช้ในการชำระพจนานุกรมของราชบัณฑิตยสถานในเวลาต่อมา

๒. หมอบรัดเลย์ มิชชันนารี ชาวอเมริกัน ผู้นำวิชาความรู้สมัยใหม่และอารยธรรมตะวันตกมาสู่สังคมไทย

หมอบรัดเลย์เป็นชาวอเมริกันเกิดที่เมืองบอสตัน ได้เดินทางเข้ามาทางประเทศไทยพร้อมกับภรรยาเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๘ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ จุดประสงค์ที่สำคัญ คือ การเผยแผ่ศาสนาคริสต์ แต่กลวิธีในการเผยแผ่คือการทำประโยชน์ต่อสังคม โดยปฏิบัติตนเป็นแพทย์รักษาคนไข้และเป็นครูสอนหนังสือ หมอบรัดเลย์ได้เปิดโรงหมอ (คลินิก) โอสถศาลาครั้งแรกอยู่ใกล้วัดเกาะ ต่อมา ได้ย้ายไปเปิดโรงหมอโอสถศาลาที่กุฎีจีน โดยทำการรักษาพยาบาล และให้ยาฟรีแก่คนไข้ที่มารับการรักษา ในขณะเดียวกันเขาและภรรยาก็เรียนภาษาไทยจนพูดได้คล่อง ซึ่งเกิดประโยชน์ในการสื่อสารกับคนไทยได้เป็นอย่างดี



หมอบรัดเลย์ มิชชันนารี ชาวอเมริกัน
ที่มา : จาก Creative Commons



หมอบรัดเลย์อยู่เมืองไทยจนถึง พ.ศ. ๒๓๘๐ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงรับสั่งให้หมอล่วงของไทยไปหัดปลูกวัคซีนทรพิษกับหมอบรัดเลย์ ในระยะแรก ๆ ได้นำวัคซีนจากสหรัฐอเมริกา หมอบรัดเลย์จึงเป็นคนแรกที่ปลูกวัคซีนป้องกันโรคฝีดาษหรือไขทรพิษในเมืองไทย นอกจากนี้ หมอบรัดเลย์ยังเป็นผู้ทำการผ่าตัดคนไข้เป็นคนแรกในประเทศไทยด้วยการผ่าตัดแขนพระภิกษุรูปหนึ่งที่ถูกสะเก็ดปืนใหญ่กระบอกหนึ่งแตก ขณะที่ยิงฉลองในงานวัดประยูรวงศาวาสวิหาร

หมอบรัดเลย์ยังเป็นผู้นำเครื่องพิมพ์และตัวอักษรไทยมาใช้พิมพ์หนังสือ หนังสือราชการฉบับแรกได้พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๓ หมอบรัดเลย์ยังได้พิมพ์ประกาศห้ามสูบบุหรี่และค้าฝิ่นในกรุงเทพฯ (ในประเทศไทย) จำนวน ๘,๐๐๐ ฉบับ นับเป็นประกาศฉบับแรกที่รัฐบาลพิมพ์ขึ้นในเมืองไทย ในด้านหนังสือพิมพ์ หมอบรัดเลย์ได้ออกหนังสือพิมพ์ฉบับแรก เมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๕ เรียกว่า “บางกอกคาเลนเดอร์” ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น “บางกอกริคอร์ดอร์” ออกเป็นรายเดือนสำหรับฝรั่งในเมืองไทยอ่าน สำหรับเจ้านายไทยและขุนนางหลาย ๆ ท่านที่อ่านภาษาอังกฤษได้ต่างก็สนใจอ่านกันมาก รวมทั้งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ขณะนั้นทรงผนวชเป็นพระภิกษุอยู่) พระองค์ทรงมีลายพระหัตถ์เป็นภาษาอังกฤษนำลงพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ของหมอบรัดเลย์อยู่เสมอ ๆ ในด้านการศึกษา หมอบรัดเลย์ได้ไปสอนในราชสำนักแก่เจ้าฟ้าและพระเจ้าลูกเธอในรัชกาลที่ ๕ ทำให้หมอบรัดเลย์และภรรยาสนิทสนมกับเจ้านายและขุนนาง ตลอดจนชาวไทยชาวจีนที่มารักษาโรคกับหมอบรัดเลย์ ส่วนด้านศาสนาการสอนศาสนาไปด้วย จึงทำให้หมอบรัดเลย์อยู่เมืองไทยด้วยความสุข และสะดวกสบายเป็นเวลานานถึง ๓๑ ปี จนกระทั่งสิ้นชีวิต

เนื่องจากหมอบรัดเลย์อยู่เมืองไทยตั้งแต่รัชกาลที่ ๓ ถึงรัชกาลที่ ๕ จึงได้สร้างผลงานไว้มาก ในด้านความเจริญทางวิทยาการสมัยใหม่ซึ่งถือว่าเป็นอารยธรรมตะวันตกที่เจริญแล้ว ทางด้านการศึกษาภาษาอังกฤษ การแพทย์และการหนังสือพิมพ์ขึ้นในประเทศไทย จึงเป็นบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์ไทยที่นำวิชาการสมัยใหม่และอารยธรรมตะวันตกมาสู่ประเทศไทย และทำให้ประเทศไทยได้เริ่มปรับปรุงประเทศเข้าสู่ยุคใหม่ให้ทัดเทียมกับประเทศที่เจริญแล้วทั้งหลายในเวลาต่อมา

๓. พระยาภิธานไมตรี (ดร. ฟรานซิส บี. แซร์) : ที่ปรึกษากระทรวงการต่างประเทศไทย

พระยาภิธานไมตรี หรือ ดร. ฟรานซิส บี. แซร์ เป็นชาวอเมริกัน ตำแหน่งศาสตราจารย์วิชากฎหมาย มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด ได้รับแต่งตั้งเป็นที่ปรึกษากระทรวงการต่างประเทศไทย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๖ ในรัชกาลที่ ๖ เพื่อแก้ไขสนธิสัญญาที่ไทยเสียเปรียบต่างประเทศมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๔ คือ สนธิสัญญาเบาว์ริงกับอังกฤษ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๘ และประเทศต่าง ๆ ในยุโรปมากกว่า ๑๐ ประเทศ สาระสำคัญที่ไทยเสียเปรียบคือ การเก็บภาษีนำเข้าได้ไม่เกินร้อยละ ๓ และการที่ชาวต่างชาติเมื่อทำผิดในประเทศไทย (ขณะนั้นเรียกว่าสยาม) แล้วไม่ยอมขึ้นศาลไทย ทำให้ไทยต้องเสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขตแก่ต่างชาติ

ถึงแม้ว่าประเทศไทยได้ริเริ่มขอแก้ไขสนธิสัญญากับต่างประเทศมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๑๗ ในรัชกาลที่ ๕ แต่ไม่มีประเทศใดยินยอมแก้ไขสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาคต่าง ๆ จนกระทั่งสิ้นสงครามโลกครั้งที่ ๑ (พ.ศ. ๒๔๖๑) ไทยได้ขอแก้ไขสนธิสัญญาดังกล่าวอีกครั้งหนึ่ง โดยที่ปรึกษาชาวอเมริกัน คือ ดร. เอลดอน เจมส์ ที่ปรึกษากระทรวงการต่างประเทศไทย ขณะนั้น ได้เจรจากับรัฐบาลสหรัฐอเมริกาเป็นผลสำเร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๓



พระยาภิธานมตรี (ดร. ฟรานซิส บี. แชร)

ที่มา : จาก Woodrow Wilson Presidential Library Archives ภาพถ่ายโดย Harris and Ewing

เมื่อ ดร. ฟรานซิส บี. แชร ได้รับแต่งตั้งเป็นที่ปรึกษากระทรวงการต่างประเทศแล้ว ท่านได้เสนอให้ไทยส่งผู้แทนไปเจรจากับประเทศต่าง ๆ โดยตรง เพราะการเจรจาผ่านทูตที่กรุงเทพมหานคร ดังที่เคยกระทำมา เกิดความล่าช้าและไม่ได้ผล ดร. ฟรานซิส บี. แชร จึงได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้แทนรัฐบาลไทยไปเจรจากับประเทศต่าง ๆ ที่ไทยได้ทำสนธิสัญญาเสียเปรียบ ดร. ฟรานซิส บี. แชร ได้รับการสนับสนุนและช่วยเหลืออย่างดียิ่งจาก พระองค์เจ้าไตรทศประพันธ์ (ต่อมาได้เลื่อนเป็น พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นเทววงศ์โรทัย) เสนาบดีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของไทยในขณะนั้น ดร. ฟรานซิส บี. แชร ได้เดินทางไปฝรั่งเศสเป็นประเทศแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๕๖๗ การเจรจาประสบผลสำเร็จ เมื่อฝรั่งเศสยอมลงนามในสนธิสัญญาไทย - ฝรั่งเศส ฉบับวันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๖๗ ต่อมาก็ได้ไปเจรจากับอังกฤษในช่วงแรก ๆ อังกฤษ ไม่ค่อยให้ความร่วมมือในการเจรจา จนกระทั่งถึงวันที่ ๑๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๖๘ ไทยกับอังกฤษจึงได้ลงนามในสนธิสัญญากัน

หลังจากนั้น ดร. ฟรานซิส บี. แชร ได้เดินทางไปเจรจากับประเทศต่าง ๆ ในยุโรป ๗ ประเทศ และเจรจาสำเร็จ โดยประเทศต่าง ๆ ยินยอมลงนามกับไทยในการแก้ไขสนธิสัญญาที่ไทยทำไว้กับประเทศเหล่านั้น เช่น อิตาลี เนเธอร์แลนด์ เบลเยียม โปรตุเกสและสเปน เป็นต้น ภายในเวลา ๓ ปี ไทยสามารถแก้ไขสนธิสัญญากับต่างประเทศได้เกือบสมบูรณ์ โดยเฉพาะข้อผูกมัดทางด้านการศึกษาและการศุลกากรได้รับผลสำเร็จเป็นอย่างดี ดังนั้น รัฐบาลไทยจึงได้ตอบแทนคุณงามความดีแก่ ดร. ฟรานซิส บี. แชร โดยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานบรรดาศักดิ์ ดร. ฟรานซิส บี. แชร เป็น “พระยาภิธานมตรี” เมื่อเสร็จภารกิจแล้ว พระยาภิธานมตรีจึงได้ลาออกจากตำแหน่งที่ปรึกษากระทรวงการต่างประเทศ แต่ท่านก็ยังรำลึกถึงประเทศไทย จะเห็นได้จากการที่ท่านได้เดินทางมาเยี่ยมประเทศไทยเมื่อ พ.ศ. ๒๕๖๙ ตรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระองค์ได้มีพระราชบันทึกถึงพระยาภิธานมตรีประกอบด้วยคำถาม ๙ ข้อ เกี่ยวกับปัญหาการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยแบบรัฐสภา ในฐานะที่พระยาภิธานมตรีเคยเป็นที่ปรึกษากระทรวงการต่างประเทศไทยมาก่อน จึงแสดงให้เห็นถึงความสนพระทัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ต่อการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ก่อนที่จะมีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ใน พ.ศ. ๒๕๗๕ โดยคณะราษฎรมาแล้วหลายปี



พระยาภิรมย์ภักดีเป็นบุคคลสำคัญชาวต่างชาติอีกท่านหนึ่งที่ทำคุณประโยชน์แก่ประเทศไทย
ในด้านการแก้ไขสนธิสัญญาที่ไม่เป็นธรรมกับต่างประเทศได้สำเร็จ จนได้รับบรรดาศักดิ์เป็นเกียรติยศจากพระบาท
สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

๔. ศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี : อาจารย์ฝรั่งแห่งวงการศิลปะไทย

ศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี หรือศาสตราจารย์คอร์ราโด เฟโรซี (Corrado Feroci) เชื้อสายอิตาลี
สัญชาติไทย ถือกำเนิดที่เมืองฟลอเรนซ์ เมืองแห่งศิลปะสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยา (Renaissance) ประเทศอิตาลี เมื่อ
พ.ศ. ๒๔๓๕ ในตระกูลพ่อค้า แต่มีความสนใจในศิลปะมาตั้งแต่เยาว์วัย ท่านได้เข้าศึกษาที่สถาบันศิลปะแห่งนคร
ฟลอเรนซ์ (Accademia di Belle Arti di Firenze) หลักสูตร ๗ ปี จนสำเร็จการศึกษาเกียรตินิยมอันดับที่หนึ่ง
เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๘ ขณะที่มีอายุ ๒๓ ปี และได้รับประกาศนียบัตรช่างปั้นช่างเขียนด้วย ต่อมาได้สอบคัดเลือก
จนได้รับตำแหน่งเป็นศาสตราจารย์ประจำราชมงคล

เมื่ออาจารย์ทำงานที่อิตาลี อาจารย์ได้ชนะการประกวดการออกแบบเหรียญตราของสยามในเวลานั้น
และอาจารย์ต้องการแสวงหาที่ทำงานใหม่ ประกอบกับในเวลานั้นพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
มีพระราชประสงค์จะทรงหาช่างปั้นแบบตะวันตกมาทำงานปั้นและสอนงานปั้นแก่คนไทย อาจารย์จึงได้รับ
คัดเลือกให้มาดำรงตำแหน่งช่างปั้นประจำกรมศิลปากร กระทรวงวัง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๖ ขณะมีอายุ ๓๒ ปี และ
ได้เป็นอาจารย์สอนวิชาช่างปั้นหล่อ แผนกศิลปากรสถานแห่งราชบัณฑิตยสภา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๙

แต่คนไทยในเวลานั้นไม่ยอมรับงานศิลปะประติมากรรม สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์
ทรงสนับสนุนโดยทรงประติมากรรมเป็นแบบให้ปั้นก่อน เมื่อผลงานปั้นออกมางดงาม สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอฯ
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมาประทับเป็นแบบให้ปั้นถวายเฉพาะพระพักตร์ และผลงานออกมาเป็น
ที่พอพระราชหฤทัยยิ่ง ทำให้ได้รับการยอมรับในเวลาต่อมา

อาจารย์ได้ร่างหลักสูตรวิชาจิตรกรรมและประติมากรรมขึ้น เพื่อใช้ในโรงเรียนประณีตศิลปกรรม
กรมศิลปากร ต่อมาคือโรงเรียนศิลปากร และมหาวิทยาลัยศิลปากรเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๖ ตามลำดับ โดยจัดตั้ง
คณะจิตรกรรมและประติมากรรม ขึ้นเป็นคณะแรกและได้ดำรงตำแหน่งคณบดีคนแรกด้วย

สมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ อิตาลีเป็นฝ่ายอักษะและฝ่ายอักษะเป็นผู้แพ้สงครามในที่สุด ซึ่งต้องถูก
ควบคุมตัวไปเป็นเชลยสงคราม แต่รัฐบาลเห็นความสำคัญจึงขอควบคุมตัวอาจารย์เอาไว้เอง พลตรีหลวง
วิจิตรวาทการได้ทำเรื่องขอโอนสัญชาติไทยให้และได้เปลี่ยนชื่อเป็นนายศิลป์ พีระศรี มานับตั้งแต่นั้น อย่างไรก็ตาม
ผลพวงของสงครามโลกครั้งที่ ๒ ทำให้เศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก และเงินเดือนที่ได้รับจากรัฐบาลไทยก็ไม่เพียงพอ
ให้พยุหเศรษฐฐานะได้ ทำให้ต้องดำเนินชีวิตอย่างฝืดเคือง จนต้องลาออกจากราชการ พร้อมกับนำลูกเมียกลับไป
ไปยังประเทศอิตาลีบ้านเกิด

อาจารย์ศิลป์ตัดสินใจกลับมารับราชการในประเทศไทยที่มหาวิทยาลัยศิลปากรอีกครั้งเมื่อ
พ.ศ. ๒๔๙๒ แต่ในครั้งนี้อย่างไรก็ตามต้องหยุดชีวิตสมรสและกลับมาเพียงลำพัง อาจารย์ศิลป์ทุ่มเทชีวิตให้กับการเรียน
การสอนศิลปะสมัยใหม่ในประเทศไทย เป็นครูที่เมตตาลูกศิษย์ ช่วยเหลือลูกศิษย์ที่ขาดแคลนทุนทรัพย์
วลีที่อาจารย์ศิลป์ชอบสอนนักศึกษาคือ “นายไม่อ่านหนังสือนายจะรู้อะไร”



ศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี

ที่มา : จากเว็บไซต์หอสมุดแห่งชาติรัชมังคลาภิเษก จันทบุรี กรมศิลปากร

อาจารย์ศิลป์ทุ่มเททำงานเพื่อพัฒนางานศิลปะไทยอย่างที่สุด ได้ฝากผลงานชิ้นเอกไว้มากมายในประเทศไทยได้แก่ ผลงานปั้น พระศรีศากยะทศพลญาณ ประธานพุทธมณฑลสุพรรณบุรี พระปฐมบรมราชานุสรณ์ พระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช พระบรมราชานุสรณ์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช อนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี อนุสาวรีย์ประชาธิปไตย อนุสาวรีย์ชัยสมรภูมิ ฯลฯ อาจารย์ชอบขับเพลงชานตาอุเซียง อันเป็นเพลงพื้นเมืองอิตาลี เวลาที่ทำงานปั้น และต่อมาได้กลายเป็นเพลงประจำมหาวิทยาลัยศิลปากร

อาจารย์ศิลป์แต่งงานกับนางมาลินี เคนนี เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๒ และใช้ชีวิตครอบครัวอย่างสมถะทุ่มเทให้กับการเรียนการสอนในมหาวิทยาลัยศิลปากรและงานศิลปะสมัยใหม่ในประเทศไทย จนกระทั่งล้มป่วยด้วยโรคมะเร็งลำไส้ใหญ่ จนต้องเข้ารับรักษาตัวที่โรงพยาบาลศิริราช เมื่อป่วยในโรงพยาบาลยังคงตรวจข้อสอบนักศึกษาและกล่าวสอนนักศึกษาที่ไปเยี่ยมไข้ว่า “นาย ถ้าฉันตาย นายนี้ก็ถึงฉัน นายรักฉัน นายไม่ต้องไปทำอะไร นายทำงาน” ศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี ถึงแก่อนิจกรรมในวันที่ ๑๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๕ สิริอายุได้ ๖๙ ปี และมีพิธีพระราชทานเพลิงศพที่เมรุหลวงหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส เมื่อวันที่ ๑๗ มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๖

จากประวัติบุคคลสำคัญที่มีส่วนสร้างสรรค์วัฒนธรรมไทยและประวัติศาสตร์ไทยที่ได้ศึกษาในบทนี้น่าจะเป็นสิ่งที่ช่วยให้เราสามารถถอดบทเรียนที่นำมาใช้ในการดำเนินชีวิตของเราให้ประสบความสำเร็จและมีคุณค่าต่อสังคมได้ และทำให้เราเข้าใจประวัติศาสตร์และความเป็นมาของชาติไทยเราได้มากยิ่งขึ้น จากผลงานที่บุคคลสำคัญเหล่านี้ได้สร้างคุณูปการให้กับสังคมและประเทศไทย การได้เรียนรู้ประวัติบุคคลสำคัญยังทำให้เราสามารถนำมาเป็นต้นแบบในการพัฒนาตนเอง แก้ปัญหาในชีวิตและการทำงาน และสร้างแรงบันดาลใจในการดำเนินชีวิตได้อีกด้วย